

Вадим КАРПЕНКО
«Пригоди Марка та Харка»

Книга четверта
**ВЕЛИКІ
ТОРГИ**

Розділ перший
Турботи Батька Іванка

Дощ періщив так, що будинків по той бік неширокої брукованої вулиці майже не було видно. Бадьорого вигляду сліпий кобзар та хлопчина з ясними, цікавими до всього очима ховалися під великим розложистим деревом, – яких у Києві на той час було немало, – і дивилися на цю стіну дощу, думаючи, як серед людей ведеться, про важливі для кожного з них речі. Погода сприяла роздумам, а перехожі ні. Тиждень тільки починався, робочий день закінчувався і кияни, вдягнені у тодішні грубі з великими каптурами плащі-кобеняки, сновигали вулицею туди-сюди, забігаючи до крамниць у пошуках недокуплених на вечерю продуктів чи сухих скіпок або більш дорогих свічок, – щоб продовжити собі спілкування у домашньому колі чи якісь інші милі серцю заняття навіть після того як сонечко сховається за виднокіл чи сказати б точніше за дахи високих, двоповерхових, з доброго дерева, а подекуди й мурованих міських будов. Транспорту на вулицях було небагато, з огляду на погодні умови, що могли спричинити небажані транспортні пригоди, зовсім нецікаві для Автора, Читача та їх учасників на відміну від пригод знайомих і ще незнайомих нам персонажів цієї книжки. Дехто з перехожих затримувався біля кобзаря та кидав монету чи дві у доброго крою смушеву шапку, хтось із них вітався, а ті,

що ходили по декілька, обмінювалися між собою фразами на кшталт:

– Що за чоловік дивний? Сидить на вулиці у таку погоду, ще й хлопця мордує. Застудиться ж дитина.

– Тю, та це ж Заграй! Не остання людина серед січовиків. Його не тільки тут у Києві, а й по світу добре знають. Я з ним часто перетинався, коли працював у наших купців на викладці товарів, і не тільки під час відряджень до Стамбулу.

– І це він так опустився? Сидить на вулиці й собі на хліб заробляє?

– Зараз! Якщо й заробляє, то хіба на яку спецоперацію. Запорожці вигадливі на усякі такі справи. У місті кажуть: якщо з'явився Заграй – чекай цікавих новин.

– А що за хлопчина з ним? Якийсь добре замаскований старий вояка?

– Чого ти шкіришся, думаєш я жартую? Це Іванко, і між іншим, справді запорожець. Козаки, з тих, що не так давно на Запорожжя прибилися, його навіть батьком називають. Так і кажуть «батько Іванко» – адже він на Січі довше за них, мало не з самого народження. Тож мусять поважати.

– Що ж, за два тижні під Києвом буде великий торг – народу збереться тьма от і побачимо чи з'являться новини, що справді варті уваги.

– Щось має бути. Адже король з запорожцями зараз у стані війни.

– Та ж немає жодних бойових дій.

– На дії треба військо збирати, а для цього треба, щоб сейм ще затвердив необхідну чисельність...

– І кошторис?

– Краще не згадуй це слово. Одразу псується настрої. Адже платити нам доведеться. А з поважних старостів, кому пощастить ним розпоряджатися, то вже кожен собі яку суму та й переполовинить.

Заграй та Батько Іванко, намагалися не реагувати на подібні розмови, щоб жодним чином себе не виявити. Перехожі навдивовижу були близькі до істини: у них справді було важливе таємне завдання. Хоча через погодні умови думки їхні зараз крутилися довкола речей буденніших, близьких усякій, не заскорузлій у байдужості та самолюбстві, людській душі.

«Оце дочара! Здорово! І головне – під цим деревом як під дахом, ні крапельки на тебе не падає. А вулицею й не перейдеш, хіба перепливеш. Добре, що тут тротуари високі. Я б оце човники попускав, так не можна. Робота у нас серйозна. Відповідальна. Ох... Хоча б у Загряя бандура після такого дощу не розсохлася. Сховав би її краще. От дорослий чоловік, а головою не думає. Сам же ж потім над нею плакатиме».

«От дочара. Воно б і нічого, в таку погоду добре думається, так прохолодно стає, як би Іванко не застудився. І чим воно, оце уперте, думає. Казав йому: сили вдома, сувої погортай, тобі до Колегіуму восени вступати треба. Так ні ж. Гадає, що все знає. І ясно, з його вихованням... Ніколи товариша не кине. Треба б його якимось хитро у затишне місце відправити, поки я тут Квадригу дочекаюся»

— Іванку! — вголос промовив Заграй. — Буде до тебе прохання.

Іванко з радістю і надією подивився на старого, але неабияк міцного духом і м'язами кобзаря.

— Щось важливе, Заграю?

— Збігай до Мартина, візьми мені тютюну, бо така сирість кругом, що відчуваю потребу зігріти душу люлькою. Як Крутивітер.

Згадка про поважаного на Січі характерника Крутивітра, якого без люльки ніхто собі й уявити не міг, майже переконала хлопця в необхідності не сперечатися зі старшими, але вроджена Іванкова допитливість таки перемогла:

— Заграю, ти ж не Крутивітер, і ти не палиш.

— Та кажу ж, тільки для того, щоб зігритися. На старості років особливо треба думати про здоров'я.

— А хто мене постійно переконував, що куріння шкодить здоров'ю?

— Ну, Іванку... з одного разу біди не буде.

— Так у тебе ж і люльки нема.

— О! А я думаю: щось тут не так. Щось забув. Люльку теж треба купити.

— Але ж...

— Іванку, це наказ! — суворо grimнув Заграй. — Ось тобі гроші й лети. Одна нога тут, друга там. І не барися, бо геть нічого не встигнемо.

Що вони могли не встигнути, коли й так просто сиділи під дощем, Іванкові було теж незрозуміло, але слово «наказ» спрацювало магічним чином і він, накупившись — скоріше з метою надати собі суворого козацького вигляду, ніж з якихось інших причин — побіг крізь густі краплі води до тютюнової крамниці дядька Мартина, яка, до слова, знаходилася зовсім поруч.

Іванко пробіг вулицею, звернув за ріг біленої за тодішнім звичаєм кам'яниці з глибокими, з огляду на товщину стін, скляними вікнами і ще за декілька кроків опинився перед гарною візерунчастою вивіскою: «Куріння вбиває». Коли з розгону розчахнув двері і влетів досередини, над головою почулося дрібне тенькання привішених до дверей маленьких дзвіночків, а за тим привітний густий голос дядька Мартина:

— Вітаю, вас, юначе! Яким вітром, чи, скоріше, яким дощем вас занесло у це не призначене для громадян вашого віку місце?

— Потрібен тютюн та люлька для Заграя.

— Ага, — дядько Мартин хитро зиркнув на хлопця і гукнув до дружини, що поралася у житловій частині їхньої крамниці: — Галю, тут Заграй Іванка прислав! Треба хлопцеві підсушитися та поїсти! А ти, Іванку не

ображайся, ми ж обоє добре знаємо, що Заграй не палить. Та й міська влада за продаж тютюну неповнолітнім по голівці не погладить.

Іванко хотів заперечити, сказати, що він не для себе, що Заграй зараз сидить на вулиці під дощем і просто хоче зігрітися, але веселі очі власника тютюнової крамниці остаточно переконали його, що козацькі хитрощі невичерпні та безмежні. Старий мудрий кобзар просто турботливо випроводив його з-під дощу у тепле місце. «Що поробиш, — мовив подумки сам до себе, — дисципліна понад усе». Та й подався до тітки Галі на кухню, звідки аж надто смачно пахло пампушками та гарячим борщем.

Тим часом дзвоники над дверима знову дзеленькнули і в крамниці почулися голоси нових відвідувачів.

– Доброго вам здоров'я!

– Можна нам тютюнцю, по торбинці на двох?

– Мушу попередити, що паління вам здоров'я не додасть, але маємо свіжу поставку з Туреччини.

– Годиться. І, якщо не важко, набийте нам люльки, ми тут у вас на ґанку покуримо.

Іванко почув глухий стук монет об прилавок, а потім те, що блискавично відволікло його увагу від борщу та пампушок.

– Ти чув, що планується під час торгів? Треба скористатися ситуацією, — мовив один з гостей.

– Чекай, вийдемо й переговоримо, — мовив другий.

У їхніх словах чулася якась таємничість і вгадувалось щось нехороше та зловісне. Іванко не міг сказати, чому створилося таке враження, але сумнівів, що невідомі затівають шкоду в нього не було.

Крамниця дядька Мартина, як і більшість помешкань міських крамарів та ремісників мала два виходи: один для відвідувачів, які заходили з вулиці придбати товар і другий, — з коридору у двір — яким господарі користувалися, щоб потрапити до кухні та світлиці чи до кімнат, скільки вже їх у кого було,

залежно від його статків та прибутковості основного заняття. Не встигла тітка Галина обернутися, як Іванко вже вилетів у коридор і прожогом кинувся на вулицю, щоб конче дізнатися про наміри двох невідомих. Швидко обігнув будинок, тулячись до стіни і намагаючись себе не виявити яким шумом, та завмер за рогом, навіть не визираючи на вулицю. Ану його помітять, і тоді все... Відвернути біду змоги не буде. Невідомі говорили тихо та швидко, але хлопець таки вловив частину розмови:

– ... в останній день торгів буде напад. Маємо взяти участь.

– А я б іще подбав про цеховий скарб та гроші в палаці Воєводи.

– Чи встигнемо?

«Напад! Останній день торгів...» – Іванкові аж груди розпирало від щастя. Не даремно він висиджував тут із Заграєм! Ось його золотий час! Він, Іванко, може врятувати киян та гостей міста від грабіжників!

Хлопець обережно визирнув з-за рогу, щоб роздивитися зловмисників. Треба відстежити їхнє лігво, тоді його відомості справді матимуть неабияку вагу, бо ж... – «От ти ж!..» – на дворі вже нікого не було. Ну гаразд, їх бачив дядько Мартин, але ж де їх шукати? Два тижні до початку, потім ще тиждень торгів... Як на таке велике місто часу зовсім небагато. А якщо вони й не у Києві ховаються, а по околишніх лісах чи містечках?

Не зважаючи на густий дощ Іванко кинувся навздогад найближчими вулицями та завулками в надії таки вистежити незнайомців, але довкола не траплялися навіть окремі перехожі. Місто як вимерло. Тільки дощ лупешив щосили і вода аж заливала хлопцеві очі, поки він намагався щось розгледіти довкола.

– Сій! – пролунало зненацька зовсім поряд і важка рука лягла Іванкові на плече.

Він рвучко озирнувся і побачив перед собою дві кременні постаті у довгому, відповідно до погоди, темному вбранні з опущеними на обличчя каптурами...

Заграй перебирав собі струни бандури і навіть не помітив, коли до нього підсів Квадрига. Цей колишній розбійник, а тепер голова Київського Братства Далеких Транспортних Перевезень і великий друг запорожців умів з'являтися та зникати непомітно.

– Заграй-но, Заграю, щось для душі.

– А яку б ти хотів?

– Ну, скажімо, «Повій вітре...»

– Гарзд. Аби лиш у такий дощ ще й вітер не накликає, – осміхнувся кобзар і став награвати замовлену мелодію. Шум дощу не надто сприяв отриманню від музики естетичного задоволення, але так товариші були певні, що їх балачку не розчують сторонні уха.

– Вибач, Заграю, що ось так з'явився. Це дещо ставить під ризик нашу операцію, але є термінова інформація для Марка та Харка. Їх відкликають на нове завдання, тому до кінця торгів маємо все завершити. Завдання їм уточнять, коли вже відправимо порох. Найближчими днями треба буде передати гроші та узгодити всі деталі. Тобі доведеться посидіти тут до зими, поки ляхи військо зберуть. А може й довше. Кошовий просить найточніші дані про дії та плани шляхти, сам розумієш.

– ... де покину-ув, карі о-очі... – промурмотів Заграй під мелодію улюбленого інструменту, а потім промовив: – Звісно. Нам не звикати. Отже, час виходити на контакт з хлопцями.

Коли Заграй у пречудовому настрої з'явився на порозі тютюнової крамниці його зустріли перелякані обличчя Мартина та Галини:

– Іванко пропав!

– Іванко? Пропав? – щиро подивувався кобзар. – Іванко не пропаде.

Заграй справді вірив, що Іванко не з тих, хто дасть себе образити, бо ж хлопець вертлявий і тямущий, але на серці все-таки відчув неспокій. Що воно могло трапитись?

Розділ другий

«Бісова мама»

Для тих, хто підзабув, що відбувалося у попередніх книгах пригод наших побратимів, чи з якоїсь причини взагалі з ними незнайомий, коротко нагадаємо, що у зв'язку з очікуванням воєнних дій між Запорозькою Січчю та Королем Польським, а точніше між козаками та шляхтою, побратимів Марка та Харка було відправлено до Києва, щоб забезпечити закупівлю, виробництво та поставку на Січ пороху, бо ж Гармаш наполягав, що сучасна війна конче має передбачати участь артилерії. Січовому товариству загалом було байдуже як воювати, але ображати Гармаша ніхто не хотів. Була у наших молодих козарлюг і важливіша справа, продати під час щорічного київського торгу, що розпочинався в останню суботу травня і тривав цілий тиждень, картини Кошового з тим, щоб поширити в українському суспільстві любов до живопису та повагу до естетичних цінностей запорозького козацтва, а разом і отримати кошти на забезпечення військових дій та всяких інших козацьких потреб.

Для збору всякої необхідної перед війною, та й просто цікавої інформації, до Києва окремо було відправлено старого кобзаря Заграя, що мав неабиякий досвід у таких справах, а з ним і малого Батька Іванка, бо дуже вже хотів.

Допомагати січовикам узявся їхній добрий друг та торговий партнер Квадрига – представник Київського Братства Далеких Транспортних Перевезень, яке

базувалося у невеличкому малопрístupному поселенні серед дрімучих київських лісів. Там-таки розміщувалися і транспортні гаражі та ремонтні майстерні Братства, і потужності з власного виробництва пороху, що забезпечували їх додатковий, прихований від королівської адміністрації, прибуток. Основним замовником на цей побічний продукт Братства, зрозуміло, була Запорозька січ. Зв'язок між Братством, Заграєм та Січчю забезпечували помічники Заграя Скрути-Біда, Жени-Біда та Зігни-Біда.

Марко та Харко, як особливо засекречені, мали спілкуватися з Братством та отримувати інформацію з Січі виключно через третіх осіб, маючи на увазі, що першими та другими особами вважалися січовики та братчики, зокрема ті, яких було щойно названо вище.

Нарешті згадаймо і те, що до Києва хлопці потрапили не без пригод і в не найкращому стані, після сутички з немалою кількістю добре озброєних жовнірів та необережного поводження з незвичайним для буденного козацького життя пристроєм (слово «гаджет» у ті часи ще не вживали), а саме незвичайною торбинкою, подарованою їм Крутивітром у день від'їзду з козацької фортеці. Доправив їх до столиці дядько Хома, що саме прямував своїм возом на недільний ярмарок і, завдяки щасливому випадку, опинився – як для побратимів – у потрібному місці, і в потрібний час.

На під'їзді до Києва хлопці подякували давньому товаришеві і попрохали висадити їх неподалік від міських укріплень у якомусь дикому місці, щоб вони, не привертаючи увагу людських очей, якомога непомітніше просочилися на територію житлових кварталів. Дядько Хома, не дуже орієнтуючись у питаннях середньовічного планування великих міст та й міст взагалі, висадив хлопців поблизу зарослого на той час хащами Хрещатого яру, який виявився найулюбленішим місцем відпочинку киян. А що час їх

прибуття випав на суботу, то вже за першим кущем хлопці зрозуміли, що уникнути людських очей їм не вдасться. Щоправда скоро вони зрозуміли й те, що тим численним очам до них байдуже і вже не дуже криючись – щоб не викликати підозр – посунули у бік міських новобудов – двох високих веж, що гордо білили на пагорбі свіженькими дерев'яними вінцями. Обійшовши кілька компаній, які за трапезою та балачками так само не звернули на двох побратимів жодної уваги, хлопці подякували Богові за такі сприятливі для їхнього таємного завдання обставини і вже хотіли прискорити крок, коли раптово опинилися перед широко розкритими воротами обнесеної невисоким гостроколом корчми, а чи заїжджого двору, під назвою «Бісова мама».

– О! Корчма! – виявив неприховану радість Марко. – А чи не час нам попоїсти? Не знаю. як ти почуваєшся, а у мене вже живіт до спини липне.

Харко з сумнівом поглянув на назву розміщеного серед густих чагарників закладу, але за доброю звичкою, що відповідала його прихильній до будь-якої доброї ініціативи натурі, промовив:

– А чого ж? Можна й поїсти. Хоча... я ще й не зголоднів...

– Звісно, місце трохи дивне, – наче відповів на невисловлений сумнів побратима Марко. – Та ж чого нам, козакам, боятися?

Вони, озираючись, ступили у двір. Все було як у людей – з одного боку широка, хоча й порожня, повітка, з другого сарай та комора, колодязь з журавлем. Ось конов'язь. Сама корчма являла собою довгу хату: ліворуч, вочевидь, шинок, а праворуч – через сіни – простора світлиця аж на три вікна.

– Місця для гостей удосталь, – промимрив Харко.

– Тільки щось не видно ні душі, – додав і собі Марко, вже з деяким сумнівом.

Раптом, звідки не візьмись, під ногами у них прошмигнув чорний кіт. Помітивши гостей кіт одразу

сповільнив хід і винувато поглянув на хлопців, так наче хотів сказати: «Ну чого ви? Просто мені на дорозі трапились. Я так... У своїх справах...»

Хлопці зітнули плечима і, зробивши вигляд, що повірили цьому винуватому погляду, сміливо рушили далі... Ну... У всякому разі вони всіляко намагалися зберігати сміливий вигляд, не бажаючи змінювати свої плани. Справді, коли ж це козаки визнавали, що чогось боялися?

Зайшли у порожні сіни, прочинили двері ліворуч, ступили через поріг... і завмерли.

– У порожній, не надто витопленій кімнаті, вміщалося три столи попід вікнами; праворуч, під задньою стіною, – шинквас, біля шинквасу ще одні двері і з боку сіней – груба. Просто перед ними, за одним зі столів, перед мискою, повною гречаної каші, сидів хлопчик років п'яти і старанно облизував велику, навіть величезну як на його вік, дерев'яну ложку. Зачувши шум кроків та побачивши гостей хлопчина відірвався від ложки і пильно, звузивши оченята поглянув на прибульців. Це тривало якусь хвилину. Потім малий з силою вдарив ложкою по столу і так само пильно вдивляючись в очі побратимів крізь зуби промовив:

– Тупу-тупу ногами! Сколю тебе рогами! Ніжками затопчу, хвостиком замету, тут тобі й смерть!

У хлопців мимоволі й спину похололи. Хлопчина ще більше звузив чорні оченята, ще раз вдарив ложкою по столу і знову промовив:

– Тут тобі й смерть!

Хлопці нарешті трохи опанували себе: адже зустрічатися з нечистою силою їм випадало не вперше і почали придивлятися чи помітні в кучерявій голівці хлопчика ріжки, а Харко вже розкрив рота, щоб запитати малого про його справжній вік, коли з-за шинквасу з'явилося обличчя не молодого, але ще міцного козарлюги найщирішого та найдобрішого

вигляду. Козарлюга обтрусився від пилу і стомлено промовив:

– Петрику, годі видурнюватись. Ось тобі твоя ложка. Не кидайся нею більше і їж як слід.

В його руках хлопці справді помітили невелику ложку, вистругану якраз під дитячий розмір.

– Що у тебе за звичка жбурляти нею на всі боки? Їж чемно, бо мама образиться.

– А де ма-а-ма? – захнипав хлопчина. – Мамо! Ма-а-мо!!

З дверей бля шинквасу враз з'явилася гарного виду молодиця і підбігла до малого:

– Петрусь, ну чого ти бешкетуєш? Ти ж знаєш, що у мами справи. Треба ліки приготувати. Слухайся дядька Степана, а я скоро буду біля тебе.

– А я... х-хочу к-казочку! – розридався малий Петрусь.

– Про К-козу-Дерезу-у-у!!

– Ну не плач, мій хороший, мама поряд, буде тобі казочка, тільки трішки пізніше, – заспокоювала малого жінка.

Марко і Харко перезирнулися і знітилися. «Ну і ну. Мало не зганьбилися». За мить їм вже стало смішно. Аж нарешті присутні дорослі їх помітили. Молодиця аж руками об поли вдарила:

– Господи! Як ви сюди потрапили? І що у вас за вигляд?

Тільки зараз хлопці помітили образи та лампадку в кутку на потрібному місці і їм зовсім відлягло від серця. Нечистої сили тут не було і духу. Від радості вони навіть не звернули уваги на вигук господині, а та одразу прикрила рота рукою і спішно заговорила:

– Пробачте, сьогодні просто хороша погода і всі на природі гуляють. В такий час до нас ніхто не заходить. Сідайте, спочиньте з дороги. Ви ж мабуть зголодніли? Адже вигляд у вас не найкращий, – вона вже зовсім щиро всміхнулася: – Не інакше як ви – Марко та Харко.

«Та що ж це таке!?» – хлопці знову напружились, але господиня вже зверталась до свого, видимо, помічника:

– Степане. Треба знайти Квадригу і передати, що хлопці живі й здорові. Якимось чином просто до нас потрапили. Та, може, воно й добре. Хоч перевдягнуться та відпочинуть, та й ми щось порадимо – то легше у Києві зорієнтуються. Аби яких вивідачів сюди не занесло.

– Христю, чужі тут не ходять. Вони назви, що над ворітьми, як справжнього чорта бояться, – буркнув Степан. – Вже кілька років у нас тут постійна клієнтура: корінні кияни, козаки, братчики та зрідка хіба хто забреде...

– Оце ж воно! Надто ви, чоловіки, безпечні, – суворо блимнула на Степана Христина. І вже звертаючись до Марка з Харком: – Ну скажіть, хіба можна вам довіряти?

Марко та Харко не знали, що й відповісти, а тому почухалися й винувато презирнулись. Потім обоє важко зітхнули і на якусь мить засумували.

– Не можна вам, чоловікам, доручати серйозних справ! – не звертаючи уваги на їхні емоції продовжувала свою глибоку думку Христина. – Ви тільки битися та хитрувати вмієте. А щоб у домі та й у всьому світі був лад – потрібна жіноча рука! От, скажіть – ну де ви оце так обдрипались? Та на вас увесь Київ витріщиться, коли тільки за башти потрапите. А від вас що вимагається? Не привертати до себе увагу. ...Степане!

– Я тут, – скромно нагадав Степан, намагаючись не роздратувати господиню ще більше.

– Покажи цим героям де у нас ночви лежать. Хай метуться до колодязя і добре виминуться, поки їм обід зготую. Та знайди для них чистий одяг. Покопайся у великій скрині, що в задній кімнаті стоїть. Щось на них знайдеться. А потім біжи у ліс.

– Христю, тільки ж як ти тут без охорони? – засумнівався Степан. Квадрига ж мені голову зніме.

– Як то без охорони? Он які двоє козарлюг поряд. Головне, повернися до ранку, щоб ми хлопців теж не

затримували. Їм ще у Києві облаштуватися треба буде, а чи встигнуть за день.

– На туди й назад часу вистачить, – запевнив козак і, не гаючись, потяг Марка та Харка до сараю, шукати ночви.

Хлопці, може самі й не зовсім це усвідомили, але те, що їх назвали «героями» і «козарлюгами» обох неабияк потішило. А ще Марко згадав своє дитинство, дядька Івана та тітку Катерину і на душі стало зовсім тепло та затишно. «Ти бач, як воно цікаво життя складається? І як воно у різних людей все схоже» – думав про себе. Приблизно те саме думав і Харко, згадуючи своє недовге, проте насичене враженнями, сімейне життя.

Хто з читачів добре знає Марка, то напевне не сумнівається, що Марко вже за якусь годинку, отримавши дозвіл Христини, заходився поратися на кухні і як умів швидко зготував для компанії смачненькі пиріжки, які щасливий Петрик молотив за обидві щоки.

– Чудовий смак, – схвально кивала головою й Христина. – Марку, якщо є бажання, можеш долучитися до нашої корчмарської справи. Можу оголосити постійним відвідувачам, що, скажімо, по суботах, вони можуть скуштувати особливу страву «від майстра» – «Маркові пироги».

– Чудово, я згоден – неабияк зрадів Марко.

Порадів цьому і Харко. Хлопці одразу зрозуміли, що маючи хороший привід раз на тиждень з'являтися у корчмі, вони отримують можливість постійного, хоч і не безпосереднього контакту з Квадригою. Перша частина їхнього київського завдання була вирішена сама собою.

За їжею та приємною розмовою вияснили також, що Катерина – цілителька і добре знається на травах, а також любить книжки, хоч їх зараз дуже важко знайти, бо Київ у постійних перебудовах, воєводи часто змінюються та ще й степовики час від часу з'являються

в околицях з не найкращими намірами – то де вже тут до книг!

– Є при нас одна цікава річ, – озвався на те Харко. – Наш вчитель і добрий товариш дуже просив подбати про ось цей рукопис та, по-можливості, знайти спосіб зробити хоч який наклад. Можемо, поки влаштуємося у місті, лишити вам на зберігання.

По цих словах Харко добув з-за халяви надійно захований там рукопис «Історії Війська Запорозького низового», що дяк Омелько їх просив прилаштувати у Києві на переписування.

– Ой! – радісно сплеснула руками Христина. – А чи можна я його собі перепишу?

– Звісно, радо докинув і Марко. – Омелько цьому тільки радітиме. Він у цю книгу всю свою душу вклав.

По обіді Марко подався з Петриком гратися на подвір'ї, а Харко задумався, покрутив свого вуса і, прийнявши якийсь своє рішення, звернувся до господині:

– Христино, а скажіть, цілительству важко навчитися?

– Всякому вмінню передуює важка праця, – пильно глянула в очі Харкові Христина. – Але якщо душа людини сповнена добра і бажання допомагати іншим, праця та скоро стає задоволенням.

Харко був замислився чи ж достатньо у нього в душі добра, але господиня швидко заспокоїла козака:

– Для кого, для кого, а для тебе Харку, ця наука аж ніяк не буде каторгою. Якщо хочеш, одразу й почнемо, поки маємо час.

– А ви багатьом допомагаєте? – запитав Харко вже просто для годиться.

– Аякже. Люди постійно звертаються чи за порошками, чи за мазями, чи за бальзамами або настоянками. І з міста, і з лісу, і зі степу. При сучасному стані офіційної медицини... – у продовження думки Христина тільки розвела руками, а Харко відчув, що він цілковито з нею погоджується, бо навіть слів таких

«офіційна медицина», йому досі не доводилося чути. – От чим ми зазвичай лікуємо кашель? – натхненно продовжувала Христина, вочевидь зрадівши нагоді отримати хорошого учня: – Натираємо редьку, змішуємо з медом... і по ложечці, по ложечці... Але ж дітям страшенно не подобається цей смак! Останнє, що мені вдалося створити – цукерки від кашлю зі смаком шипшини! Тепер з лікуванням Петруся – жодних проблем. А сливовий лікер для підвищення імунітету?

– Підвищення чого? – чемно перепитав Харко.

– Ой. Ну... Це коли до тебе взагалі жодна болячка навіть причепитися не може... Краще давай-но почнемо з чогось простішого...

За корчмою була широка прибудова, своєю чергою також розділена на дві кімнати. У прохідній, в яку вели ті самі двері біля шинквасу було розміщене всяке пристосування для варіння горілки й інших напоїв, на полицках складувалися трави, коріння, висушене листя призначених у страви чи на ліки рослин, а в наступній розташовувалися скрині з домашнім та іншим скарбом і безліч, як на погляд Харка, книжок з медицини та деяких інших наук. В цій кімнаті жила та працювала і сама господиня. Велика піч, розміщена більшою мірою у світлиці, де вкладали спати гостей, обігрівала обидві житлові кімнати та виходила отвором у сіни, щоб швидше було подавати їжу до шинку. Дим через комин виходив просто на горище, тож там було зручно в'ялити рибу і зберігати м'ясо, щоб не псувалося, поки потрапить на стіл, а звідти у голодні шлунки відвідувачів закладу.

Та Харкові було не до конструктивних особливостей приміщення. Він вже з великою зацікавленістю роздивлявся книжки у шкіряних та дерев'яних, оздоблених позолотою, палітурках та сувої, що містили безліч досі таємних і незрозумілих для нього знань. «Це ж справжні скарби! За умов нашого козацького життя, коли не знаєш, інколи, де ночуватимеш та чим вкриватимешся, такі знання просто необхідні». З цієї

миті Харко остаточно для себе вирішив, що стане цілителем, чого б це йому не коштувало.

– А можна, я до вас з Марком по суботах приходитиму... І навчатимусь.

– Звісно. Чому ж ні. Аби твоє бажання. Тільки у нашій справі головне – думати про людей, для яких ти працюєш та яким надаєш допомогу, а не про власний інтерес...

Тут Христина помітила ображений вигляд Харка і швидко виправилась:

– Ні-ні, Харку, це я так, для порядку. З цього простого правила починається все навчання. А твоє добре серце та щира зацікавленість якраз говорять мені про те, що ти можеш досягнути неабияких успіхів на цьому шляху...

Спати хлопців поклали у світлиці на полу – дощаному настилі між піччю та стіною. Упросився з ними спати й Петрик. Малий улігся поміж Марком та Харком і всю ніч крутився, міцно обіймаючи уві сні за шию то одного з побратимів, то другого. А на ранок, ледь засіріло, хлопчина раптом розкрив очі і зірвався на ноги з криком:

– Татко!! Татко!! Татко прийшов!

Порозтуляли ще важкі повіки і Марко з Харком. Зиркнули убік дверей і узділи перед собою широку постать Квадриги, з-за якої скромно визирав їх новий знайомий Степан.

– Петрику, хороший мій хлопчику. Я теж дуже радий тебе бачити, – гладив Квадрига по голові малого, що вже стеребився йому на руки і старанно смикав за вуха, виявляючи цим незмірну дитячу радість.

Незмірно зраділи і Марко з Харком. Звісно, за вуха Квадригу не смикали, але руки потисли один одному міцно, тепло і щиро.

– От і добре, що ви сюди втрапили. Я як почув, одразу вирішив, що краще зараз з вами побачитись та узгодити дальші дії. Після цього нам з вами краще на

людях не розмовляти, а може й взагалі не зустрічатися, поки справу не завершимо.

– А як... – хотів було запитати Марко.

– А просто, – усміхнувся на те Квадрига. – Як і належить у подібних випадках будемо спілкуватися через мого зв'язкового.

– А як ми його пізнаємо? – обережно запитав розсудливий Харко.

– Пізнаєте. Навіть не сумнівайтесь. Другий спосіб зв'язку – тут, через мою дружину.

– То Христина... – здогадливо усміхнувся Марко.

– Та ж таки так, – potwierдив Квадрига. – Тепер ви хлопці знайомі і з моєю сім'єю. Але зараз краще послухайте мене уважно.

Козаки нашорошили вуха, а Квадрига продовжував:

– Сьогодні підете до Києва і спробуйте там влаштуватися самостійно, щоб усе було як слід і правдоподібно. Як домовлялися відпочатку – ви тут на спочинку, хочете познайомитися з містом і, між іншим, допомогти товаришу продати картини не без власної вигоди. Ще й мрієте на цьому добре заробити. У це всі повірять.

– У це справді повірять, – в один голос погодилися Марко і Харко, які за своє не надто довге козацьке життя набачилися чи не надто різного за своїми звичками люду.

– Тим часом налагоджуйте стосунки з ремісниками та купцями і дізнавайтесь, хто виробляє або продає порох та селітру. Розмовляйте з ними обережненько, і кажіть, що наче випадково чули, що є гуртовий покупець, який обіцяє хороші ціни і знає, куди йому цей товар перепродати з вигодою. Хто погодиться, кажіть про них Христині, коли сюди будете заходити, а ми на них самі вийдемо, щоб вас не світити.

Хлопці зробили ясні та щирі обличчя на знак того, що в цій частині у них ні питань, ні зауважень немає.

– За картини не турбуйтеся, ви їх отримаєте, щойно влаштуєтесь.

– Та ж скоро вже й торги. Їх треба буде вже за кілька днів виставляти... – зауважив Марко.

– Не скоро. Тут, поки ви у дорозі гаялися відбулося багато подій. Охріма Верещинського зняли з посади керівника Таємної канцелярії й відправили на ще таємнішу службу – монахом-відлюдником. Щоб нікому й на очі не траплявся, бо напаскудив багатом. Сидить у пустельному місці верст за тридцять від Києва. Вдає з себе святого – Квадрига мимоволі усміхнувся, подумавши про кумедну та зрадливу долю зрадливих людей, – тож поки що він вам не заважатиме. Зате тепер усі знають про оголошення війни, навіть король. Поки розбиралися, що робити, Щорічні Київські Торги, на яких маємо виставити й картини, перенесли з травня на вересень. Сейм у Варшаві буде розглядати постанову про початок бойових дій на початку зими, отже маєте вдосталь часу, щоб ми засипали порохом усе Дике Поле. З тих, кого ви знаєте: Кшичинського викликали до Варшави, як військового експерта, Оточинський повернувся до своєї фортеці, Темплан разом з Маллюком поїхав до Богемії, кажуть там зараз для інженерів багато роботи і платять добре, але на торги обіцяв повернутися. Щодо всіх інших – якщо побачите на вулицях міста знайомі обличчя, робіть вигляд, що ви не знайомі і ніколи їх не бачили. Треба буде, вони до вас звернуться самі. У всякому разі – це до особливих розпоряджень Кошового. Передаю тільки те, що просили передати.

– А навіщо нам зв'язковий, якщо всі відомості ми можемо передавати Христині? – поцікавився Харко.

– Щоб відволікти увагу від неї тих, хто надумає за вами стежити. Зустрічатися будете на лівому березі Дніпра, там є старий водяний млин. У неділю мірошник не працює, тож ви можете спілкуватися без зайвих людських очей. Мірошник – наша людина.

– А що, кияни й на протилежному боці живуть? Оце таке місто велике? – подивувався Харко.

– Ніхто там не живе. Там одне тільки містечко Дарниця. – відмахнувся Квадрига. – Властиво фортеця з невеликою залогою, де приїжджих купців та послів селять. Гостей там не багато, бо ж і проживання не дешево. Хіба на торги з'їдуться.

– А кому ж він там зерно меле? – щиро здивувався Харко.

– Як кому? – в свою чергу здивувався Квадрига. – Киянам та мешканцям довколишніх сіл. Замовників йому вистачає. А через Дніпро два пороми та кілька великих човнів ходять.

– Та чого ж так далеко? – не вгавав Харко.

– Бачу хлопці, що за логікою військової справи, ви геть логіку звичайного життя втратите. На тому боці ще земельного питання не вирішили. Приватизації ще ніхто не вчиняв і кожен боїться починати першим. Тож мірошнику і податки платити нікому. Вигідніше так! Второпали?

Звісно, хлопці второпали. Чи ж вони дурні і життя не знають? Просто вони ще не знають Києва.

– Отже по буднях туди не рипайтесь, а кожную другу неділю переправляйтесь на Лівобережжя наче на полювання і наче між іншим заходьте відпочити до млина.

– Ага, – кивнули обоє.

– Тільки не переправляйтесь вдень. Робіть це в ніч з суботи на неділю.

– Щоб ніхто не помітив? – здогадався Марко.

– Де ж тут у такому місті не помітять, – наче образився Квадрига. – Навпаки, щоб звернули увагу. Вдень туди і без вас багато люду плаває.

– І... ?

– І якщо буде яка підозра, то за вами будуть наглядати і вчепляться за нашого зв'язкового, а ви матимете спокій.

– То тоді ж...

– От тоді ж і посміємося. То такий, що за ним ніхто не встежить. Завжди знайде куди заховатися: чи у виярок,

чи у вибалок, треба буде, то й у порожнє дупло забереться, а зі сліду таки будь-кого зіб'є і жодна жива душа за ним не встежить. Думаю, він вам сподобається, – при цьому Квадрига загадково посміхнувся.

– А мірошник? – розхвилювався Харко. – Йому ж тоді не дадуть працювати. Ще й арештувати можуть.

– А його ж за що? Він хоч і наша людина, та ж просто мірошник. Перемелює зерно на борошно. Ну, хіба ще може нечастих гостей – таких, як оце ви – варениками пригостити. І взагалі – мало там хто може до нього припхатися.

– Ху, – аж видихнули обоє молодих козаків. – Оце завданнячко.

– Нічого, звикайте, – дружньо плеснув їх по плечах обома руками Квадрига. – Це тільки на початку все видається важким. А потім самі почнете шукати складнощів.

– Так, це ми вміємо, – щиро погодилися хлопці.

Розділ третій

Марко, Харко та кияни

Отримавши від Квадриги необхідні відомості, Марко та Харко сьорбнули нашвидкуруч кислого молока, що їм піднесла Христина, вхопили по скибці хліба, повзували чоботи, позатягували пояси та й подалися вирішувати свої нагальні справи. Піднявшись з Хрещатика – у ті часи заліснений Хрещатий Яр кияни вже так і називали – вони дісталися новеньких дерев'яних веж, які помітили ще з учора і з подивом відзначили, що вежі ті не зовсім і добудовані, а стіни між ними немає взагалі. Вхід до міста був цілковито відкритим. Біля однієї з веж стояла закохана пара молодят, що позували місцевому, старшого віку, малярю. Маляр працював старанно, та зиркнувши мимоволі йому через плече, побратими не змовляючись вирішили, що про художню цінність його

роботи розмову вести не будуть. Але ж і мовчки пройти повз живих людей їм видавалося нечемним.

– Доброго дня, хорошим людям! – першим привітався Харко. – Бажаєте увіковічитись на тлі новобудови?

– Яке там! – в один голос засміялися молодята.

А місцевий митець усміхнувся у пишні вуса і з упевненим та задоволеним виглядом зробив черговий мазок:

– Одразу видно, що ви не кияни. Ці вежі вже років п'ять перебудовуються. У нас вже і традиція з'явилася: всі закохані, що наміряються одружитися, замовляють свої портрети на тлі однієї з цих веж, щоб потім побачити, чи зміниться тут щось на той час, коли вони вже матимуть онуків.

– Так, ми не місцеві... – одразу вирішив погодитися Харко.

– Ми прочани... – докинув свого слова й Марко, але одразу подумав, що те слово було зайвим. Оскільки брехати вони були не навчені, а говорити правду на мали права, виходило складно.

Вирятувало ситуацію те, що митець виявився балакучим і не дуже дослухався та придивлявся до співрозмовників, будучи цілковито зосередженим на своїй роботі. А молодятам і взагалі було не до переходж. Вони кожному мить раділи один одному.

Якщо вам до Лаври, то це туди, через ліс, – маляр, не припиняючи роботи, у творчому натхненні махнув пензлем собі через плече, – Але це далеченько, та й ви саме звідти прийшли. Якщо підніметеся на цей пагорб до Золотих воріт, – він махнув пензлем у протилежний бік, – то там буде Софійський собор, але він також на реконструкції. Трохи далі побачите працюючий Михайлівський собор. Вам, мабуть, туди, якщо тільки ви не католики. Бо тоді б вам слід було звертати повз осідок воєводи аж до самого Біскупського замку. Бачите, проект окремого костьола ще досі ніяк не затвердять на міській раді, а...

– Як ми вам вдячні! – щиро запевнили козаки і швиденько подерлися на гору, щоб не наговорити справді яких дурниць і, не приведи Господи, не виявити випадковим зустрічним, що у них тут інтереси суто військового характеру. Після почутого від Квадриги та щойно побаченого у обох в головах була каша і така густа, що хлопці б зараз і не сказали, з якого зерна її варено.

– Ти чому назвав нас прочанами? – хекаючи, але не зупиняючи швидкий поступ, поцікавився Харко. – Що за вигадки?

– Ну, виходить все, що ми маємо говорити зустрічним – вигадки. Чи ти хотів, щоб я сказав йому правду? – так само хекаючи, огризнувся Марко.

– Та ж у нас відпрацьована вигадка – ми у відпустці, і хочемо продати картини...

– Ти його мазанину бачив? – на мить зупинився Марко. – Та батько Кошовий за таку роботу кому завгодно руки б повідривав. А ми йому говоритимемо про картини? От я й бовкнув перше, що спало на думку.

– Твоя правда, – призупинився й Харко. – А воно, може й на краще вийшло. У Київ краще заходить через церкву. Помолимось для початку та до людей придивимось, та свічку Святій Покрові, заступниці козаків поставимо, може ж нам і допоможе чимось...

– Ага...

– Ну, звісно, якщо ми самі все не завалимо.

– Угу... Слухай, що у тебе за настрої? Чого б це ми все завалили? Чи ж ми не козаки?

– Та вже ж певно, що козаки. Вибач, Марку.

– Та й бачиш, нам і вірну дорогу до міста підказали. А ми ж і не питали.

– Справді! – знову зупинився Харко. – А добре таки, що у тебе, Марку, голова на плечах добре сидить!

– Таки так! А добре й те, що поряд є добрий товариш. То вже певніше так на плечах і лишиться.

Хлопці весело поглянули один на одного і обнялися. А потім Харко промовив:

– Давай, друже. Ще трохи і зможемо передихнути. Та спокійно помізкувати, як його швидше стати киянами.

Поклонившись решткам Святої Софії та вкинувши по золотому збирачам коштів на відновлення храму, побратими подалися до Михайлівського собору, що і справді височів зовсім поряд, а вже потім, добре помолившись, почали мізкувати куди мандрувати далі. З височини київських пагорбів вони як на долоні бачили річковий порт на березі рідного всякій козацькій душі широкого Дніпра – з поромами, вантажними напівгалерами та великими різного призначення вітрильниками, а також з туристичними мажами уздовж причалів та легкими двоколісними візками-бідками, що легко доправляли бажаючих до замку Воєводи, торгової площі чи густо заселеного ремісниками Подолу. Униз до порту вели круті дерев'яні сходи, але оскільки прохід по ним був платний, хлопці вирішили спуститися вузьким узвозом до Контрактової площі, де як вони вже встигли дізнатися, саме проходив недільний ярмарок.

Десь на півдорозі їм на очі трапився наповнений розмаїтим людом шинок з широким, заставленим столами двором, затіненим високою розлогою липою, де, як свідчила велика дерев'яна дошка при вході з різьбленим переліком пропозицій, перехожі люди мали змогу втішитися і прохолодними напоями, і безліччю смачнющих страв. Сонечко вже почало припікати, тож розважливий Харко, що зазвичай був менш уважним до їжі, ніж його молодший побратим, запропонував:

– Марку, давай-но зайдемо. Гадаю зараз не буде зайвим випити по кварти прохолодного квасу. Посидимо, на людей подивимось, а за цим заняттям, може нам і розвидниться, та й певніше побачимо, що далі маємо робити.

– Згоден. Перш ніж іти у серце великого й не надто знайомого нам міста, краще зайти кудись у більш-менш

знайоме місце і трохи подумати. Тут ми не надто вирізнятимося.

– Доброго дня! Вітаємо вас у нашій корчмі, – одразу ж підбіг до них молодий хлопчина. Бачу, ви здалеку. Давно з Запорізької Січі? Мабуть зголодніли? Що будемо замовляти? У нас сьогодні є особливі недільні пропозиції...

І тут їх виявили! Харка аж заціпило і він тільки й зміг, що глянути на Марка.

«От дідько його бери» – мало не вилаявся Марко, а потім подумав, що врешті-решт, вони й не мали критися, що вони козаки, а приховувати мають лише справжню мету їхньої появи у Києві, і вголос промовив:

– Та ж чи так помітно, що ми з Запорожжя?

– Та ж по зачісках, – недбало кинув хлопець, з чого козакам стало очевидно, що їх козацьке минуле старанного працівника корчми не цікавить. Його цікавило, наскільки вони тут готові потратитись.

Хлопці мало не пирснули зі сміху. От телепні. А й справді, всі довкола були острижені якомось кумедно, кожен з якоюсь хитрістю. Ніхто не носив оселедці, але це не було схоже і на звичний по малих містечках стиль «під макітру».

– У нас працює цілий перукарський цех, – перехопив їхні погляди хлопець. – Маємо багато вправних майстрів, і зачіски змінюються щороку. Навіть з-за моря фахівці приїздять переймати досвід. І своїм діляться.

– Нам будь ласка барильце квасу, і посуд на двох, а там подивимось, – прихильно озвався до хлопця Харко. І більшою мірою з ввічливості запитав: – А ви, мабуть, син господаря корчми?

– Що ви, – образився той. – Я студент Києво-Могилянської академії. Вона саме добудовується. А ми ось тут поки що на навчання заробляємо...

– А що вчите? – аж розкрив рота Марко.

– Ну, які з осені відкриваються факультети ще остаточно не визначено, але я думаю філософія... мистецтвознавство... Щось таке хотілося б.

– Ну й ну. От тобі й Київ. Навіть у корчмі вчені люди працюють, – зачудовано мовив Марко, коли хлопець відійшов.

– Ну, він ще тільки збирається стати вченим, – зауважив на те Харко.

– Ми теж збиралися стати козаками... І стали ж.

– Стали. І вченими можемо стати. Як Омелько. Або митцями, як Кошовий... – задумався про своє Харко, або...

– Ви нас кликали? – почувися збоку два бадьорі голоси, що дзвінко злилися в один.

Побратими озирнулися і уздріли перед собою двох малих чортенят.

– Куцю? Пуцю? Ви тут яким вітром? – поцікавився Харко.

– Він сам нас покликав, – знову в один голос промовили Куць та Пуць і дружно вказали на Марка.

– Киш звідси! – не злісно буркнув на них Марко. – Ще вас тут не вистачало.

– А хіба вам без нас не сумно? – з надією поцікавився менший і добріший Пуць за що одразу заробив потиличника від принципового старшого братика.

– Пуцю, їм не має бути без нас сумно, їм з нами має бути лячно. Ми ж нечисть!

– Ой, ну що ти за слова говориш? Фу. Я не хочу, щоб ми були нечистю. Ми – чисто нечиста сила! – Пуць напружився і спробував показати, які у нього на руках м'язи.

Козаки таки пирснули зі сміху.

Куць щиро образився за брата, примружився на козаків і уїдливо процідив крізь зуби:

– Що? Виконуємо таємне завдання? І думаєте, нам не відомо яке? ...Ой!! Ти чого?

Малий Пуць так вривав старшому братикові під ребра, що той аж присів.

– Куцю, як ти можеш?! Просто розголошувати чужі таємниці може кожен дурень і кожен слабак. А ми – нечи-ста СИ-ЛА! Ми маємо шкодити їм про-фе-сій-но! Чи не цього ти мене постійно вчив?

– Та ну тебе, – почував свої ребра Куць. – Але... я згоден. Пішли від них. Хай тепер сидять і нудяться на самотині.

– А коли відійшли, потріпав молодшому братику кучері і обняв його за плечі: – хороший ти виріс чортяка. Є в тобі нечиста тьма. Зараз подумаємо і я щось придумаю. Таке їм устругнем...

– Тільки ж ти, Куцю, не дуже... Козаки все-таки. Та й у нас з ними стільки спільного...

– Ти знову за своє? – насупився Куць. – знову добреньким хочеш бути?

– Та ні, – відскочив як завжди на безпечну відстань Пуць. – Я за те, щоб не грубо й по-дурному паскудити, а витончено, майстерно... Ну... ти мене розумієш.

– Дивись мені, – недовіжливо, але вже примирливо буркнув Куць.

– До речі, – загорівся оченятами Пуць, – а ти справді знаєш, яке у козаків таємне завдання?

– Я?! Та що ти! Кий тих козаків розбере, що вони напридумують. Це я так... За тебе образився. Тобто полякати їх вирішив. По-ля-ка-ти. Втямив? Одним словом краще запропонуй який план.

– Я б для початку... Я б...

– Ти б, ти б... Що ти б... ?

– Я б для початку дізнався, яке у них таємне завдання.

– Гм. Ну ти й чортяка!

Марко та Харко тим часом вже й забули про чортенят і вголос розмірковували поміж собою щодо подальших можливих їхніх кроків мощеними з міцних дубових дощок київськими тротуарами.

– Може і нам в Академію? – замислився Марко.

– Погана ідея, – задумливо обізвався Харко. – Нам з купцями треба знайомитися, з ремісниками... Інша компанія. Та й Академія навряд чи навчатиме, як краще пироги готувати. Почекаємо, коли інший такий заклад відкриється, щоб там корчмарів готували.

– Ти, Харку...

– Та не гарячкуй. Ну пожартував. Ну невдало. Пробач. Я от думаю, давай краще роботу для початку собі шукати. Ми ж тут, виходить, надовго.

Марко не заперечував.

– Справді, не витратити ж на себе кошти з Січового Скарбу, коли гроші на війну потрібні. Та й підозри викличем, а це нам ні до чого. Треба, щоб усе було як слід. Наче ми самі по собі. З чого почнемо?

– А давай-но отих дядьків за сусіднім столиком запитаємо...

За якийсь недовгий час участь у майбутній долі побратимів брали вже чи не всі – і постійні, і випадкові – відвідувачі корчми.

– Спускайтеся далі на Поділ, на площу, що перед Ратушею. Там серед ремісників чи купців обов'язково щось напитаєте. Або відразу просіться до Воєводи у замковий гарнізон. Вас туди напевно візьмуть – он які козацюри! – радив їм один з відвідувачів.

– Та ні-і-і... – в один голос пробубніли побратими, – куди нам на військову службу, – чим одразу викликали гучний дружний регіт десятка присутніх.

– Справді, – гмикнув дядько за сусіднім столиком, – куди їм на військову службу. Їхніми ручищами підкови гнути, вони там не те ворогів – своїх розлякають.

– То хай підуть до Михайлика-коваля. Йому точно помічники потрібні, – озвався чоловік ще не старий, але віку досить поважного. – Я у нього вже третій тиждень замовлення дочекатись не можу. Уявляєте? Якись завіси для воріт, а стільки чекаю. Двір відкритий, заходь хто хоче, бери що хочеш...

– Не бурчи, Пилипе, ти ж знаєш, що Михайлик справді по вуха в замовленнях. Навіть до мене не

зазирає, бо часу нема, – спробував заспокоїти чоловіка господар корчми, який не загаявся з'явитися на цікаву розмову.

– Яке по вуха?! Нам'яти йому ті вуха! Хай не буде таким жадібним і не бере на себе багато! Не можеш – не берись! Він коваль, чи задрипанець?! Я йому гроші плачу!! – вже зовсім розлютувався Пилип.

– Не перебирай, Пилипе, – озвався чоловік, що сидів поряд, – Михайлик наперед гроші не бере.

– Не перебивай мене!! – аж червонів розлючений власник досі не повісених воріт, – я з тобою не розмовляю!! Я от... з ними розмовляю!

Тут Пилип вшніпився очима в Марка з Харком і замовк.

– То, може, дядьку Пилипе, підкажете, як нам його знайти, того Михайлика? – спокійно поцікавився Харко, скориставшись неочікуваною паузою. – Бачимо йому справді помічники потрібні.

– А чого ж ні, – цілком привітно відгукнувся дядько Пилип, наче це й не він щойно репетував на всю корчму. – Якщо готові, ходімо проведему. Це мій сусід.

– Ви, хлопці, не дивуйтеся, – усміхнувся до побратимів господар корчми. – Ми з Пилипом ще малими разом до школи при нашій церкві ходили. А потім як занесло його на дипломатичну службу, то бідоласі ні виляяться, ні огризнуться, ні заперечити. Все життя усе чемно та м'яко навіть з відвертими падлюками. Оце вийшов на спокій і тепер надолужує.

– Мовчи, дурню!! –огризнувся на нього Пилип, чим викликав нову, ще більшу хвилю реготу у присутніх. – А ну вас усіх! Ходімо, хлопці, від цих дурносміхів, бо сонце на місці не стоїть. Щоб до смерку про все й домовитись.

Дорогою трохи помовчали.

– Як там на Січі? – нарешті запитав новий знайомий. – Кошовий продовжує малювати? А що Крутивітер?

– А ви знаєте батька Кошового? – запитав Марко, який вже стомився постійно дивуватися. – І Крутивітра?

Пилип похитав головою.

– Хлопці, які ви ще не уважні і нетямущі. Хоча воювати мабуть вже навчилися, якщо вас діди сюди прислали. І Києву ваші вміння ой як у ці дні можуть знадобитися. – Він трохи помовчав і продовжив: – ви хоч знаєте, що таке дипломатична служба? І чим вдалі перемовини відрізняються від хорошої бійки? Вдалі перемовини дають хороший результат, а хороша бійка не завжди. Хоча... інколи хороша бійка може забезпечити подальші вдалі перемовини. Ви ж мене розумієте?

Хлопці не дуже розуміли, але про всяк випадок дружно кивнули. Вони розуміли, що зараз краще помовчати.

– Не раз мені довелося бувати на Січі. – від далі колишній дипломат. – Колись від імені короля вів перемовини з козацькою старшиною щодо участі козаків у європейських військових конфліктах, колись від імені воєводи Київського просив козаків взяти участь у захисті міста від частих татарських набігів, колись від імені Кошового домовлявся з французьким прем'єр-міністром, щоб з козаками розрахувалися за вдало проведену військову операцію. Тоді він навіть намалював мій портрет. Яюсь покажу. Зараз у мене в світлиці висить.

– А нас він просив його картини на вернісажі виставити, – наважився на слово Марко.

– Так, – підтримав його і Харко, – батько створив кілька нових полотен. Хоче знати як їх сприймуть у Києві.

– О! Кошовий незаперечно талановита людина! Бачу доведеться мені вами зайнятися. Домовимось і про участь у мистецькій виставці і може щось додатково придумаємо. Адже домовлятися – це мій фах, як ви, молоді люди, вже могли зрозуміти.

– Домовились! Зрозуміли! – зраділи молоді козаки. Вочевидь їм сьогодні щастило. І виходило, досвідчений дипломат мав рацію: ні з ким сьогодні не билися, а

результати є, чи принаймні ось-ось мають бути. І хороші.

– Ось. Прийшли. Можна знайомитись.

Пилип вказав рукою на ворота, що вели до кузні, про що свідчила гарненька, гончарного виробництва вивіска. На воротах стояли двоє чоловіків і про щось теревенили. Один був великий і кремезний, а інший маленький і худенький, але вочевидь з міцними руками.

– Це ви, коваль Михайлик? – знову вихопився Марко, звернувшись до великого та кремезного, і одразу згадав ті добрі часи, коли вони подорожували з Крутивітром. Старий характерник умів робити так, щоб надто балакучому вчасно заціпило.

– Ні, – усміхнувся широкою посмішкою кремезний дядько, – я, гончар Іванисько.

– А я – коваль Михайлик, – суворо блимнув на хлопців очима худенький.

– А ми так одразу і подумали, – спробував виправити помилку товариша Харко. – Доброго вам здоров'я і ніколи не слабнути.

– Це хлопці з Січі, від Кошового, – вирятував побратимів Пилип. – Їм треба в Києві на якийсь час влаштуватися, а тобі ж помічники потрібні... До речі, не сприйми як натяк на те, що я довго чекаю на своє замовлення. Зробиш, коли зможеш. Ми ж люди дорослі, все розуміємо.

Коваль мугикнув, почухався і нарешті усміхнувся до хлопців:

– То що, козацька молодь хоче навчитися справжнього ремесла? Робити шаблі і їх щербити – це не одне й те саме. Хоча... якщо вмієш робити шаблі, то вони й не щербитимуться. Заходьте до хати.

Ось так хлопці й оселилися у коваля Михайлика і вже з наступного дня почали допомагати йому в роботі. А роботи вистачало. Михайлик хіба коней не підковував, бо це робили інші ковалі, що тримали свої кузні

поблизу в'їзних київських воріт, яких тут – добре укріплених – було декілька. Зате у Михайлика у величезній, як на невеликого обсягу кузню кількості, вироблялися залізні частини плугів – лемеші та чересла, завіси для дверей та воріт, замки, лопати, залізні вила та коси, ножі, а час від часу й добрі шаблі та наконечники для списів і стріл. Не малу частку виробів Михайликової кузні складали і вивіски, що визначали належність майстра до того чи іншого цеху та його майстрову спеціалізацію. Марко та Харко все-таки поцікавилися чому ж у коваля його особиста вивіска була не металевою, а керамічною.

– Та ж це мені Іванисько робив, – просто відповів на їхнє здивування Михайлик. – А я йому зате зробив металеву. Ось так один одного і підтримуємо. Посусідському.

До вечора хлопці вияснили собі що коваль та гончар не просто сусіди, бо ж їхні дружини – ковалева Килина та гончарова Горпина були рідними сестрами. А оскільки ремісництво та торгівля розвивалися у тодішньому Києві швидкими темпами, замовлення на цехові та іншого роду вивіски текли рікою, от коваль з гончарем і вирішили об'єднати зусилля і ось таким чином перетягти на себе більшість таких замовлень. Зароблені на гончарної та ковальської роботи вивісках грошенята вони чесно ділили щовечора і це тільки поглиблювало та зміцнювало їх професійні та родинні стосунки.

– Конкуренцію треба створювати собі самому, – потім не раз чули хлопці від Іваниська його улюблену заповідь. – Тоді й грошенята ідуть в сім'ю, а не в чужі руки.

Коли завершився перший робочий день, увечері нагодився дядько Пилип. Дружно повечеряли в хаті у Іваниська. Килина та Горпина готували вечерю разом.

– Як тобі помічники? – між іншим запитав Пилип Михайлика.

– Ну... щось із них таки буде. Працьовиті, – ніби не задоволено буркнув у відповідь Михайлик, але хлопці за робочий день, перебачивши немало замовників, вже трохи знали звички коваля і не образились. Виходило навпаки – скупий на слова коваль їх дуже хвалив.

– Пилипе, а чому ж ти сьогодні сам? – запитала Килина. – Куди свою Ярину подів?

– Та, – відмахнувся колишній дипломат, – сидить удома дметься. Ну, я там накричав на неї трохи... То як вже така ніжна, що й не зачепи, то хай сама і вечереє.

Пилип зітхнув. Мимоволі, подумавши кожен про своє, зітхнули і Марко з Харком.

– То ти тепер що, й дома не ночуватимеш? – осміхнулась Горпина.

– Угу, – хитро примружившись підтакнув Іванисько, – бо як отримає вдома граблями по спині, то вже все одно у ліжку ніяк не лежатиметься.

– Чому ж, – пропустив зауваження гончара Пилип, – Яринка у мене відхідлива. Та й вона ж знає, що я й життя без неї не уявляю, – він зиркнув на Марка з Харком, немов чекаючи на підтримку і ті знову дружно зітхнули. – Але ж вечір довгий, для сну ще зарано... Проведу-но я хлопців по Києву – покажу де що, бо вони ж іще зовсім великого міста не бачили. Тільки другий день як зі степу вибрались.

Хлопці хотіли сказати, що чому ж: велике місто вони вже бачили, коли були у Стамбулі і навіть внесли деякі корективи в його забудову під час прощального бою, але швидко розважили, що прогулянка Києвом буде доречною, бо ж міста вони справді ще не знають, а їм же треба не гаючись починати виконувати завдання, і взагалі...

– От і добре! – Пилипові, з його досвідом, не треба було озвучувати і так очевидну відповідь. – Я радий, що ви не проти. Ходімо.

Пройшовшись аби як розкиданими неширокими вуличками, на яких всуціль стояли майстерні

ремісників, компанія швидко вийшла на ринкову площу біля контрактового дому. Ринок тут працював щоденно і, звісно, пожвавлювався у суботу-неділю, коли до товарів з дому-саду-городу додавалося те, що ремісники, мешканці Нижнього міста, або ж як його ще називали – Києвоподолу, понавиробляли за робочий тиждень понад зроблені їм замовлення. Продаж з огляду на вечірній час вже згортався, але окремі продавці городини ще лишалися на торгових місцях, в надії перехопити хоч якого випадкового покупця. Коли дядько Пилип саме почав розповідати хлопцям про те, що над Подолом знаходиться Верхнє місто, де розташований замок Воєводи та палац католицького Біскупа і ця територія перебуває під владою королівської та церковної адміністрації, тоді як Поділ має свій виборний магістрат та окремішній суд, Марка смиконув ззаду за рукав якийсь перехожий у довгому сіряку та кошлатій баранячій шапці й мовив упівголоса:

– Хлопче, купи шаблю.

Слово «шабля» ну просто не могло не відвернути Маркової уваги від оповіді дядька Пилипа, бо ж на той час все, що було пов'язано зі зброєю було йому ближчим ніж питання адміністративного устрою великих міст. До того ж, як ми пам'ятаємо, зброю Марко та Харко втратили під час нерівної бійки з чисельним підрозділом польських жовнірів, відправлених шукати «небезпечних злочинців». Жовніри не знали, що «небезпечними злочинцями» були саме Марко з Харком, але вирішили, що вони достатньо небезпечні, щоб більше не мати з ними справи. Проте, як би там не було, а зброю у них відібрали. Грошенята, що їх вони носили у чоботях, з огляду на поспіх переможців у хлопців збереглися, але їх було не стільки, щоб зараз купувати зброю.

– Грошеньят не вистачить, – отже, з жалем промовив Марко.

– гроші в житті не головне. Головне, щоб козак не ходив без шаблі, – мудро зауважив незнайомиць. – Маю зброю для тебе і твого товариша, а за грошима прийду потім, коли вам буде зручно. Тільки скажіть куди.

Перехожий розчухнув на собі сіряк і під ним хлопці побачили дві, вочевидь хорошої якості шаблі та чотири пістолі.

– Все ваше. Беріть поки не пізно.

– Чекайте-чекайте, – втрутився Пилип, – продаж зброї у Києві ліцензований. До того ж це – підакцизний товар, за нього окремих збір треба платити, якщо зброя не київського виробництва. А я бачу дамаські клинки і німецькі пістолі. Здається, я можу пригадати навіть ім'я майстра, який ці пістолі виготовив.

– За кого ви мене маєте, – образився незнайомиць і поліз рукою у глибоку кишеню свого сіряка. – Ось ліцензія. А ось на кожному виробі шкіряна бирка, що свідчить про сплату акцизного збору. Я взагалі торговий представник Братства Далеких Транспортних Перевезень.

– О! Тоді жодних питань. Братство дуже шанована організація навіть далеко поза межами київських земель. З дуже хорошою репутацією, – задоволено прищмокнув Пилип.

Тим часом, поки чоловічок вовтузився, шапка збилася йому на потилицю і Марко з Харком у вечірніх сутінках нарешті розгледіли його обличчя.

«Та це ж Виярок, – одночасно зраділи подумки, – що він тут робить?»

– На вас вже три дні чекаю, – наче у відповідь на висловлене у думках питання пошепки озвався Виярок, і мовив голосніше: – Ось погляньте! Які шаблукі! Тільки в руки візьміть. Та й пістолі можете перевірити... – зумівши таким чином відвести хлопців на кілька кроків подалі від Пилипа знову шепнув: – Головне адресу скажіть, завтра картини отримаєте. І карту, де помічене наше місце зустрічі. На вихідні чекатиму вас у старому млині, що по той бік Дніпра

навпроти Оболоні. Де затока Наталка знаєте? Звісно, не знаєте. Розберетесь по карті. Все. Не будемо накликати підозри.

Хлопці теж не хотіли накликати нічого зайвого, тому Марко з видимим жалем вимовив:

– От справді ж, тільки сьогодні на роботу влаштувалися. Ще не заробили. А зброя ж хороша!

– Та беріть уже, тільки скажіть, де вас шукати. За якусь тижняку розплатитесь.

– Шукай нас у коваля Михайлика, – серйозно мовив Харко, ховаючи усмішку і з приємністю зважаючи в руці якісного виробництва важкенький пістоль.

– От і добре. Забирайте. Я радий, що збув, а вам послужить, – щиро запевнив Виярок, ткнув увесь арсенал Маркові в руки і зник з очей.

Пилип тим часом замислено дивився на хлопців і думав про щось своє.

Розділ четвертий

*Уя кому Пилип дає поради
і отримує посаду радника*

Вранці, коли, поснідавши, Марко та Харко взялися до роботи, в руках у них все літало. Молоти, молотки та молоточки бемкали та дзвеніли, міхи свистіли, а розжарене залізо після охолодження шипіло і віддавало паром. Вчилися вони швидко і навіть коваль Михайлик в їхній компанії ставав не таким насупленим та більш дружнім до відвідувачів, які раз-по-раз забігали до кузні. З приємністю згадували вчорашній вечір. Тоді Пилип встиг завести їх і до Верхнього міста, і здалеку показати споруди Києво-Печерської лаври. Коли вже поверталися на Поділ, дорогу їм перетнули п'ятеро кремезних молодиків і попросили тютюню. Пилип хотів їм у дипломатичному стилі пояснити, що палити молодим людям не слід, а тим більше не варто о такій порі перепиняти шлях перехожим. Замість чемно

послухати молодики стали махати руками та запевняти, що вони господарі цієї вулиці, з чого Марко та Харко зробили такий висновок, що цим завзятцям тютюнець був не потрібний, а потрібна була добра прочуханка. Впоралися швидко. За якусь мить неспокійні хлопці вже спокійнісінько собі спочивали край шляху. Всадивши усіх п'ятьох під найближчий паркан, щоб не захарашували вулицю, і щоб який випадковий перехожий, поспішаючи додому, потемки не перечепився та не розбив собі носа, продовжили неспішне знайомство з вечірнім Києвом, поки не дісталися до воріт кузні. Дядько Пилип тим часом знову примовк і про щось напружено думав. Хлопці, як люди ввічливі, не заважали йому у цій добрій справі і просто насолоджувалися ледь прохолодним вечірнім повітрям, на той час ще не надто забрудненим різного роду побічними продуктами людської діяльності.

Та ближче до полудня хороший настрій і приємні враження були дещо притлумлені гармидером, що знявся по той бік вулиці у домі дядька Пилипа. Вочевидь Пилип з Яриною добре полаялись та так добре, що після довгих криків та гуркоту почувся дзвін розбитого вікна, а за якусь мить Ярина вибігла з двору і швидким кроком подалась убік Верхнього міста. За якийсь час у кузні з'явився і сам Пилип. Трохи похнюплений, але загалом у доброму гуморі. Привітався і сів збоку на лаву, щоб не заважати роботі.

– Що ти там знову накоїв? – майже суворо запитав Михайлик.

– Ну... – непевно розвів руками Пилип, – трохи рознервувався з самого рання. От відчуваю, що щось навкруги не так, а що саме – не доберу. Ослінчик у вікно викинув. Щоправда воно було не розчинене.

– А що Ярина?

– А що? Побігла на мене Воєводі жалітися. Тепер, він викличе і буде нотації читати. Навіть знаю наперед, що буде розказувати. Ех...

– Гадаю, Пилипе, ти скучаєш за роботою, – мовив Михайлик, опускаючи у воду черговий готовий виріб. – До речі, ось твоє замовлення. Бачиш, привів мені помічників, то й робота швидше пішла.

Пилип байдуже подивився на готові металеві завіси, яких чекав вже тижнів зо три.

– Яка робота, Михайлику? Осточортіла мені та робота. Хочу спочити.

– Ми так і бачимо, – гмикнув на те Михайлик. – Дуже активно спочиваєш.

Хлопці чемно не втручалися в розмову старших і зосередилися на своїй справі старанно здіймаючи молоти та опускаючи їх точнісінько куди треба на розжарене залізо. У них було велике замовлення на два десятки сокир та таку ж кількість стругів, що були потрібні для облаштування дерев'яних споруд під Києвом, у місці проведення щорічного торгу, якого всі так чекали. Коли з вулиці раптом хтось гукнув:

– Де я можу знайти Марка Пирога та Харка Житиможна?! Маю для них вантаж!

– Що? – не зрозуміли хлопці.

– А, – відмахнувся Пилип – це у нас така нова пошта.

– У нас у Києві, – пояснив Михайлик, – з'явився новий цех – поштарів. Якщо раніше тобі треба було щось комусь передати в інше місце – чи листа, чи речі які – і ти шукав знайомих, які туди їдуть, то зараз ось поштарі й виконують цю роботу. Щоправда вони ще не виїжджають за межі міста, але для киян це дуже зручно. Серед поштарів є піші, є кінні, а хто працює й на возах. Як от зараз.

Вийшовши за ворота побачили, що поряд з кузнею справді стоїть віз, заповнений скринями, мішками та бочками. Вусатий, середніх років Поштар зиркнув на них веселим поглядом:

– Хто з вас Марко та Харко? Вам – оця скриня. Забирайте собі, а я поїхав далі. Доставка оплачена відправником.

Марко та Харко з сяючими від радості обличчями зняли з воза скриню, а Поштар швидко зник зі своїм возом за поворотом на сусідню вулицю.

– Це ж треба! – радів Марко. – Справді зручно! І швидко! Дядьку Михайлику, дядьку Пилипе, це ж картини батька Кошового!

Довелося на якийсь час зупинити роботу кузні, бо ж Марко з Харком ну просто не могли не показати новим друзям пречудові зразки козацького малярства, які з такими пригодами вдалося доправити до Києва. Михайлик та Пилип були людьми знаючими, тому охоче долучилися до перегляду і навіть прицмокували язиками від задоволення, роздивляючись полотна.

– Так, хлопці, я вам з цим допоможу, як і обіцяв, – потер руки дядько Пилип. – Картини того варті.

Тут саме нагодилися і двоє вояків з замкового гарнізону, яких воєвода прислав за Пилипом.

– Чудово! – не переставав радіти колишній дипломат. – Ходімо до пана воєводи! Просто негайно!

Він по-дружньому обняв своїх конвоїрів за плечі й вони так обнявшись і пішли впевненим та бадьорим кроком убік замку.

– Я ж казав – без роботи нудиться, – усміхнувся їм услід Михайлик.

Воєвода, набрав найсуворішого вигляду, щоб зустріти шанованого дипломата і свого давнього друга, бо ж Пилип, як фахівець своєї справи – байдуже, що поза роботою виявляв дуже вибуховий характер – дружити вмів з усіма. Отже, коли Пилип з невідповідно радісним обличчям перетнув поріг його робочого кабінету і схилився у граційному реверансі зі словами: «Щиро вітаю Вас, пане Воєводо, і бажаю довгих літ процвітання та успішних звершень на благо ввіреного Вам міста Києва». Воєвода зірвався зі зручного різьбленого букового крісла і з розкритими обіймами поспішив назустріч порушнику спокою:

– Вітаю тебе, друже Філіпе! Безмежно радий, що випала нагода з'явитися до нашого скромного замку.

Якою була та нагода, що привела Пилипа до його кабінету Воєвода на ту мить вже щиро забув.

Звісно, двом поважним людям, з яких один був обтяжений державними повноваженнями, а другий досвідом та знайомствами було про що поговорити.

– Турбує мене ситуація в Європі... – багатозначно упершись правицею в підборіддя та вдивляючись у різьблену за останніми німецькими технологіями підвісну стелю з червоного дерева, розмірковував старий дипломат.

– Та ми теж Європа, Філіпе. І справи київські мене турбують не меншою мірою.

– Я про країни південного узбережжя. Порти можуть закрити, бо ходять чутки, що дехто не задоволений екологічним станом Середземного моря.

– Дехто це хто?

– Пане воєводо, світ змінюється. Цей ХТО навіть не має певного імені. Саму назву. Тобто самоназву. «Рух за чисте море»! У наш час мусимо вести справи не з окремими визначними за тими чи іншими ознаками особами, а з якимись невиразними рухами. Збираються, скажімо, десятки або й сотні людей, яким чогось заманулося і кудись, як вони кажуть «рухаються». А насправді просто ламають усталені норми життя! Немає достойних людей! Суцільний рух!

– А-а! Розумію. Це як, до прикладу, козаччина. Так?

Пилип на хвилю примовк.

– Не зовсім, пане Воєводо. Козаки, звісно, теж схильні ламати усталені норми міжнародного права, але серед них є достойні люди. І коли вони збираються до купи, як от на Січі, то стають майже державним утворенням, а отже, до них можна направляти послів. І там є з ким трактувати. І дипломати не сидять без роботи врешті-решт. Це зовсім інша справа. А рухи? Вони ж не мають територій, не мають столиць, не мають фортець. Ні

військом на них напасти, ні з дарами до них підкотитися. Ні кулаками, ні розумом!

– Я от, Філіпе, своїм розумом далеко від цих приморських клопотів. Мені придніпровських вистачає. Одна тільки проблема вивезення сміття чого варта. Місто розростається, людей більше, господарств більше, майстерень більше, заїжджих дворів більше... А сміття як більше! Вже не знаю, чим його вивозити. А ми ж, за населенням, ще навіть на чверть не досягли рівня XII століття! Що буде, що буде?!

– Пане Воєводо, ну чим ви переймаєтесь? Сміття – це буденний клопіт всякої місцевої влади. У Львові, скажімо, ситуація ще гірша, а в Парижі, наскільки мені пригадується, не краща. Думайте про те, що ви очільник великого міжнародного торгового центру!

– Великої крамниці?

– Та Господь з вами! Я про те, що Київ має величезне міжнародне торгове значення. А якщо ті рухи через своє незадоволення станом води у Середземному морі примусять закрити порти – у нас скоротяться експортні поставки. А це соняшникова олія, мед, хутра, бондарські вироби, шитво...

– В певному сенсі, Філіпе, весь світ – велика крамниця. А Київ скоро стане ще й великим сміттєзвалищем. І як тут його очолиш, як у Нижньому місті своя влада? Треба рахуватися з магістратом, не сваритися з Війтом, мирити різні церкви... Ти знаєш, що останнім часом серед киян побільшало іноземних купців? Тепер ще треба вчити й вірменську та ідіш. Щось я засидівся на цій посаді.

– Пане, Воєводо... – докірливо розвів руками Пилип, – та ж з вашим досвідом...

– Мій досвід говорить про те, що потрібні нові знання. Постійно нові знання. У тебе часом немає якого збірника королівських приписів щодо Магдебурзького права? Чи там постанов Сейму, або міжнародних договорів... Мені зараз все знадобиться. Якщо не розібратися у цьому безладі, то на посаді воєводи

нічого не заробиш. До речі, Філіпе? А звідки ти отримувеш такі детальні відомості про стан справ у наших західних сусідів?

– Не тільки у західних. У нас і зі східних земель купців немало. Я з ними всіма потроху спілкуюся. От учора зрання Яринка мене на ярмарок за заморськими спеціями посилала, то тепер маю останні відомості з Алжиру.

– Яринка? До речі вона до мене сьогодні заходила. З приводу...

– Яринка? Заходила? Без мене, без свого чоловіка? Пане воєводо, це не за протоколом!

– Не хитруй, Філіпе. Вона жалітись на тебе приходила.

– Пане воєводо, та ми з вами помремо раніше, ніж жінкам нададуть право голосу в державних установах! Міжнародне законодавство до їхніх вимог має прилаштовуватись щонайменше три сотні років. Хоча... погодьтеся, вони й сьогодні вже мають немалий вплив як на міжнародну політику, так і на місцеві адміністрації. А про самоврядування то й говорити нічого. Мало того, оскільки в Україні досі діє звичаєве право, жінки за звичкою вважають, що мають право бити своїх чоловіків, застосовуючи хатне знаряддя та дрібний сільськогосподарський реманент!

– Тобто?

– Не крийтеся, пане Воєводо, тут всі свої. Не повірю, що ваша дружина жодного разу не застосовувала у сімейних конфліктах качалку, рогача або граблі.

– Моя жінка просто відьма! – відмахнувся Воєвода, – але я не про те. Яким чином, ви вважаєте, вони здійснюють вплив на адміністрацію?

– Все просто. Яринка моя до вас приходила? Ви мене саме через це запросили?

– Та так, – озирнувся, куди б заховати свій погляд Воєвода, – через це.

– Отже, завдяки саме моїй Яринці, я не гаяв час і не записувався на прийом, щоб потрапити сюди

щонайменше за три дні, а можу просто зараз познайомити вас зі способом швидко поповнити замкову скарбницю чи там забагатіти самому... А також збільшити коло дружніх контактів поміж присутніми у Києві іноземцями, які безперечно ляжуть в основу подальшого виконання політики та плану розвитку нашого прекрасного міста як впливового міжнародного центру...

– Про політику і план розвитку – це зрозуміло. Краще зупинися детальніше на самому способі. – недовіжливо примружився високий посадовець. – Невже є змога добре заробити навіть у цьому занедбаному місті?

– Найперше, раджу добре підготуватися до великих торгів, які вирішено проводити восени. Гадаю, рішення дуже вірне, бо ви встигнете зустрітися з магістратом та представниками ремісничих цехів і вигідно домовитися.

– Я маю з ними зустрічатися?

– Звісно. Мало того, подружитися! Дружба допомагає нам робити дива. Навіть у такому буденному питанні як збільшення заробітків. Потім слід провести окрему зустріч з купцями і переконливо їм розповісти, що таких торгів, які будуть тут у вересні світ іще не бачив.

– Справді не бачив?

– Усе в наших руках. Якщо зібрати тямущих людей...

– Та де ж їх узяти? – зітхнув Воєвода.

– Як де? – хитро примружився Пилип, – у Києві. Двоє з них, до прикладу, зараз присутні у цій кімнаті.

– Хто? Де?! – роззирнувся Воєвода, але швидко зрозумівши, що Пилип натякає на них самих, хитро виправився – Хто нам може допомогти?! Де знайти ще людей?!

На галас до зали, де відбувалася розмова забігли двоє шляхтичів.

– Ви нас кликали, Воєводо?

– Ні, – щиро відказав Воєвода, – але добре, що ви нагодилися. Познайомся Пилипе: це мої товариші пан

Кручек та пан Верчек. Вони на посадах у нашій адміністрації.

– А на яких посадах, дозвольте поцікавитись? – ввічливо поцікавився Пилип, суто, щоб вияснити особливості подальшої співпраці з новими знайомими.

– Як на яких? Товариші. Один товариш і другий товариш. І як справжні товариші, завжди мені у всьому допомагають. Але твоя допомога, Пилипе, мені буде не менш потрібною. Та й взагалі, всі знають, що ти занудився без роботи. Призначаю тебе на посаду радника Воєводи з відповідною зарплатнею. І тобі не треба буде вдома сваритися, щоб ми мали нагоду приємно поспілкуватись. Кручек, Верчек, подбайте, щоб необхідні папери на пана Пилипа були оформлені вже сьогодні.

– Та я мав приглянути за пральнею, – спробував відкрутитися Кручек.

– А я мав приглянути за кухнею, – спробував вивернутися Верчек.

– Гаразд, – миролюбно махнув рукою Воєвода, – я сам за цим простежу. – і повернувшись знову до Пилипа: – отже, друже, відсьогодні ти мій радник. Завтра можеш починати роботу.

– Чому ж завтра? – заперечив Пилип. – як радник, я раджу не відтягувати, а також вислухати другу частину моєї пропозиції.

– Кажи, – зосередився Воєвода, а за ним нашорошили вуха і Кручек та Верчек.

– Ви Кошового запорозьких козаків знаєте?

– Хто ж його не знає, – потвердив Воєвода. – Талановитий маляр. І західному, і східному світам відомий.

– Отож! – тут Пилип, нахилився до Воєводи і почав щось шепотіти йому на вухо.

Кручек і Верчек напружилися, аж вуха їм відстовбурчилися, але жодного слова з тієї балачки не розібрали. Почули тільки відповідь Воєводи:

– Мені видається, що коли хочемо заробити, то друга пропозиція ще певніша за першу.

– Правильно видається. Але без успіху першої не певним буде успіх другої, – запевнив Пилип. – Адже для цього треба зібрати до Києва грошовитих людей.

Воєвода замислився. Сидів у такому стані кілька хвилин, так, що присутні вже навіть почали відчувати стукіт своїх сердець, а потім випростався у кріслі й оголосив:

– Приймаю рішення: найперше, зосереджуємося на успішному проведенні вересневих торгів. Товариші! – Кручек і Верчек одразу напружились, бо зараз Воєвода звертався до них, – маємо забезпечити захід на такому рівні, якого ще світ не бачив. З найбільшою участю іноземних купців-учасників, з найширшим представленням українських виробників і... найцікавішою культурною частиною. Отже, про розважальні заходи подбаєте особисто. А поки що, повідомте магістрат, що за три дні у нашому замку проведемо попередню нараду з усіх робочих питань. І хай подбають, щоб були представники від цехів. Вже на завтра підготуйте пропозиції щодо грошових зборів за участь у торгах та попередній кошторис на потрібні будівельні й оздоблювальні роботи і таке інше. Подруге... Пилипе, я хочу зустрітися з тими двома і побачити матеріал на власні очі. До речі, дякую тобі, я дізнався сьогодні багато цікавого. Нам ще буде про що поспілкуватися.

Коли всі покинули залу і товариші Воєводи опинилися у довгому крученому коридорі палацу сам на сам, Кручек промовив до Верчека:

– Все це не просто так. Тобі не здається, що Воєвода знайшов спосіб добре заробити? А нам що з того викрутиться?

– Подивимось, послухаємо. Адже організацію всього цього шарварку вже звалили на нас. Чей що собі та й вивернемо?

– Наші хлопці, – почувся десь згори ледь чутний голос.

– Ти чув? – запитав Кручек.

– Причулося, – заспокійливо відказав Верчик озирючись довкола.

Звівши погляди вище до стелі, вони помітили на стіні двох невеликих тарганів.

– Відколи це вони в палаці завелися? – промимрив Верчик, поки Кручек заходився стягати з ноги чобіт. – Я їх досі навіть на кухні не бачив.

Чобіт полетів у стіну з такою силою, що з каблука злетіла залізна підківка, але таргани миттєво врятувалися втечею.

– А йде воно все під три чорти, – лайнувся Кручек. – Ще не заробили, а збитки вже є. Тепер треба чоботаря шукати.

– Та нічого, – заспокоїв його Верчик. – Нам завтра все одно по цехах ходити. Може, як перемовникам, і за так зроблять.

Вони звернули порожнім коридором убік. до своїх покоїв, а в цей час зі стіни виділилися двоє маленьких чортенят.

– Нас між іншим, тільки двоє, – дражнячись у той бік куди пішли помічники Воєводи скривився менший чортик і для виразності висолопив язика. А потім звернувся до більшого, який у цю мить щось собі прикидав у думках: – Куцю, ну що ти оце вигадав? Як тобі спало на думку перетворюватися тарганями? Кошенята, мишенята це ж набагато краще. Я більше так не гратимусь.

– Ну вибач, – розвів руками старший, – я хотів, щоб непомітніше.

– Ох, – закотив угору очі меншенький, – намучуся ще я з тобою...

Розділ п'ятий

Хлопці знову при ділі

Марко та Харко швидко вливалися у ритм міського життя. Звісно, насичені пригодами та несподіванками мандри, чи життя у козацькій фортеці серед великого товариства об'єданого спільними буденними та військовими справами їм подобалися більше, але перебування у Києві вони сприймали як тимчасову розвагу, тому й не сумували з цього приводу, а на повні груди вдихали повітря сповнене силою Дніпра, теплом сонця, ароматом квітів, розсіяних попід вікнами київських, переважно дерев'яних одно- або двоповерхових будинків та натхненням київських ремісників, які по п'ять днів на тиждень і по вісім годин на добу невтомно виробляли просто неймовірну кількість товарів широкого вжитку; усіляких знарядь для потреб сільських господарств – від плугів до драпаків; окремих елементів будівельних конструкцій – віконних рам, дверей, одвірків, порогів, різьблених сволоків; транспортних засобів – легких двоколісних бідок, зручних драбинястих та коробчастих возів, великих маж для далеких торгових маршрутів, дощаних, майже закритих безтарок для перевезення зерна, биндюгів для перевезення бочок з рибою і ще Бог-зна чого.

Щоранку, за хорошої погоди, хлопці, як і більшість мешканців Києвоподолу, бігали купатися у Дніпрі, вечорами знову виходили на берег поглянути на захід сонця, або приємно спілкувалися за столом у колі своїх нових друзів, обмінюючися з ними свіжими київськими новинами, почутими від замовників. Події у світі розповідав Пилип, який немало спілкувався у купецьких колах, а з того часу як Воєвода призначив його своїм радником то більше був поінформований і про стан справ у Варшаві й у Верхньому місті та самому київському замку.

– А що ж війна? Чи буде? – щоразу під час таких розмов питали Килина чи Горпина.

– Аякже! – одразу відповідали на те Марко та Харко, – без війни тепер не обійтись. Стільки вже грошей та зусиль потрачено!

– Ой, тільки б не стріляли, – зітхали жінки.

А старші чоловіки звертали свої запитливі погляди до обізнаного Пилипа.

– Що я можу сказати, – розводив руками Пилип. – Воно нікому й не потрібно, та і всім ніколи, та й кожен радий би своїми цікавішими справами займатися, але шляхта керується гаслом «Доводь до кінця все, що почав», не надто думаючи про те, який буде кінець. Мало того, ніхто ще не знає і який буде початок. Досі від королівського двору надходили лише вказівки поповнювати на випадок війни стратегічні запаси та стежити, щоб у місті не з'являлися шпигуни з Запорожжя.

Присутні по цих словах багатозначно позирали на Марка з Харком. А хлопці намагалися триматись невимушено і зі ще більшою увагою дивилися на Пилипа.

– А що запаси? З водою все гаразд, колодязі в замку є, зерна по коморах вистачає, а на більше у воєводи не вистачає грошей. Тому так і підтримує пропозицію щодо картин Кошового.

Справді, Воєвода таки був прийняв у себе Марка з Харком за присутності та посередництва Пилипа і ознайомився з картинами. Протягом недовгої ділової розмови, домовилися, що картини вивісять у великій залі замку, де Воєвода приймав послів та гостей і де проводив усі наради. Поки до осені, сподівалися набрати покупців, які зголосяться їх придбати і тоді торгуватися по цінах, щоб збути товар щонайвигідніше. Воєвода хотів з того всього половину, але зійшлися на 40% для нього з тим, що 10% матиме й Пилип, який вже зараз готовий витратитися на залучення можливих клієнтів та створення умов для виставлення хорошої –

себто немалої середньої ціни за кожен картину. Без доброї підготовчої роботи продати нічого не вдасться і усі лишаться ні з чим, – запевняв старий дипломат, – а з ним, як з дипломатом досвідченим важко було не погодитись. Той самий досвід підказував Пилипові й те, що всі гроші ніколи не слід тримати в одному гаманці, тому Воєводі для експозиції надали тільки половину картин, а решту на тих самих умовах розмістили у ближніх печерах Київської Лаври, де влітку очікувався немалий наплив туристів. «Про рідну церкву забувати не слід, бо так і будеш все життя жертвувати на чужу», – беззастережно погодилися з Пилипом Марко та Харко.

Розповідав Пилип і про те, що товариші Воєводи, дуже вже на його думку кручені та верчені, пропонували здійснити потужну реконструкцію давніх підземних переходів під Києвом та ще й прокопати нову підземну лінію у напрямку Литви – щоб легше було тікати на випадок чого. При чому хотіли залучити до цих робіт іноземного інженера, якому вкрай необхідно було виплатити кошти наперед.

– І немалі кошти, я вам скажу! – гнівався Пилип. – Добре, що Воєвода згадав, що для цієї війни у поляків готується наступальна доктрина і втікати вони поки що не планують.

– А той інженер, часом не француз? Не Темпланом звуть? – обізвався Марко.

– Так, француз. І здається саме таке у нього ім'я.

– Таж його і в Києві немає. Нам казали, що він у Богемії, на заробітках. Взагалі ми з ним добре знайомі.

– Он воно як! От злодюги! Шкода Воєводу, бо він хоч і більше про себе думає, але загалом непогана людина. Головне, шкоди киянам не робить. А з такими товаришами згине і без усякої війни.

– А що, Воєвода щиро вірить у перемогу? – запитав Харко.

– Не думаю, – дипломатично відповів Пилип, – що він над цим задумується. Він вірить у те, що його скоро

знімуть з цієї посади. Вже довше на ній засидівся як усі його попередники.

Всі замислились над тим навіщо людям взагалі займати такі непевні посади і з сумом дійшли висновку, що надто порядним працювати за таких умов буде важко, а не порядні як і працюватимуть, то нічого не робитимуть.

– До речі, – подав знову голос уважний до всіляких дрібниць Марко, – чому Нижнє місто геть не укріплене? Вежі з в'їздними брамами є, а стін немає. Ми з Харком ще з першого дня на це увагу звернули.

Харко ствердно кивнув на слова товариша.

– Та ж у нас кожен двір як окрема фортеця. Бачите, кожне господарство гостроколом обнесене... – не дуже впевнено пояснив Іванисько.

Пилип почухався, розмірковуючи над вірною і переконливою відповіддю.

– Розумієте, хлопці, Воєвода принаймні не має жодних повноважень, щоб такі справи вирішувати. З тих пір, як місто отримало Магдебурзьке право, всі господарські справи вирішує магістрат на чолі з війтом. А питання загального розвитку міста і особливо важливих справ розглядаються на загальній раді, де збираються усі ремісники, місцеві купці та крамарі. Як вирішимо, так і маємо.

– То ви самі вирішили, що так краще?

– Так легше, – стиха мовив Михайлик. – З точки зору наших витрат.

– Право міста на самоврядування, – продовжив Пилип, – обертається для нього обов'язком самостійно збирати податки, наповнювати міську скарбницю і планувати витрати, а також стежити за забудовою міста та власним коштом облаштовувати місця загального призначення і громадські споруди, до яких належать і міські стіни.

– Грошей шкода? – здогадався Харко.

– Та війт хотів було зайнятися стінами, – втрутився в розмову і Михайлик, – та ж придумав на те військовий збір, а нам і так немало податків місту виплачувати...

– А ми собі розважили, – докинув Іванисько, – що стіни, то для великих війн, а у нас тут ординці як і з'являються чи не щомісяця, то хіба невеликими ватагами. То ми вже з ними яюсь... – він стиснув обидва свої немалі кулаки, чим мало не переконав молодих козаків.

Але ж Марко та Харко були не останніми у січовій школі, а участь у штурмі Перекопу, бої в Стамбулі та знайомство з такими знаючими людьми як комендант недобудованої фортеці Морквійон, інженер Темплан та воєвода Оточинский тим більше вкарбували їм у свідомість стійке поняття важливості надійно спланованої системи оборони.

– А вежі ж ви спорудили, – спробував знайти в системі безпеки міста хоч часточку здорового глузду Марко.

– Га! Вежі справа вигідна, – настовбурчив вуса Пилип. – Над кожною з них або платний оглядовий майданчик, або надбрамна громадська корчма. Туристи люблять звідти оглядати краєвиди.

– Самі запрошуйте грабіжників, – підсумував Харко. – Як шкода тратитись на стіни, тож хоча б варту виставте.

– А ви кажете, щоб не було війни! Аби не стріляли! – звернувся до жінок Марко. – То степовики не стріляють?

– Так ті ж безхатченки з луків стріляють, – відмахнулась Килина. – Як не по нашому двору, то нам і чутно.

– Взагалі, хлопці праві, – раптом серйозно промовив Пилип. – Це до першого грому.

І перший грім не забарився. Наступного ж вечора, якась ватага виламала двері у мурованому двоповерховому домі київського Війта і повитягала

увесь срібний посуд та дорогу зброю. Грошей не знайшли, бо, з усього було видно, дуже вже поспішали. Оскільки вулиці міста були облаштовані тільки високими дощаними тротуарами, а самі дороги були не мощені, сліди виявили швидко, а за відбитками взуття визначили і чисельність ватаги, і її приналежність до нової у цих краях хандюганської орди. Знаючі люди швидко виявили і те, з якого боку зловмисники пробралися в місто і де лишили коней, щоб дістатися до будиночка Війта тихо та непомітно.

Відповідальних міських службовців мало б зацікавити й те, що пограбування було здійснене саме в той час, коли Війт, за ініціативою Кручека і Верчека, проводив час з Воєводою у його замку, смакуючи міцну горілочку та чорну ікру, імпортовані з далеко не близьких східних земель, та обговорюючи трохи організаційні, а більшою мірою, фінансові питання Великих торгів. Але... не зацікавило.

Зате Війта одразу гостро зацікавило питання оборони міста від усяких нападників, хоча б і нечисленних. Вже наступного дня на майдані перед ратушею він зібрав загальні збори містян. Мусили туди йти і Марко з Харком, хоча хлопці й самі не заперечували проти того, щоб брати участь у загальноміських заходах.

Ратуша виявилась широкою одноповерховою будівлею, де, як пояснив їм Пилип, розміщувалась канцелярія, скарбниця, склад гармат та пороху на всякий потрібний випадок, зала для засідань магістрату, а також окремі кімнати, де за рішенням міської влади могли поселяти чи важливих міських службовців, чи яких поважних послів або гостей міста. У лівій частині будівлі на висоту другого поверху здіймалась невисока башта, у передню стіну якої було вмонтовано великий механічний годинник, виготовлений майстрами київського слюсарського цеху, що був справжньою гордістю міста. Праворуч від входу з ганком на три символічні сходинки – за давнім

принципом «Бог трійцю любить» – під накриттям, була розташована широка лава, призначена для засідань міського суду. Пилип пояснив хлопцям, що розміщена на вулиці, у всіх на очах, лава символізує відкритість київської судової системи і додав, що через ту лаву хтось жартома назвав суддів «лавниками» – та так та назва і закріпилась. І навіть суд кияни тепер називають «лавою».

Ліворуч під стіною ратуші зібралися дев'ять членів магістрату – найбагатші та найповажаніші у Києві з купців, майстрів та крамарів. Праворуч на лаві зайняли свої місця дев'ять лавників-суддів. Кияни заповнили майдан і наготувалися слухати.

Війт піднявся на ганок, разом з писарем, який одразу відступив углиб ганку й наготувався записувати тези виступів та прийняті рішення.

– Вітаю всіх, хто на нас дивиться, – проголосив Війт, з сумом оглядаючи уважний до його промови натовп. – Мушу вам повідомити сумні новини. Досі ми жили безпечно не дуже дбаючи про загрози для наших дворів, майстерень, майна та для нашого особистого спокою. Проте, за останні два тижні значно почастишали збройні напади та грабунки на території Нижнього міста. При чому за нашими підрахунками, кількість таких злочинів щодня зростає. І ці злочини вчиняють не кияни. Тож у чім причина? Причина в тім, що ми з вами маємо спільні інтереси, але не маємо спільного зорганізованого захисту. Я розумію, як складно нам усім говорити про додаткові витрати. Але, доведеться потерпіти. Щоб уберегти себе і тих, хто поруч. Щоб грабунки не охопили все місто. Бережіть себе! Тому сьогодні разом будемо вирішувати, який шлях обирати далі. За цю годину, – Війт впевнено вказав правицею убік годинника на башті, – прошу всім громадам обговорити питання нашої безпеки і прислати сюди своїх представників. Всі, хто має які пропозиції, підходьте до мене просто зараз. На цьому

бажаю вам, щоб кожен киянин був живий та здоровий. Бажаю всім гарного дня.

– О! Саме такої миті я й чекав, – раптом зрадів Пилип. – Ходімо, хлопці до Війта.

– А у нас є якісь пропозиції? – невпевнено поцікавився Харко.

– Ви і є моя пропозиція. Ходімо.

Розмова з Війтом була недовгою. Про Марка та Харка він вже знав від Воєводи і картини Кошового бачив, тому Пилип перейшов одразу до справи:

– Ці хлопці – фахівці у військовій справі, і, можемо сказати, поки у них відпустка – вони не при ділі. То хай у це літо ділом займуться: допоможуть нам створити добрий загін міської варти.

– Діло говориш, – погодився Війт. – Хлопці, ви у кого вишкіл проходили? Вчителів своїх можете назвати?

– Крутивітер, Омелько...

– Гармаш, Дідько Лисий...

Наперобій почали перераховувати козаки.

–Ого! Хороша школа. А в яких військових кампаніях брали участь?

– Не, так багато, – скромно відмітили хлопці, – Операція «Бар'єр» у Дикому Полі, операція «Морський вітер» на Чорному морі, і ще операції «Перекоп наш» та «Прощавай Істанбул»...

– Улюблена зброя?

– Шабля, – запевнив Марко.

– На крайній випадок, – можна й без неї, – запевнив Харко.

– Ну і ну. Нізащо не повірю, хлопці, що з такою підготовкою, у вас немає тут якогось таємного завдання.

Марко та Харко одразу зробили найневинніші обличчя, але Війт махнув рукою примирливо.

– Не турбуйтеся, козаки! Кияни своїх не здають, а ляхи тут самі, як на таємному завданні. Хто буде вам заважати – кажіть мені, заспокоїмо. Ремісники вміють і

за себе, і за друзів постояти, але зараз трохи військового вишколу нам не завадить.

По цих словах він озирнувся на Пилипа і підморгнув:

– А пам'ятаєш, як нас Крутивітер ганяв?

– Ще б пак, – замріяно відгукнувся Пилип. – Ми всі ще тоді були молодими...

Таким чином, вже за два дні Марко з Харком набирали добровольців до хоругви «Столиця», що мала складатися з трьох сотень добре навчених бійців, які проходили б службу у зручній для них, вільній від роботи час. Як вчителям і наставникам, за окремим розпорядженням Війта, їм виділили зарплатню. Для решти військова служба була обов'язковою повинністю, яка, проте, частково звільняла їх від обтяжливих міських податків та надавала право вимагати знижки при купівлі товарів, вироблених у майстернях Києва. Хотіли записатися до хоругви і Михайлик з Іваниськом, але магістрат не вдовольнив їхні прохання на тій підставі, що місто відчувало гостру потребу у ковальських та гончарних виробах. Зате вони отримали замовлення від міської влади на виготовлення залізних елементів зброї для добровольців – йшлося про наконечники для стріл, списів та дротиків, робочі частини для обушків, наверх для булавок, клювців та келепів, а також великих глиняних горщиків для зберігання стратегічних запасів води. Щоправда такі замовлення передбачали істотно занижені ціни, але зате вони були певним заробітком і відмовлятися від них жоден ремісник собі б не дозволив. Війт, в якому вочевидь прокинувся дух його козацької молодості, офіційно сам очолив хоругву. Прагнучи, щоб міська варта виглядала належним чином, він переконав магістрат виділити кошти на закупівлю німецьких пістолів, турецьких рушниць, іспанських кірас та якісної гельветійської криці з якої київські зброярі мали виготовити належну кількість зручних у бою за українсько-польськими

стандартами шабель. Поза тим, магістрат видав розпорядження, щоб кожен ремісник обов'язково придбав собі та своїм працівникам по два пістолі на людину, по гаківниці, по шаблі, спису, бойовій сокирі та шолому. Невиконання цієї вказівки могло обернутися порушникові штрафом у потрійному розмірі від вартості непридбаної ним зброї. Поки що турбував Війта лише стан з артилерією, бо київський ливарний цех мав слабкі потужності і був зорієнтований переважно на лиття дзвонів, а не гармат, а замовляти їх де-інде було б надто дорого. Нашвидкуруч налагодили випуск малокаліберної багатоствольної артилерії, що стріляла рушничними кулями, але Війт не покидав надії винайти кошти хоча б на десяток справжніх кулеврин та бомбард.

Ситуацію запропонував виправити Тарас Бочарик, який очолював на той час бондарський цех і як очільник, не був особисто перевантажений замовленнями. Але ж як майстер він без роботи таки нудився, як і ще донедавна Пилип.

– А давай-но, друже, – казав він Війту, – створимо дерев'яну артилерію.

– Чи ти не здурів? Хто ж це таке робить?

– Тож то й воно, що ніхто не робить, а ми спробуємо. Чи ж ми не українці?

– Та таки так. Але ж це небезпечно. Рознесе все ік бісовій матері.

– А чи ж не рознесе.

– Одчепися, Тарасе. Перед нами серйозні завдання стоять.

– Так я серйозно. Якщо відібрати хороше дерево. Та вибрати серединку з доброго стовбура... вийдуть хороші стволи.

– Ризиковано...

Але Тарас був таким наполегливим, що Війт призначив його сотником першої сотні добровольчої хоругви. Щоб не мав часу на дурниці. Проте зовсім відкритися йому не вдалося і він дав добро Тарасові

підготувати десять дерев'яних гармат для феєрверку в останній день Великих торгів. Тарас трішки образився і вирішив, що для таких іграшок і липовий стовбур підійде... щоправда його таки варто добре стягнути обручами. «А там подивимось, – думав собі майстер, – може ж я їх таки переконаю».

У Марка та Харка часу багато думати вже не було. У них було багато роботи. Щоправда думка про те чи не Війт часом виконує справжнє таємне завдання від Кошового у них обох промайнула, – як справжні військові вони не могли не помітити, що все це було більше схоже на підготовку до майбутньої війни, ніж на забезпечення оборони від малочисельних випадкових нападників, – але вони її одразу відкинули з поваги до всього таємного. Адже у них самих кияни та й сам Війт нічого не випитували, то ж і їм слід було платити взаємною ввічливістю.

Отже, ввічливо домовившись з Михайликом про роботу в майстерні тільки до обіду, – відповідно за півоплати, – вони, як їм і було доручено, старанно проводили відбір охочих до міської варти та підготовку нових охоронців міста за короткими індивідуальними програмами, що мала передувати загальним стройовим та бойовим навчанням для відпрацювання дій на злагодженість підрозділів.

Хто тільки до них не з'являвся!

– Хлопці! Мені оце зраночку квартиру меду і я вам увесь день на чатах стоятиму. А як щось неймовірне трапиться, то воно дуже-дуже про це пожалкує, – з милим виразом обличчі повільно розводив ручищами старшого віку здоровенний кожум'яка, якого кияни звали Михою. – Краще хай мені ні на очі, ні в руки не трапляється.

– А тебе як звать? – питали молодшого, що стояв перед ними з байдужим виразом обличчя, а поряд нього крутилася маленька жвава жіночка, очевидно його мати.

– Макс...

– А що за ім'я? Не наше якесь. Ти не з німців?

– Та Максим! Максим його звать! – пояснювала жіночка. – Ми різьбярі, а він ще малий, як сяде на роботу то жодного орнаменту не доробить. Засинає. Як з виду, то геть лінивий, навіть слова вимовити не хоче. Але ви на те не дивіться. Йому якась жвава робота потрібна. Хай хоч військовою справою займеться та розворушиться. А там вже і до ремесла дійде. Ви не дивіться, сила у нього в руках є. І вправний він у нас.

– Келеп втримаєш? – пожартував Марко і взявши один зі зразків зброї, що лежали поруч на довгому дерев'яному столі, тицьнув його Максимові під носа, а потім підкинув у повітря.

Вмить рука ледачого з виду хлопця вихопилася вгору і вловила келеп, не давши йому злетіти вище. Хлопець діловито запхав зброю собі за пояс і з так само ледачим виразом обличчя поглянув на Марка.

– Записуєте?

Марко та Харко весело презирнулися.

– Бери, Харку, список першої сотні і пиши: Лінивий Максим.

Третього теж привели батьки. Молодий, невисокого зросту хлопчина стояв з геть побитим обличчям.

– Вічно кудись устряне, – жалівся батько-чоботар. – Як з дому не вийде, одразу десь синців заробить. Без них – як без пряників. Хай краще з ворогами б'ється. Та й може, захищаючи місто, хоч себе захищати навчиться.

– Ой, дивіться, люди добрі, щоб вашого хлопця геть не покалічили, – зітхав Марко. – Мені та й то раз було добре перепало. Якби не друзі...

– Отож. Хлопцю друзі хороші треба, щоб хорошою людиною виріс.

– Як звать?

– Демко.

– Пиши, Харку, туди ж: Демко Битий.

Не забудьмо і про те, що такі активні дії у напрямку нарощення військової сили Нижнього міста не могли

не хвилювати польську королівську адміністрацію, але Воевода, не маючи можливості прямого впливу на магістрат, тишив себе тим, що вся ця активність сприятиме успішному проведенню Великих торгів. Однак, про всяк випадок він рекомендував своїм товаришам частіше бувати у місті та більше придивлятися, що Кручек і Верчек робили з охотою, маючи на увазі, на радість Куця і Пуця, суто свої приватні інтереси.

– Ти поглянь, Куцю, – захоплено казав Пуць. – нам з тобою просто й робити немає чого. От пройдисвіти!

– Та й добре, що не має. Ти що, працювати хочеш? А на свій карб запишемо. Дивися, у Пеклі й похвалять та може кращу територію для роботи отримаємо.

– Куцю, ти вже зовсім думаєш як дорослий. А те, що ми тут ні до чого, ще й не чесно.

– Звісно, не чесно. Та ж чи ми не чорти?

– Та ж іще не зовсім, – трохи сумнівався Пуць.

– То тягнися, – сміявся у відповідь задоволений Куць.

– Вдосконаленню, як кажуть козаки, немає меж.

Розділ шостий

Стиль «ображена жінка»

Настав час, згадати нам і про те, що Марко тепер людина одружена, але пожити сімейним життям до пуття не встиг, бо ж оскільки знаходиться на таємному завданні, то дружину свою, у супроводі надійної охорони, відправив до Пасічника, де вона й мала його дочекатися. На Січ-бо жінок, як ми знаємо, не пускали. А вже потім... Хоча, що могло б бути потім, з огляду на бурхливі події та задіяність Марка і Харка у важливих політичних заходах, не могли б напевне сказати ні мудрий Крутивітер, ні вчений дяк Омелько, ні авторитетний Кошовий, ні саме молоде подружжя, ні тим більше Автор та Читач. Та все не біда, вихід є.

Будемо терпляче стежити за подіями, до чого нашого Читача і запрошуємо.

Отже, на прохання Марка, Скрути-Біда, Зігни-Біда та Жени-Біда одразу після весілля забрали його молоду дружину Катрусю з собою, бо саме їхали на Січ доповідати Кошовому стан справ з поставками пороху та залученням здорового духом населення України до козацького життя. Щоб дістатися до Пасіки їм треба було звернути з основного маршруту і додатково витратити півдня, але козаки на це не зважали, бо взагалі мандрувати любили. Проїхавши корчму «Руїна» без зупинки, вони охоче звернули убік далекої балки, де у затінку дерев ховалася добре відома нашому постійному читачу пасіка і, двічі відстрілявшись з пістолів по окремих татарських загонах, що нищпорили Диким Полям, полюючи чи то на ясир, чи то на зайців, вже надвечір грюкали у двері ошатної хатини з веселими криками:

- Пасічнику, відкривай! Козаки за медом приїхали!
- Приймай гостю!
- Дочку тобі привезли! Татком будеш!

Катерина в цей час мовчала, надувши губки, бо дорогою дуже просила хлопців дати їй пістоля, але ті відмовили під тим приводом, що вона ще не навчена і справді може у когось влучити. А ось ці дурні жарти про дочку і взагалі вважала недоречними. Так, вона сирота, але нащо ж їй тепер чужого Пасічника за батька, коли вона вже має свого Марка за чоловіка?

Двері на стукіт прочинилися і Катруся спочатку побачила дуло здорового мушкета, а вже потім трохи заспане лагідне обличчя літнього чоловіка з оселедцем та невеликою охайною бородою, що потроху починала сивіти.

– То це, ви, шибайголови? Радий бачити, бо вже геть тут занудився. Словом перемовитися ні з ким. Бачите – з курми спати лягаю. О! А це що за гарнющє дівчатко з вами?

По цих словах, Пасічник нарешті опустив мушкет прикладом на землю, сперся на нього і усміхнувся гостям посмішкою щонайдобрішої, не обтяженої жодними злими думками, людини.

Катруся зашарілася на слові «гарнюне», а потім блимнула з під брівок на господаря і одразу зрозуміла, що вона справді потрапила до рідного дому, де їй буде добре та затишно.

Так воно й сталося. Вранці, щойно козаки подалися звітувати Кошовому, Катерина одразу заходилася наводити у домі лад. Господар, може, і вважав, що у нього далеко не безлад, але вже за два дні мусив визнати, що з появою Маркової дружини порядку стало більше. Пасічник дуже радів, що в домі з'явилася така помічниця, а Катруся хоч і почувалася добре, але не дуже раділа, що поряд немає Марка. І з кожним днем це «не дуже» ставало все відчутнішим. Хоча на хороші стосунки з Пасічником воно аж ніяк не впливало; молода жінка навіть не помітила, як поступово стала називати його немов за козацьким звичаєм «батьком». Чоловік бачив, що Катерина страждає, але навіть придумати не міг чим її тугу розважити.

– А скажіть, батьку, чому на Січ жінок не пускають? – запитала якимось Катруся.

– Так... небезпечно там, – непевно проказав Пасічник.

– Небезпечно? У фортеці? А тут, отже, удвох, ми з вами у повній безпеці! Ні укріпленя, ні зброї, і нікого поряд, щоб нас захистити.

– Розумієш, Катрусю, у затишному непомітному місці часто буває безпечніше, ніж на видноті. Навіть якщо це добра кам'яна цитадель. Фортеці теж руйнують. А про зброю – неправда. Зброя у нас є.

Він підморгнув і помахом руки запропонував пройти з ним у сіни. Там, у глибині, розсунув дерев'яну стіну і жінка виявила, що стіна та була подвійною. І в тій подвійній стіні вона дійсно побачила справжній арсенал: мушкети, яничарки, пістолі, шаблі, кинджали, келепи...

Пасічник самовдоволено усміхнувся:

– Маємо чим себе захистити.

А Катерина невдоволено скривилася:

– Дуже розумно. Зброя є, а чи ви навчили мене нею користуватися? А як якісь забродили нас тут випадково знайдуть? Будете один поміж ними з келепом бігати? Бо я, хіба віником та рогачем вмію вправлятися. – А потім непомітно блимнула на Пасічника хитрим поглядом і притулилася щокою йому до плеча: – От якби ви навчили мене усім цим користуватися...

– Я?

– А хто ж тут іще окрім нас є? А я ж знаю, що всі старі козаки дуже-дуже досвідчені. І дуже вправні – для переконливості Катерина запалила у своїх очах щонайбільшу повагу до козацького досвіду.

Пасічнику стало ніяково. По-перше він ще не вважав себе старим, а по-друге не був таким вправним, бо все своє довге козацьке життя займався пасікою, а в походах його завжди становили кухарем. От якщо борщик зварити, чи куліш зготувати навіть залізного посуду не маючи – це він будь ласка. Хоча... Катерина дивилася на нього такими благальними очима... Та ж таки всяк козак щось та вміє. І тут йому згадалася мудра фраза, колись промовлена Кошовим на пленері – себто коли він з Омельком та Крутивітром якомсь заїздив на пасіку малювати природу – «щоб навчити когось малювати, не конче вміти малювати самому».

«А що? – подумалось йому, – Марко такий невидючий козарлюга, що його дружині напевне не завадить вміння вправлятися зі зброєю. Буде у них злагоджене сімейне життя. А Катерина така сама як її чоловічок – її і вчити не треба, сама навчиться. Тільки підказуй. А підказувати, я ще малим добре вмів. Коли у січовій школі вчився...»

– Щоб добре володіти зброєю, треба мати міцні руки і треноване тіло, – дав він Катерині одразу першу підказку.

– І що ж треба робити? – одразу зацікавилася жінка.

– Щось треба придумати. Дивися, бачиш, звідси до річки трохи далеченько. Якщо щоранку носитимеш воду по два добрі цеберка без коромисла – вже буде добре.

– По тричі на день носитиму, – запевнила Катерина і пішла шукати цебра.

– Ти ще з ними кожного разу довкруг хати обходь, – вирішив пожартувати Пасічник.

– Добре, – цілком серйозно відповіла Катруся.

Пасічникові стало трохи лячно. «І що тепер буде?» – подумалось йому на мить. Але ж він таки був козаком, то врешті, щоб убезпечитися від хвилювань, махнув рукою і вимовив прадавнє українське заклинання:

– Якось то воно буде.

Сказав собі, що надалі стримуватиметься, але наступного дня у нього з язика зірвалося, що сили в руках додає рубання дров.

На третій день, старанно рубаючи дрова, Катерина запитала Пасічника, що куняв собі спокійненько на призьбі сидячи:

– Гаразд, воду я ношу, дрова рубаю, а коли ж зможу до рук зброю узяти?

Пасічник махнув рукою, розганяючи мух, і докірливо глянув на свою вихованку:

– А ти подумай, Катрусю – хіба ж у тебе в руках не зброя?

Молодиця зиркнула на сокиру.

– Справді... Дякую, батьку.

Вона уважно роздивилась довкола і раптово з силою пожбурила сокиру у бік рубленої з добрячих товстих колод комори.

– Ти чого бешкетуєш?

– Мух багато розвелось довкола. Тепер хоч на одну менше.

Пасічник обережно підвівся, підійшов до комори і жажнувся. Сокира справді розрубала надвоє якусь, мабуть, надто ліниву муху і увійшла в дерево на добрі три пальці.

– Та-ак... Час тобі братися за шаблю.

Шаблюю Пасічник, як усякий козак, справді володів добре. Але вже наступного дня, ледве ухилившись від кількох спритних і досить небезпечних ударів, оголосив:

– Все. З шаблюю ти впораєшся. Я тобі основне показав, далі – сама.

– Я ще з пістолів не стріляла.

– Тримай, – тицьнув Пасічник їй у руки найважчого пістоля. – Спробуй влучити з десяти кроків у горщик.

Катерина не влучила. Пасічник зітхнув полегшено і пішов спочивати.

Та ще за три дні він помітив, що горщиків у господі значно поменшало.

– Катрусю, – схитрив він, – горщики – для початківців. Ти спробуй у запалену свічку влучити!

Він знав, що свічок у них не було. «Може ж матиму спокій?» Та де там!

Вже надвечір вибіг з хати на постріли і побачив, що Катерина повстромляла у плетений тин запалені скіпки і гатить по них з двох пістолетів одночасно. На землі біля неї лежало ще десятків зо два наперед заряджених.

«Та вона мені й пасіку спалить. Вже заміжня жінка, а дівчисько-дівчиськом, – подумав Пасічник. – Їй би ще ляльками гратися, а вона...»

– Катрусю, – ніжно промовив уголос, – ти ж увесь порох витратиш. На випадок чого і захищатися буде нічим. Та й... знаєш, від такого шуму бджоли знервуються і смак меду вже буде не той.

– Справді? – насупилась Катерина.

Наступного вечора вона пробувала бити келепом комарів. Пасічника трішки засмучували ці ритмічні глухі удари по дерев'яних поверхнях, але мусив визнати, що комарів у дворі та в хаті поменшало. Проте вперту молодичку такі тренування вже не влаштовували.

Наступного ранку, наносившись з відрами та нарубавши удосталь дров, вона обвішалася зброю і подалася у ліс.

– Ти куди, Катрися? – захвилювався Пасічник.

– У ліс, тренуватися. Щоб бджоли не нервували. Та не хвилюйтеся за мене, батьку! Все буде гаразд.

І вона так весело та підбадьорливо підморгнула, що Пасічник чомусь справді перестав хвилюватися. Вперше за останній місяць.

А надвечір Катерина принесла з лісу три прострелені гостроверхі татарські шапки.

– А це що? – весело поглянув на неї Пасічник.

– Та... познайомитися хотіли одні. Та ж вони з дівчатами спілкуватися не вміють. І взагалі, я тепер – заміжня жінка. Хай знають.

Наступного дня, Катерина виїхала тренуватися на коні.

Пасічник, пораючись біля своїх бджіл не встигав дивуватися, бачачи, як після кожного свого «тренування» Катерина збільшує їх військовий арсенал. Щовечора привозила вона в дім то два-три добрі татарські луки, що хорошої якості криві шаблі, а то й яку добру кольчугу.

– Що робиться на цьому світі, – брався за голову пасічник, але на правду в душі він дуже радів за свою вихованку, бо вже полюбив її як рідну дочку. А інколи дивився услід Катерині, коли та від'їжджала за черговими пригодами і думав: – І хто ж знав, що я такий добрий учитель. Не соромно мені буде перед Марком!

Та саме тоді, коли здається, що все гаразд і ми побороти всі складнощі, нас підстерігає нова халепа. Згадав Пасічник, як у нього якийсь час проживав Квадрига, бо ж він не любив людних місць, а саме треба було підремонтувати його бричку і ремонт дещо затягувався. Цей обізнаний у східних мистецтвах чоловігяга тренувався у дворі щоранку, від зорі до полудня, і між іншим легко розбивав рукою добрячий

дерев'яний цурпалок. От Пасічник візьми та й скажи про те Катерині. Як він потім шкодував! Зі сльозами на очах дивився щодня на її збиті кулачки та понівечені долоньки, але як не благав її припинити ті небезпечні заняття, впертість Катрусина була вищою за біль і щоденні муки. Вже не знав чоловік, куди подітися з сорому, що отакого дитині накоїв своїм дурним язиком, аж над'їхали до пасіки неочікувані гості. І не аби-хто а сам Кошовий отаман у супроводі старого характерника Крутивітра та його вірного товариша дяка Омелька.

– Вітаю, друже, – широко розкрив обійми для привітання Кошовий, щойно вони походили з коней. – Знаєш, якісь дива довкола відбуваються. Наша розвідка каже, що ординці віднедавна вважають цей прекрасний з усіх точок зору закуток проклятим місцем і бояться сюди навіть носа показувати. Хто випадково поряд бував, повертаються без зброї, налякані і геть нічого не хочуть розповідати. Тільки натякають на якийсь грізний дух, що тут завівся.

– Та ж вони завжди козацького духу боялися, – усміхнувся у бороду Пасічник, одразу здогадавшись, що то за причина такого загального переляку.

– Та нам байдуже! – відмахнувся Кошовий. – Я подумав, що це чудова нагода зайнятися на природі творчістю, щоб випадкові гуляки не заважали. Зокрема цей місяць хочу попрацювати над монументальною скульптурою, а тут і дерева сухого поблизу вистачає... А поміж тим і справи важливі обговоримо, щоб сторонні вуха не чули. Та й з дружиною Марковою час познайомитись.

Познайомившись ближче з Катериною, старі козакі позаходили в хату та сіли за стіл погомоніти, а Катерина заходилася біля печі, щоб швидко розігріти зварений Пасічником ще з учора смачний борщик. Пасічник почав розмову про стан справ на пасіці та обсяги запасів меду, які можуть бути поставлені на Січ протягом наступного місяця. Кошовий старанно слухав,

Омелько, на якого були покладені й обов'язки козацького писаря, старанно записував цифри, а Крутивітер про щось задумався і, за звичкою, дістав з-за пояса свою люльку й набив туди тютюню. Та не встиг він вкласти її до рота, як пролунав пістолетний постріл і люлька, вибита кулею з його руки пролетіла повз вуха Кошового, вдарилася об стіну і впала під лавку.

Старі січовики отетеріло поглянули, убік печі, звідки пролунав постріл і побачили в Катрусиних руках середнього розміру пістоль з начищеним до блиску стволом та робочим механізмом.

– Вибачте, батьку Крутивітре, у нас в хаті не палять, – просто сказала Катруся і роззирнулася, згадуючи, де вона останнього разу клала шомпол, щоб перезарядити зброю.

– Катю! – зрадів Омелько, – таж у мене пістолі такої самої моделі, – і з гордістю витяг з-за поясу свої два.

– Це – моя улюблена! – зраділа й Катруся. – Я тут всі, які є в нашому арсеналі перепробувала.

– Так, – кивав головою Омелько, – вони найнадійніші. Якщо вміло заряджати, то можна сказати – безвідмовні. А як ви їх при собі носите?

– Зшила собі зручні чохла з потрійного шару полотна і прив'язую до стегон. Ось дивіться.

Катерина хотіла вже підняти сорочку і продемонструвати новий спосіб носіння вогнепальної зброї особистого захисту, але старі січовики замахали руками, маючи на увазі, що вони люди тямущі, життя бачили і вже все второпали. Показувати нічого не треба. Проте Омелько схвально прицмокнув язиком і промовив:

– Покажете мені як чохла шиєте. Я ж так зможу ще два під рясою носити. В окремих ситуаціях може навіть дуже знадобитися.

А Крутивітер крекнув, дістав з-під лави люльку і пішов до дверей.

– Я не надовго. Це треба перекурити.

Тепер Кошовий пильно поглянув на Пасічника:

– Твоя школа?

Пасічник під тим поглядом трохи знітився, але не без гордості протяг:

– Ну-у...

– Ясно, – мовив Кошовий і скрушно похитав головою.

– Чому ж ти, друже, вчиш це прекрасне створіння? Хіба ж їй займатися військовою справою? – Пасічник на це хотів саркастично гмикнути, але він був значно старшим за Марка з Харком і розумно стримався, – Та вона просто створена для мистецтва! З такою вправністю її роботи завоюють світ швидше ніж наші купці західноєвропейські ринки.

– Наявність військової бази дуже сприяє завоюванням, – зауважив Омелько, але вловив незадоволений погляд Кошового і виправився: – Я до того, що митець має заробляти собі на хліб, тримаючи в руках пензель, різець, стамеску... але тримаючи при цьому за поясом пістоля, йому буде значно легше продавати свої роботи. Принаймні у нього не так просто буде відібрати заробіток.

Кошовий поглянув на свої пістолі, подумав, що тримати їх за поясом під час обіду недоречно, повиймав і поклав поряд на лаву. А потім суворо додав:

– Відсьогодні продовжимо навчання у правильному напрямку.

За обідом говорили про Катерину та її здібності швидко сприймати знання і навчатися самостійно. Вирішили, що раз такі справи, то зупиняти її у потягу до військових навчань небезпечно. Безпечніше навчити як слід. Щодо навчання основам мистецтва, то оскільки Кошовий не мав намірів змінювати свої творчі плани, то починати вони мали саме з дерев'яної скульптури.

З наступного дня для Катрусі настав найцікавіший період її перебування на пасіці. З Омельком вони вправлялися у стрільбі з усіх видів вогнепальної зброї та з позиції лежачи, з коліна, стоячи, сидячи і навіть обідаючи. Так само відпрацьовували стрільбу з коня і з

коня на бігу по рухомих цілях. Крутивітер навчав її рукопашному бою, та бою з різними видами холодної зброї, використанню укриттів, прийомам психологічної війни та особливих видів впливу на супротивника. Найважче, як не дивно давалися їй заняття з Кошовим. Адже творча робота, зокрема з великими скульптурними формами вимагає неабиякого терпіння, а цього у Катрусі, таки бракувало. Тут з усією силою розкрився і її темперамент, бо кожного разу, коли вона була незадоволена результатами своєї роботи, – а це поки що було кожного разу, – Катруся люто біла кулачками зверху по невдалій, як на її думку, скульптурі. На думку Кошового ті скульптури справді не були досконалыми, але вони все-таки були роботами початківця і не заслуговували на таку реакцію. А Крутивітра трохи дивувало, як Катруся досі об ті скульптури руки собі не порозбивала.

Та якогось дня Катерина не те що здивувала, а ошелешила всіх. Тоді вони з Кошовим поставили у дворі два добрячих букових опецька і взялися різьбити скульптури на швидкість. За домовленістю кожен мав створити образ польського гусара в обладунках. Це було особисте прохання Омелька. Він мав на увазі, що по тих скульптурах вони з Катериною будуть відпрацьовувати стрільбу, в умовах, наближених до бойових. Адже скоро козакам з тими гусарами доведеться воювати...

Катруся завершила першою. Але поглянувши на неоковирний результат своєї роботи, так розлютилася і так замолотила кулачками по шолому «гусара», що за якусь мить уся дерев'яна постать разом з основою-постаментом розкололася навпіл. На дві рівненькі частини.

У Кошового випав з рук різець, у Крутивітра з рота люлька, Омелько як стояв біля хати, так на призьбу і сів, а Пасічник знепритомнів і сповз по тину, на який у цей час спирався, у високу, невитоптану траву. Катерина й сама трохи здивувалася, а потім вже суто з

цікавості підійшла до скульптури, яку завершував Кошовий, і так само, градом швидких ударів, розколола її навпіл. Настрій у неї одразу покращився настільки, що вона, навіть не звертаючи уваги на козаків, прихопила важкі дерев'яні відра і щось собі весело наспівуючи та на радощах пританцьовуючи, подалася до річки тренуватися далі.

– Здається ми з вами стали свідками виникнення нового бойового мистецтва. У стилі «ображена жінка», – спромігся нарешті на слово Кошовий. – Оце дружина для нашого Марка. – Не жінка – а бойова машина...,

– Тому їй краще вчитися, вчитися і знову вчитися, – ожив за ним і Крутивітер.

– Точно. Так усім буде безпечніше, – ледве перевів дух Омелько.

Пасічник тільки ледь поворушився у траві, потроху приходячи до тями.

Того ж дня, по обіді, всі сиділи у дворі, за вкопаним у землю столом та смоктали собі прохолодний узвар. Говорили про успіхи Катерини та про те, що Марко обов'язково нею пишатиметься.

«Це ж Марко з Харком мають скоро по мене приїхати», – радісно думала Катерина і тут...

– До речі, щодо Марка з Харком, – наче згадав про щось Крутивітер. – Я задоволений станом справ у Києві, таж, як ви пам'ятаєте, маємо тепер проблему в Середземному морі.

Козаки зрозуміли, що з простих балачок час переходити до справ і, за доброю козацькою звичкою, набрали серйозного вигляду. Зосередила всю свою увагу на словах Кошового і Катруся, тим більше, що її чутливе до невидимих людському оку речей жіноче серце чомусь зненацька відчуло тривогу...

– Як ми знаємо з нещодавньої кореспонденції та особисто від паризького посланця, що заїжджав на Січ дорогою на Крим, у європейських середземноморських країнах почали діяти нові організації, так звані «зелені

рухи», що вимагають від державців обережного ставлення до природи та взагалі доквілля, яке значно страждає від війн та окремих бойових дій. Особливо усім допік такий собі рух «За чисте море», в якому беруть участь самі жінки – вони наполягають на тому, що дно моря не можна засмічувати, а через те, що там активно діють алжирські корсари, за їхніми відомостями – вже не знаю, де вони їх беруть – в результаті цієї діяльності на дно Середземор'я щодня опускається по два-три затоплених кораблі з усяким непотребом. Кажуть, якщо справи так підуть і далі, то у морі водорості погинуть і риби не буде. Питання про рибу дуже стурбувало рибалок і ті почали збиратись на мітинги. Одразу почали рости і ціни на рибу та морські продукти... То ж тепер усім монархам та урядам окремих торгових міст голови болять, не знають, що робити. Хочуть спільне посольство до Алжиру зібрати та якось усе те вирішувати, бо боротися з піратством у наш час марна справа... та й не усім вигідна.

– А ми ж тут до чого? – запитав найменше посвячений у справу Пасічник.

– Та у мене теж було таке зауваження, проте у посланця виявилися певні аргументи.

– Ти, батьку про те, що Султан Турецький планує залучити алжирських корсарів до античовнової боротьби з нашими чайками?

– Так, він справді у повному відчаї через наші звичайні морські прогулянки і вважає, що таким «розбійникам як ми», на морі можна протиставити тільки «алжирських морських розбійників».

По цих словах присутні запишалися і мимохіть набрали гордого вигляду, але Кошовий продовжував:

– Таж я думаю, що для нас це не кінець світу, а тільки початок нових розваг. Біда в тім, що ці шибайголови вже потопили кілька купецьких кораблів, які перевозили нашу соняшникову олію. НАШУ олію! Українську. І ми це маємо зупинити. До того ж тепер нам закидають, що оскільки у Середземному морі

плавають величезні олійні плями українського походження, то козаки аж ніяк не можуть лишатися осторонь, щоб не вкрити себе вічною ганьбою і соромом.

– Так, – згідливо кивнув Крутивітер, – це питання міжнародного престижу.

– Боже, захисти Україну від таких втрат, – підсумував Омелько.

– А як з медом? – стурбовано запитав Пасічник.

– Щодо меду, претензій до нас не було, – заспокоїв Кошовий.

– То які наші дії? – уточнив Крутивітер.

– А я вже дав розпорядження. Завтра наші Скрути-Біда, Зігни-Біда та Жени-Біда будуть у Квадриги, а той вже все передасть кому треба. У Києві формуватиметься спільна українсько-польська делегація. Від нас поїдуть Марко та Харко, бо вони для такої справи найбільш підготовлені. Звісно, з ними буде хороший експерт. Одразу після вересневих Великих торгів їхня група має вирішити до Парижу, а потім через французькі порти морем до Алжиру.

– А як назад? – запитав Омелько.

– Питання їхньої евакуації доручимо Вовцюгану. А на допомогу дамо братів Воликів. Вони добре знають і морську справу і акваторію мало відомого нам моря. Це буде окрема спецоперація.

– Думаєш вибратися буде непросто? – запитав Крутивітер.

– За останні кілька років вибратися з Алжиру нікому з чужинців просто не вдавалосьь.

Тільки тепер козаки помітили, як Катерина, на яку досі ніхто з них не звертав особливої уваги зблідла. Всі примовкли. А молода жінка повільно встала з-за столу і невпевненим кроком, похитуючись, повільно побрела убік річки.

– Що ми нарobili? – тільки тепер усвідомив Кошовий.

– Хоч би топитися не надумала, – стрепенувся Омелько.

– Та ні, – заспокоїв його Пасічник. – Вона мені розповідала, що плавати вміє...

Того вечора і наступного дня Катерина ходила мовчки. Козаки боялися її чіпати. Вони ще не придумали, як їм тепер діяти та як заспокоїти жінку і пішли думати про це подалі у ліс, щоб не траплятися їй на очі.

Тим часом Катруся, щоб краще думалося, знайшла добрячий шмат стовбура, узяла в руки сокиру і заходилася вирубувати з нього постать Кошового. Закінчивши грубу роботу, виконала дрібніше різьблення гострим ятаганом, підчистила захальним ножем, – а потім шпилькою; відполірувала чисто відмитим гладким каменем, а потім грубим полотном; взяла у коморі воску та ще ним добре натерла свій виріб і встановила посеред двору, обличчям до хвіртки. Вперше лишившись задоволеною своїм мистецьким витвором, вона вже з набагато кращим настроєм збрала свої речі, взяла якихось харчів, два улюблені пістолі, хороший ніж, обушок з двох гранчастих кульок, прикріплених шкіряними ремінцями до короткого держална, трохи куль і пороху та ще якогось потрібного дріб'язку. Все це поскладала у дві дорожні сумки, зшиті між собою так, щоб зручно було носити через плече, перевдяглася у простий чоловічий одяг, гострим ножем підкоротила собі зачіску – волосся у неї, після того як на весіллі зрізали косу, було й так не надто довгим – та й, натягнувши на голову баранячу шапку, зшиту Пасічником саме для неї у потрібний розмір, подалася геть, обдумуючи, яким шляхом їй буде швидше дістатися до свого чоловіка.

Скоро повернулися козаки і уздірили посеред двору прекрасно виконану дерев'яну скульптуру. Пояснення їм були не потрібні.

- Марко нас приб'є, – висловив свою думку Кошовий.
– Не приб'є, – заперечив йому Крутивітер. – Бачиться мені, що Катерина робить усе правильно і вона має опинитися саме там, де Маркові буде потрібна її допомога. Все відбувається так, як має відбуватися, і ми тут нічого не вдіємо.
– Чому ж, – вставився й Омелько, – в нашій силі за них помолитися.

Розділ сьомий *Тим часом у Києві*

Серпень був у розпалі. У розпалі був пляжний сезон. У розпалі були й готування до великих торгів. Марко та Харко на той час вже познаходили потрібні знайомства. Робили це обережненько та непомітненько, але ж від таких чортенят як Куць і Пуць щось приховаєш? Малі швидко второпали, що козаки займаються поставкою на Січ бойових припасів, хоча, як на правду, про це знало півміста і Маркові та Харкові кияни допомагали як могли. Адже готувалась війна між козаками, які в уяві кожного українця уособлювали дух свободи, вольностей та вільного підприємництва, і королівською адміністрацією, яка не уособлювала собою нічого, окрім неприємного духу обмежень, здириництва та безвідповідальності, хоч би і траплялися серед її представників поважні та шановані люди. «Систему не змінити, – жартували поміж собою з цього приводу кияни, – але разом нас багато, якось викрутимось».

Зараз хлопці поралися у корчмі «Бісова мама». Марко готував свої вареники «від майстра», а Харко, старанно допомагав товаришеві, приправляючи їх різними травами та спеціями – адже він недаремно щосуботи прів над зібраними у домі Христини рукописами! Та й додатково у неї немало навипитував, тож тепер як міг намагався закріпити добуті знання, щоб якомога

швидше отримати додатковий, корисний для козака-запорожця фах – цілителя. У вересні Харко мав проходити іспит, тому зараз особливо старався. Часу ж лишалося зовсім мало, а справжній цілитель має добре знати, як діють його методи та рецепти. Інакше такого назцілюєш!

– Марку, у тебе сьогодні яка начинка?

– Червона та чорна смородина, малина... Бачиш, тут різні наготовлені.

– А давай додамо до ягід насіння льону! А до тіста куркуми! Ця травичка не наша, з дальших країн, але, кажуть, від таких хвороб лікує, що я і назв їхніх не позапам'ятовував.

– А чого ж, можна! Можна і насіння льону, і куркуми, і шкоринку від гарбуза, – підсміювався над товаришем Марко, – сипли туди все, що заманеться. Я ж ще й не зголоднів, можу це все й не куштувати.

– А білого перцю в тісто додамо?

– Харку, ти обережніше з моїми стравами! Придумай щось своє, і вправляйся як хочеш.

– Марку, та я ж не можу одночасно і цілительство, і кухарство вивчати. У мене й так все по короткому курсу. От, хоч би раз, коли подаєш вареники, спробував би їх приправити не сметаною, а гарбузовою олією.

– І що, буде смачно?

– Не знаю. Але ж ти собі не уявляєш, яка від гарбузової олії користь!

– Користь буде, якщо ти краще вчитимешся. Іди почитай про корисні властивості ромашки та чебрецю.

– Вже тричі читав...

– Харку, тобі що, в Україні трав мало? Зубри собі перевірені рецепти і не вигадуй тут нічого.

Харко, як і Марко, теж любив чимось запалитися і діяти за бажанням, а не за розумом та у відвертому протистоянні між його розсудливістю й позбавленими здорового глузду тимчасовими примхами розсудливість перемагала. Він зітхнув – цього разу дещо не так, як робив це за звичай – і подався знову

пріти над рукописами, втішаючи себе тим, що цього разу уб'є двох зайців: і до іспиту краще підготується, і Маркові страви не зіпсує.

– Хлопці, – зайшла до кімнати Христина, яка перед цим десь була подалася з корчми у справах. Для вас повідомлення.

– Від Кошового? – зраділи Марко з Харком.

– Ви, присядьте поки що, – пригамувала їхній ентузіазм Христина. – Повідомлення й справді від Кошового, але... не зовсім упевнена, що воно вам сподобається. Тут справи такі...

І Христина, наскільки могла коротко, виклала козакам їхнє нове завдання, про яке Авторіві та Читачеві стало відомо ще в попередньому розділі.

Харко, ще швидше за Марка зрозумів, що побачитися з молодю дружиною тому доведеться не скоро і обережно зиркнув на побратима.

Марко, який завжди радів усяким новим пригодам, зрозумів це тільки на другій хвилині і зітхнув, подумавши про те, скільки ще його Катрусі доведеться нудитися без нього на пасіці. Зітхнув і Харко, цього разу більше для того, щоб підтримати товариша.

Щоб козаки спокійно перезітхали свої сумні думки, перш ніж далі говорити про справи, Христина взяла дерев'яне відерце і вийшла на подвір'я під тим приводом, щоб наче набрати води, яка, на її думку все одно знадобилася б для приготування страв. Та не встигла вона дійти до колодязя як перед нею звідки не візьмись постали двоє малих хлоп'ят.

– Доброго дня! – чемно і з повагою звернувся до неї старшенький. – Ми шукаємо тутешню відьму. Це часом не ви?

– Та Бог з вами, – просто відказала Христина, бо вже давно звикла, що через назву корчми її справді багато хто попервах приймав за відьму.

Та раптом вона помітила, що дітям стало погано. Хлоп'ята зблідли, очі в них закотилися і вони ледве що трималися на ногах.

– Що з вами?

Христина стурбувалася, приклала долоню меншому до лоба, а потім провела нею по голівці і відчула, що в кучерях ховаються маленькі, непомітні з першого погляду ріжки.

– Он воно що! – усміхнулася жінка. – То ви – чортенята? Допомоги шукаєте?

Чортенята, дивлячись на неї переляканими очима, дружно закивали головами, бо ще не відновили здатність промовляти слова.

– На жаль, – розвела руками Христина, – я вам не помічник. Ви звернулися не в той дім і не в той яр.

– Але ж... – спромігся виговорити меншенький вказуючи рукою на ворота.

– Вивіска? – з розумінням кивнула Христина. – Це тільки реклама. Насправді тут немає геть нічого нечистого. Навіть двір щодня старанно прибираємо. А вивіску щопонеділка освячуємо. Щоб біди не накликати.

– А чому щопонеділка? – меншенький так здивувався, що аж мова йому прорізалась.

– Так зручніше. В понеділок ми не працюємо, то ж влаштуємо собі так би мовити оздоровчий день. Очищаємося від усього злого, недоброго та брудного, щоб ніхто з наших гостей якої болячки не підхопив.

– Ходімо Пуцю, – озвався старший чортик, – нам тут не раді. І взагалі, не потрібно нам ніякої допомоги. Ми й самі де хочеш нашкодимо. Просто хотіли друзів знайти, щоб веселіше було. Теж мені – в такому великому місті і навіть відьом немає.

– Чому ж, – заперечила Христина, – є. Узяти хоча б дружину воеводи. Ото справжня відьма! – і, побачивши інтерес у чортячих очах, застерегла: – тільки їй про це не кажіть!

Але ж чортенята швидко наче розчинилися у повітрі і могли не почути останніх слів...

Вона усміхаючись повернулася до козаків навіть забувши, що йшла по воду. Марко та Харко здивовано зазирнули у порожні відра.

– А, ви про це? – махнула рукою Христина. – Вода поки що у нас є. Я там таких кумедних чортенят зустріла...

– Куця і Пуця? – зраділи козаки. – Ми їх знаємо. З ними сумно не буває.

– От-от! – удавано насупила обличчя Христина, – вони у нас у дворі якраз саме веселощів і шукали. Щоб не нашкодили та не навели сюди ворогів.

– Нашкодити вони можуть, – весело потвердив Марко.

– А ворогів... ні, – заперечно похитав головою Харко. – Дуже самостійні чортенята і дуже хочуть виглядати дорослими. Можуть когось використати або втягнути у свою шкоду, але славою ділитися не будуть.

– Працюють тільки для власного задоволення, – підтакнув Марко. – Ми їх вже знаємо як рідних.

– Ну й рідня у вас! – засміялася Христина. – Я б сказала, що ви їх навіть любите.

– Та ж це діти, Христино! – озвався Харко.

– Хоча їм і не одна сотня років, – докинув Марко, – а малеча малечею.

– А що з новим завданням? Впораєтесь?

Харко позирнув на Марка. Марко почухався, крекнув і проказав:

– Що ж тут поробиш. Шкода, що Катрусю свою тепер, мабуть, і до зими не побачу... А так, чого ж не впоратися? Якщо не ми то хто?

Дружина воєводи пані Тереза дивилася з вікна своєї кімнати на другому поверсі на невеликий, потужний кам'яною бруківкою майдан перед палацом, де окремі перехожі, – мешканці Верхнього міста чи ті, хто з'являвся тут за якимись потребами – поспішали до палацу чи виходили з нього, відвідували розташовані у ближчих кварталах крамниці чи товклися біля яток з

сільськогосподарськими продуктами, щоб придбати свіженькі, відбірні бурячки, моркву, капусту, цибульку чи яблучка або набрати свіжої зелені чи ягід – слив, малини, чорниці, смородини. Вже потроху починали з'являтися і привізні кавуни та дині, але ціна на них ще була зависокою і кияни чекали початку осені, коли насолодитися цими, багатьма з них уподобаними, південними ласощами вийде значно дешевше. Трохи далі, на вулиці, що вела до замкових воріт, під деревом з розлогою кроною сидів старий кобзар з малим хлопцем і зранку до вечора награвав популярні народні мелодії, які пані Тереза любила слухати. Навпроти них часто всідався місцевий художник-різьбяр, що сокирою майстерно вирубував для всіх бажаючих їхні профілі з невеликого розміру гарно обструганих тоненьких дощечок. Бажаючих було небагато, але майстер тим не переймався, бо як могла спостерігати пані Тереза, хоч якийсь заробіток у нього до вечора назбирувався. Гірше йшли справи у його сусіда, який намагався продавати старі книжки у сувоях, дерев'яних та золочених палітурках, на тканині, папірусі і навіть на глиняних табличках. Книжки у нього брали рідко, але хлопчина, що отирався біля кобзаря, любив підходити до цього чоловіка. Деколи він цілими годинами просиджував поряд біля нього, гортаючи старі рукописи, роздивляючись сувої чи перебираючи таблички. Щодо кобзаря, то він хоч і вдавав з себе сліпого, але пані Тереза була не сліпа й розуміла, що і старий бандурист, і хлопчина вочевидь були вивідачами з Запорозжя, про що власне говорили і їхні зачіски та крій їхнього одягу. Чи ж їй, як жінці, що за станом своїм була просто зобов'язана розбиратися у модних речах, та не знати стилю запорозького майстра Данила-кравця? Проте чоловічі справи її не цікавили, принаймні поки це не зачіпало інтересів її чоловіка, а отже і їхньої сім'ї. Оскільки сам Воевода проти запорожців нічого не мав, надто довго засиджуватися у Києві не збирався, а останнім часом ще й завів з

козаками справи, які мали покращити їхнє матеріальне становище, втручатися у політику пані Тереза не бачила сенсу. Навіщо їй марно витратити свої уміння? А певні вміння у неї були...

Перебуваючи отак у спокійному і цілковито миролюбному настрої жінка раптом почула якийсь шурхіт по той бік дверей її кімнати. Вона озирнулася, придивилася уважно і мовила байдужим тоном:

– Ну чого там шкребтисся? Заходьте вже, як надумали.

Двері повільно прочинилися і до кімнати не пройшли, а майже просочилися двоє малих чортенят. Один старшенький, а другий меншенький.

– Чого вам?

– Доброго вам дня, – обережно привітався меншенький, – і успіхів у всіх ваших починаннях... і... і закінченнях.

Старший незадоволено глянув на меншого, напнув груди і ступив крок уперед:

– Нам казали, що ви – відьма.

– Що-о-о?! – очі пані Терези налилися люттю, руки напружилися, а нігті на пальцях стали гострішими. – Хто вам таке сказав?!

– Товариші...

Козаки правду казали про чортенят, вони не були ні ябедами, ні боягузами і зараз Куць не збирався нікого виказувати чи на когось наговорювати. З його точки зору він вжив слово, яке нічого й нікого не означало, але пані Тереза зрозуміла його так, як їй самій хотілося.

– Товариші?! Вони ще в мене потанцюють! А ви геть звідси!

Печі та рогачів у кімнаті Терези не було, зате була грубка і найперше в Куця полетів важкий залізний совок для вигрібання золи, а потім розлючена жінка вхопила у кутку щітку з довгим руків'ям і просто вимела чортенят за межі кімнати, а потім грюкнула дверима і з розгону всілася на широке, акуратно застелене ліжко.

– Ху, – важко видихнула вона, а потім полегшено зітхнула і заговорила сама до себе: – Терезочко, ну чому ти так постійно нервуєш? Ну ти ж справді трохи... Та й не трохи... Ну не любиш ти цього слова. Справді, образливо якось звучить. Краще: жінка з особливими здібностями. Звісно, так краще. Та ж вони ще діти. Ну нічого. Хотіли досвіду, матимуть. – Вона усміхнулась, згадавши як щойно виглядали мордочки її раптових гостей: – такі симпатюльки! Ну, хай собі дітки пограються. Тим більше, що ці товариші Воеводи..!

Вона знову була готова розлютитися, але цього разу себе стримала:

– Стій-стій, Терезочко не злись, бо це небезпечно для твого здоров'я. І для довілля. Але головне – це здоров'я. Хоч щітку не пошкодила?

Вона піднесла щітку, яку досі тримала в руках, на рівень очей, розвернула її у горизонтальне положення і відпустила. Щітка зависла в повітрі.

– Добре.

Жінка зняла черевички, вилізла з ногами на ліжку, сіла верхи на щітку і двічі пролетіла на ній по кімнаті туди-сюди.

– Все гаразд, працює. Ну, хай ще підзарядиться, – і вона знову поставила щітку в добре освітлений сонцем кут, щоб краще зарядити енергію світла. Адже від цього залежала дальність польоту цього пристрою у нічний час. – Гаразд, тепер повернемося до «товаришів». Не знаю, навіщо чоловік тримає біля себе таких пройдисвітів. Я розумію, що без команди не можна, але ж хіба це команда? Тільки й уміють що красти та байдикувати. Треба їх провчити. Та й чортенята розважаться та чомусь навчаться – вони ж саме цього й хотіли.

На мить її очі запалали зеленим вогнем і повітря в кімнаті стало важким та наче зрідженим, але скоро все набуло нормального вигляду, звідкись війнуло прохолодою, а обличчя Терези осяялось добротою та світлом.

– А щоб вам добре перепало, паскудникам, – миролюбно проголосила вона, поцілувала натільний хрестик і склала руки в молитві: – Боже, дай мені сили на всілякі добрі справи та убережи від поганих вчинків, щоб не нашкодила я своїм умінням та здібностями людям, які того не заслуговують.

Куць та Пуць вилетіли в коридор, пролетіли відстань, яка здавалася їм безпечною і притулилися до стіни, бо ноги їх зараз не надто добре тримали. Коли двері до кімнати пані Терези з гуркотом зачинилися, ледве перевели подих.

– Оце сила! – ледве вимовив Куць. – Ти відчув, Пуцю?

– Куцю, на кий воно тобі треба було? – дорікнув замість відповіді Пуць. – Ми що, погано розважались?

– Пуцю, ти думаєш про те, що нам треба дорослішати і ставати справжніми чортами? Та це ж для тебе неоціненний досвід. Ти щойно бачив, що таке справжня сила. Побачив те, до чого нам треба прагнути.

– Знаєш, Куцю, зараз я чомусь не хочу ні до чого прагнути. Мені б оце відійти та заспокоїтись. І взагалі, щось мені розхотілося бути дорослим. Не ображайся, братику, але так добре лишатися дитиною. Робиш, що хочеш і ніякої тобі відповідальності. Ніхто на тебе не ображається, ніхто з тобою не воює, все тобі пробачають...

– Ну, Пуцю, не ідеалізуй. Не все так безхмарно, – пробурчав Куць і почухав свої значно довші ніж у Пуця різки, які йому досі боліли тільки при згадці про першу зустріч з Харком.

– Це, Пуцю, тому, що ти випендрюєшся і вдаєш, що дорослий. От тобі як дорослому й перепадає. А мені більше сходить, бо я менший та й менший, – Пуць стомлено, бо вони ще не відійшли від контакту з пані Терезою, показав братикові язика.

– Я тобі вже казав, що ти справжній чортяка і в тебе таки є чому повчитися? Я тебе вже розкусив. Просто придурюєшся.

– Ти сам вчив... – сором'язливо потупив очі Пуць.
– Слухай, – раптом нашорошився Куць. Він зосередився і зараз вивчав свої приховані внутрішні відчуття: – Ти розумієш, чого вона хоче?
– Щось таке відчуваю наче... – зосередився й Пуць. – Здається вона не любить Кручека і Верчека.
– Я їх теж не люблю, – буркнув Куць.
– А ти взагалі когось любиш? – пожартував Пуць.
Куць докірливо глянув на брата і в нього на очах уперше в житті з'явилися сльози.
– Вибач, вибач, братику, – мало не розплакався й Пуць. – Я тебе теж дуже-дуже люблю.
Вони міцно обнялися і сиділи так кілька хвилин, а потім Куць дав братику легкого потиличника:
– Ну годі вже, малий, соплі пускати. А то я щось починаю втрачати свою нечисту силу.
– Ага, – згідливо шморгнув носиком Пуць. – А потім раптом стрепенувся. Вони! Йдуть сюди.
Коридором лунали кроки. До чортенят, глибоко зосереджені на якихось своїх справах, наближались Кручек і Верчек.
– Ховаймося! – шепнув Куць.
Чортенята миттєво перетворилися на мишей і майнули коридором просто під ноги товаришам Воеводи. Кручек від несподіванки збився з кроку і випадково наступив одному з мишенят на хвостик. Мишеня запищало так, що Кручек з переляку відскочив і вхопився за серце.
– Що за чорт?! – вигукнув він, навіть не здогадуючись, як він близький до істини.
– Що це за біда? – подивувався Верчек. – То у нас таргани у палаці з'являються, то миші. – Треба кухню перевірити, бо я, поки не переконаюся, що там все гаразд і за стіл не сяду. Краще десь у корчмі буду обідати.
– І свої платитимеш? – гмикнув Кручек.
– Чому ж, – вишкірився до нього Верчек, – ми у Воеводи зі скрині ще натягаємо. Він же та-а-акий

довірливий, – Верчек аж розвів розчепіреними пальцями, щоб продемонструвати співрозмовнику надмірну довірливість Воєводи.

– Просто він з дитинства не може зрозуміти просту мудрість – «якщо не вкрадеш сам, то вкрадуть у тебе», – вишкірився й Кручек.

– Нічого-нічого, – наче пригрозив пальцем комусь третьому, уявному, Верчек. Великі торги ще не почалися, а ми вже на них непогано заробили.

– Таж коли вони пройдуть, таких можливостей вже не буде.

– Ну, зрозуміло, що сприятливі умови вічно не триватимуть, тому з цієї ситуації треба взяти якомога більше.

– Я вже пропонував, коли будуть святкувати закриття ярмарку і всі будуть задіяні там, тихенько випорожнити скриню у замку, а потім, дорогою, завітати до ратуші й прихопити міський скарб.

– А потім куди?

– Світ широкий, Верчеку. Місця на всіх вистачить.

– Світ широкий, а земля, кажуть кругла. Можуть перестріти і...

– Хто тобі наговорив таких дурниць? Сходи в церкву й забудь. Чкурнемо з тобою кудись на далекі острови...

– У Британію?

– Можна й в Ісландію. Там точно не шукатимуть.

– А там тепло?

– З грошима всюди буде тепло і затишно.

– Поки не скінчаться.

– О! Тому треба брати одразу багато.

– А що ще можна придумати?

– Давай думати.

– Може востаннє попрацювати з Ханом Дюганом?

– Ну, грабонуть вони ще чийсь будинок за нашою підказкою. Ну, виділять нам якусь дещицю. Цього замало.

– Хай грабонуть увесь ринок під час торгів.

– Та там ціла хоругва його тепер охоронятиме.

– Та хай їх там хоч усіх виб'ють, нам що? Аби грошенята.

– Як же ти грошенята отримаєш?

– Наперед візьмемо.

– Хто ж тобі їх наперед дасть? З якого дива?

– Кручеку, крути мізками. Хто відповідає за залучення щонайбільшої кількості учасників на торги?

– Ми.

– Хто запрошує більшість з них на наради до замку?

– Ми.

– От і проведемо Хана Дюгана. Хай послухає як усе буде виглядати і робить висновки як йому діяти. А за послугу виплатить нам кругленьку суму. Бо без перепустки або певного супроводу його до палацу не пустять.

– Він нам гроші – ми його до замку. Це діло.

– І зауваж, майже ніякого для нас ризику. До відкриття торгів десять днів. До дня закриття – чотирнадцять. На нараді буде тьма людей, бо ще треба вирішити багато питань. В такому натовпі ми його легко проведемо і ніхто не помітить.

– Він обережний. Мабуть, з братом захоче прийти.

– Чудово, за брата ще доплатить.

Кручек і Верчек потисли один одному руки і раптом побачили, що до них наближаються двоє незнайомих їм вартових з замкового гарнізону. На душі в обох стало трохи незатишно.

Розділ восьмий

Які злочинці, така від них і шкода

Настала чергова ніч з суботи на неділю, коли Марко та Харко мали переправлятися до млина на зустріч з Виярком. Погода вже тижнів зо два стояла хороша і вони розуміли, що кияни кинуться до перевозу з самого рання, щоб не згаяти останній, годящий для відпочинку на природі, літній день.

– Давай просто серед ночі вирушимо, – пропонував Марко. – Бо як загаємось, на березі вже стільки люду збереться, що на нас точно ніхто уваги не зверне.

– Можна й посеред ночі, – як завжди не заперечував Харко. – Хоча, у мене таке враження, що на нас і так ніхто уваги не звертає.

Вони лягли спати трішки раніше, бо ж на наступному тижні, з огляду на їхню зайнятість і в кузні, і на тренуваннях добровольчої хоругви, а віднедавна і на забезпеченні охорони території майбутніх торгів, сили їм були потрібні. Вже о третій годині ночі в цілком бадьорому стані та чудовому настрої вони пробиралися каменямистим берегом Дніпра до зарослого верболозом місця, де останнім часом ховали придбаний у старого рибалки за невеликі гроші власний човен. Рибалка вже не мав сили займатися звичним для нього промислом і знайшов собі постійне місце продавця на ринку у того самого купця, з яким працював і раніше, продаючи йому наловлену рибу, тож човен йому був не потрібен. А козаки вирішили що їм він якраз знадобиться, щоб не залежати від вічно переповнених перевізних човнів та поромів, до яких на вихідні, вже після третіх півнів, стояли довгі черги.

Нічна пітьма потроху розвіювалася. Коли вже майже підходили до свого сховку здалося, їм, що попереду промайнуло дві постаті. Марко та Харко про всяк випадок перехрестилися, подумавши про своїх бешкетливих знайомих – час усякої нечисті, що любила порядкувати земними справами вночі, ще не пройшов – але, ступивши уперед кілька кроків, наштовхнулися на плоскодонний човен. Човен лежав на березі, край води, на його носовій частині навіть у цей час вони могли прочитати виведений білою фарбою напис: «РЯТУВАЛЬНИЙ», а всередині лежало таке собі барильце з порохом, про що свідчило нанесене на нього прийняте у польському війську маркування.

– Бачу, тут всі кому не ліньки кудись порох тягають, – гмикнув Харко.

Марко приклав палець до вуст, нагадуючи, щоб Харко не наговорив зайвого, а вголос зауважив:

– Мабуть хтось на полювання зібрався. Тільки тут боезапасу чи не на цілий тиждень. Ото вже настріляються.

– Щось я у них куль не бачу. Може, це якийсь новий спосіб ловити рибу? – пожартував Харко. Та врешті-решт, то не наша справа. Ми – до млина!

Останню фразу він сказав нарочито голосно, щоб почули ті, хто їх підслуховував. А те, що їх зараз підслуховували, козаки навіть не сумнівалися.

– Ходімо до човна, вже час! – так само голосно промовив Марко.

За їх спинами щось прошаруділо і хтось навіть зойкнув, очевидно напоровшись на якісь колючки, але хлопці вирішили на те не звертати уваги та виконувати настанови Квадриги.

Коли неспішно працюючи веслами досягли середини Дніпра довкола вже зовсім розвиднілось, але густу нічну пітьму змінив густий ранковий туман. В тому тумані їм виразно чувся плюскіт, не зовсім схожий на звичний плюскіт дніпровських хвиль.

– Ану призупинись, – шепнув Марко до Харка і вони склали короткі весла, прислухаючись до сторонніх шумів.

– Так і є, – шепнув Харко, – це звук весел. Нас хтось переслідує.

– Та вони зовсім поряд, – знову прошепотів Марко.

Тут їхній човен гойднуло від різкого удару в борт і хлопці виразно побачили ніс чужого човна з написом «РЯТУВАЛЬНИЙ». Сховані в тумані невідомі перелякано скрикнули, старанно запрацювали веслами у зворотній бік і «рятувальник» швидко віддалився та зник з поля зору.

Більше козаків нічого не турбувало. Вони спокійно дісталися млина, бо ж на воді добре орієнтувалися за будь-яких погодних умов і вже ладні були визнати, що

ранкова пригода була суто випадковістю й за ними ніхто навіть не намірявся стежити.

– Нікому до нас діла нема, – скрушно хитав головою Харко. – Треба у Дике Поле повертатися. Там цікавіше.

– Чекай, – спокійно відказував на те Марко. – Може ще у піратському морі розважимося. Нам вже недовго лишилося тут марудитись.

Перед обідом Мірошник, який, до речі, був приємним співбесідником і завжди радів, коли у нього збиралося цікаве товариство, попрохав Марка та Харка перетягти десяток мішків з борошном до комори, що була прибудована до бокової стіни житлового приміщення і мала окремий вхід. Ті з радістю допомогли чоловікові. Хотів до них долучитися і Виярок, але хлопці запевнили, що він буде потрібніший біля печі і старанний зв'язковий лишився з Мірошником накривати стіл.

Швидко впоравшись із роботою козаки повернулися до хати. Та тільки-но вони наповнили миски свіженьким борщем та взялися за ложки, у дворі почувся вибух. Не те, щоб великий, але цього вистачило, щоб усі зірвалися з-за столу і зі швидкістю татарських стріл вилетіли на вулицю. Ситуацію оцінили швидко. Двері до комори були розколоті навпіл, довкола стояв борошняний пил, а в бік густих лісових заростів тікали дві, запорошені борошном аж геть білі, постаті.

Мірошник блискавично рвонув до комори, оцінювати збитки, Марко та Харко кинулися ловити імовірних зловмисників, а Виярок вихопив пістолі і сховався за купою дров, що виявилася найближчим до нього укриттям, аби їх прикрити. Він і справді стрельнув з обох пістолів у повітря, щоб надати собі мужності. Білі постаті, думаючи, що стріляють по них, з переляку пригнулися і вповільнили біг, що дозволило Маркові та Харкові вхопити кожного з них за комір і добре врізати по потилиці. Перш ніж оголосити невідомим підозру у вчиненні злочину, козаки врізали

їм ще по кілька разів, але більше нічого не встигли, бо один підозрюваний швидко вивернувся з рук Марка, другий викрутився з міцних обіймів Харка і обоє швидко зникли у лісовій гущавині, не проронивши за увесь цей час ні звуку.

– От диверсанти! – вилаявся Мірошник. – Цілий мішок борошна по двору розпорошили! Добре, що не більше.

– А якби там був порох, а не борошно? – докинув Виярок.

– Порох? – презирнулися Марко з Харком.

Тепер усі четверо зрозуміли, у чому була суть підступних дій двох невідомих і зайшлися реготом.

– От придурки, – аж задихався від сміху Виярок.

– Багато людей перебачив, але таких бовдурів зустрічаю вперше, – аж витирав сльози Мірошник.

– Не інакше, як це наші вранішні «рятувальники», – висловив припущення Марко. Ось для чого їм було потрібне оте барильце з порохом.

– Точно, – кивнув Харко і поглянув на дніпровську гладінь. – Човнів на ріці не видно. Отже переправлятися назад будуть пізніше.

– Думаю, повертатися вони наважаться ближче до вечора, – мовив Марко. – і це добре. Було б шкода, щоб пропав наш обід. Але не будемо дуже гаятись, щоб вчасно зустріти їх на тому боці.

– Встигнемо, поки вони від борошна пообтрушуються, – запевнив Харко.

Коли товариство зникло за дверима, щоб дістатися до обіднього столу поки наготовлені страви ще не прохололи, дали волю сміхові і Куць та Пуць, що досі ховалися за великим кущем і стримуючи регіт трималися за животики.

– Тисячу років так не сміявся, – качався по землі Куць. – Справді придурки! Два поважних шляхтичі, а борошна від пороху відрізнити не можуть!

– Справді бовдури! – витирав рукавом очі Пуць. – Вважай перші помічники Воеводи! А так легко

повірити, що Воєвода буде їм передавати доручення через якихось невідомих вояків. Та ще яке! Особисто підірвати склад пороху, який начебто таємно звозиться до млина! Таємний склад просто в коморі біля млина, де щотижня крутиться купа народу! Треба бути багатограним дурнем, щоб у це повірити.

– Точно, – пирснув сміхом Куць і раптом примовк, отетеріло подивившись на братика.

– Ти ж, Куцю, коли їм про це говорив, добре знав, що тут пороху немає? – ще сміявся Пуць.

– Та... ні.

– А я знав... – Пуць ще раз пирснув сміхом і примовк, обережно позираючи на Куця.

Запала мовчанка. Потім Куць набрав повні груди повітря і став менше схожий на хлопчика-підлітка, а більше на справжнього чортика зі свинячим рильцем, видимими ріжками і довгим хвостом. Він лунко ляснув тим хвостом по траві, уперся руками в боки і з далеко не дружнім виглядом ступив до меншого братика.

– А ти, знаєш, Куцю, – схитрив Пуць, – я от досі думаю, як ти так швидко зумів перетворити нас на вояків. Досі були тільки дрібні пташки та звірята... таргани, – при останньому слові він навіть здригнувся, але це було зовсім щиро.

– Швидко? – перепитав спантеличений Куць. – та просто зло взяло. Тобі б так на хвоста наступили!

– М-м-м-м, – удавано замислився Пуць, – а виявляється зло буває дуже корисним...

– А ну тебе, – Куць образився і знову набув мирного вигляду. – Міг би й сказати, що порох не там.

– Так ти ж не питав... Я думав, ти старший, краще знаєш.

З тим, що він старший Куць ніяк не міг не погодитись.

А Марко та Харко, пообідавши, переправились на правий берег Дніпра і залягли в кущах, очікуючи, коли на воді з'явиться знайомий човен. Чекати довелося

години зо дві, та нарешті від протилежного берега відділилася темна цятка, що скоро набрала обрисів тієї самої рятувальної плоскодонки. Веслярі з усього було видно, не мали у морській справі великого досвіду і човен важко боровся з течією та петляв туди сюди так, що козакам довелося попобігати по берегу, перш ніж вони більш-менш точно визначили місце причалювання і сховалися неподалік, щоб лишаючись непомітними все-таки визначити з чим, і з ким вони мають справу.

Нарешті назва «РЯТУВАЛЬНИЙ» зашурхотіла об прибережні кущі і з човна вибралися на берег двоє з виду шляхтичів з залишками борошна на с'як-так почищеному одязі.

«О! Та це товариші Воєводи, Кручек і Верчек! – подумали собі хлопці – справи серйозні, треба за ними простежити».

– Який дурень сказав Воєводі, що там порох! – стиха бурчав Кручек.

– Який дурень взагалі напоумив Воєводу нас туди посилати? Якщо ти вважаєш, що там потаємний склад військових запасів, то треба одразу посилати загін з обшуками, а не терористичні акти влаштовувати, – бурчав у відповідь Верчек.

– А, може, він думав, що там може бути ще більший загін?

– А, може, він просто про нас не подумав? Цей може. Ми ж його з дитинства знаємо. Згадай, як що увіб'є собі в голову і не переконаєш. Ще й прямий, як ось цей стовбур.

Вони присіли на звалене дерево.

– Ні, продовжував Верчек, мені це починає обридати. Давай забирати гроші і катаймо звідси хоч на край світу. В Ісландію, то в Ісландію.

– Пропоную все-таки через Німеччину. Може там вдасться знайти яку шпаринку і пересидіти.

– Занадто до Варшави близько. Тоді вже у Фландрію. Багаті міста, культура...

– Там постійні війни за незалежність. Ще мобілізують.

– Тоді чкурнем до Шотландії. Там принаймні нас ніхто не шукатиме.

– А як будемо діяти?

Верчек задумався.

– Дивися: в останній день торгів буде святкування і театралізоване дійство. Там будуть усі. Якщо ми звідти зникнемо, ніхто навіть не помітить. Отже, ми повертаємося до замку, беремо з возівні бричку – їх там завжди кілька стоїть, це хороший швидкісний транспорт і підходить для тутешніх доріг. Завантажуємо туди гроші, що зберігаються у замковій канцелярії...

– А ми ту скриню дотягнемо?

– Краще пересипати гроші в мішки.

– А ключ?

– А ось! – Верчек не без гордості добув з кишені великого ключа, – дуже хороша копія. Я вже про все подбав.

– І..?

– Їдемо до Ратуші, завантажуємо у бричку міський скарб і летимо з Кива по Житомирському гостинцю якнайдалі, а там зорієнтуємось.

– Так нам з тобою і віддали міський скарб. Там варта буде.

– Головне переконливо повідомити, що вони негайно потрібні на торжищі. Скажемо, що там напад.

– Таж там він і буде...

– А нам що до того? У нас з тобою яке завдання?

– Гроші поцупити.

– О! Молодець. На цьому й зосередься.

Вони повставали і рушили у бік замку.

– Воєводі звітувати будемо? – просто для годиться запитав Кручек.

– Та вже зранку, – відмахнувся Верчек. – Може хоч синці на пиках зйдуть.

– Ти чув? – проказав Марко, дивлячись як віддаляються від них Кручек і Верчек.

– Хороші, скажу я тобі, у воєводи товариші, – обіззався Харко.

– Що ближче до високого панства, то більше всякого бруду. Що ж, будемо вносити свої корективи в організацію тутешньої системи безпеки.

– Головне, що тепер ми все знаємо.

Та тут Харко дещо помилявся Хлопці знали не все. Адже поки вони чекали Кручека і Верчека на правому березі Дніпра, ті не просто відсиджувалися на Лівому, а встигли зустрітися з Ханом Дюганом та близькою до нього людиною, яку той називав Братаном...

Розділ дев'ятий *Важкий понеділок*

Наступного дня погода зіпсувалася. Від самого ранку досі ясне серпневе небо загорнулося в хмари і пролилося на киян густим дощем. На вулицях блискавично утворилися або стрімкі потоки, або глибокі калюжі. Рятували мешканців міста тільки високі тротуари, утворені з міцного дерева на Подолі та з тесаного каменю у Верхньому місті. Тим не менше, оскільки у палаці Воєводи ополудні мало відбутися важливе зібрання, люди сунули вулицями до замку, не зважаючи на несприятливі погодні умови. Підготовка Великих торгів досі виглядала успішною, королівська адміністрація та київський магістрат з приємністю відзначали достатню кількість заявок на участь у великому чотириденному ярмарку, більшість з яких вже була оплачена. Кошти текли до скарбниць Верхнього та Нижнього міста незгірше за дощову воду, що в цей час заливала проїжджі частини київських доріг і сьогодні немало цехів сподівалася відхопити свою дешицю цих коштів, а обидві влади, уособлені на цьому зібранні королівським Воєводою та київським

Війтом, сподівалися забезпечити умови для надійного поповнення скарбових скринь у найближчому майбутньому, уклавши довгострокові договори з приїжджими купцями, які б гарантовано сприяли збільшенню кількості чужоземних учасників у прийдешні роки.

Цього року торги, що раніше проводили просто довкола Контрактового дому, вирішили перенести на Лівий берег Дніпра, щоб мати змогу значно розширити ринок за рахунок площі, оскільки неосвоєні київськими будівельниками землі Лівобережжя давали змогу охопити торговими рядами будь-яку територію, на яку тільки могли претендувати учасники. Дуже підтримували це рішення зокрема цехи теслярів, столярів та перевізників, бо вони першими побачили у цій пропозиції можливість для себе добре заробити. На кінець літа з'явився у Киві й французький інженер Темплан та негайно заходився координувати проект розташування ринкових споруд, аби не втратити можливий хороший гонорар. За звичкою військового інженера він пропонував обнести територію торгів ровом та валом з метою захисту від імовірного нападу яких заїжджих ординців чи окремих грабіжників, що ватагами нишпорили по українських лісах у пошуках легкої здобичі. Проти цієї частини проекту жваво виступили товариші Воеводи Кручек та Верчек, аргументуючи свою позицію тим, що відсутність огорожі полегшить з одного боку навантаження на бюджет, а з другого дасть можливість розширити площу ринку наступного року, якщо учасників збереться більше. Темплан засмутився, але врешті-решт зійшлися на тому, що територію обнесуть хоча б невисоким гостроколом з бойовими майданчиками. Щоправда тепер незадоволеними виявилися представники цеху копачів, бо ідея з ровами їм сподобалася. Після довгих дебатів вони таки переконали організаторів та розпорядників, що сучасні ринки мають бути оснащені сучасними туалетами,

якщо тільки місто хоче бачити чужоземних купців і наступного року. Відповідальні особи хотіли заперечити, що довкола дикі місця і вистачає кущів, але Темплан зауважив, що це дикість і згадав своє улюблене слово «евростандарти», в результаті чого отримав дозвіл за незначну доплату означити на плані окремих довгий рів уздовж однієї стіни гостроколу для задоволення гостями та учасниками простих природних потреб. Таким чином копачі отримали замовлення на копання рову, але остаточно вдовольнилися тільки тоді, коли переконали організаторів, що після завершення торгів, суто з гігієнічних міркувань, рів має бути закопанним, що, логічно, збільшувало суму їх фінансової винагороди за суспільно-корисну працю.

Фінансових інтересів у цій справі не мали тільки бійці добровольчої київської хоругви, які тим не менше мали нести охорону цього об'єкту, а тому їхні питання на нарадах не розглядалися, хоча Марко та Харко були присутніми на кожному з зібрань, так само як і очільники кожної сотні. Питання картин козаків вже не турбували, на цю мить вони все повіршували: полотна Кошового були продані наперед за сприяння Воеводи й ченців Києво-Печерської лаври, а кошти найчеснішим чином розподілені. Частину отримала сім'я Воеводи, щось заробив Пилип, вагома сума пішла на потреби Лаврського монастиря, а немала решта вже була витрачена на порох або відправлена на Січ для інших хороших справ. Хлопцям тільки лишалося простежити, щоб картини не були пошкоджені при транспортуванні на торги, звідки, після мистецької виставки, нові власники матимуть змогу їх безперешкодно забрати. А якби за час торгів з картинами щось сталося, то фінансові ризики лягали на організаторів виставки.

– Одначе, будьмо пильними, – говорив при цьому Марко до Харка. – Зробити все, щоб картини батька Кошового безпечно потрапили до приватних колекцій справжніх поціновувачів – справа нашої козацької честі.

Харко, як завжди, цілковито з ним погоджувався.

Отже, цього понеділка у палаці проводили останню нараду перед початком торгів, і сюди від самого ранку пливло – майже у буквальному розумінні цього слова, з огляду на кількість дощових потоків у місті – море люду. Особливо цьому раділи Кручек і Верчек. Адже вони справді змогли провести до палацу самого Хана Дюгана з його супутником, і на тих ніхто навіть не звернув уваги. Пояси у них поважчали, бо там було тепер заховано по гарненькому гаманчику, повному золотих монет. Хан Дюган виявився справді зацікавленим побути на нараді не меншою мірою, ніж всі інші учасники.

Щоправда робочий день для Кручека і Верчека розпочався не кращим чином. Коли вони, старанно припудривши синці на обличчі, з'явилися на очі Воеводи, той перебував у товаристві своєї дружини, що вже не обіцяло нічого доброго.

– Ми виконали завдання, – доповів Кручек.

– Але там було тільки борошно, – додав Верчек.

Воевода витріщився на них, наче перед ним постали не друзі дитинства, а істоти з казкового світу:

– Яке борошно? Ми до бенкету готуємось, чи до наради? Питання кухні мене зараз не цікавить. А якщо ви підготували пропозиції щодо урочистого закриття торгів, то я цьому радий. Доповісте, коли всі зберуться.

– Та ж ми до млина мали дістатися... – спробував пояснити Кручек.

– Твої друзі-товариші тільки й думають, що про їжу та розваги. Та ще як би від роботи відкрутитися. Як ти їм взагалі можеш доручати важливі справи? – взяла чоловіка під руку пані Тереза, наміряючись відвести його подалі від цих неприємних їй співрозмовників. При цьому вона окинула товаришів неприховано схибленим поглядом.

– Якщо мали дістатися, то треба було дістатися, – нічого не розуміючи буркнув Воевода. – Та й взагалі, який млин? Здається у вас є свої, чітко визначені

обов'язки. І на вашому місці, я б не зловживав тим, що у дитинстві ми часто перетиналися.

Воєвода повернувся до них спиною, показуючи, що розмову завершено. Тепер Кручек і Верчек витріщилися один на другого.

– Ти щось розумієш? – запитав Кручек.

– Починаю розуміти, що про вчорашню нашу пригоду краще забути, – впевнено промовив Верчек.

– Хотілося б, – мовив Кручек, доторкнувся до побитого обличчя і скривився від болю.

Те саме зробив і Верчек.

На нараді, Воєвода особисто розповів присутнім про стан підготовки до початку торгів, нагадав кому треба, що недороблено і попередив про те, що в разі неналежного виконання взятих на себе обов'язків винні не отримають передбачену загальним договором оплату. Потім години дві учасники робіт з облаштування ринку жалілися Воєводі на обставини, які заважають їм вчасно закінчити роботи. Коли Воєвода запевнив, що ніякі обставини ні з кого відповідальності не знімають, ще дві години шукали крайніх і вийшло, що хоч круть-верть, хоч верть-круть, а у затримках винні переважно Кручек та Верчек, бо саме вони мали координувати всі роботи, а не відкручуватись від своїх обов'язків.

Товариші Воєводи запевнили, що коли на щось і не звертали уваги, то при цьому щиро вірили, що виконавці люди тямущі й самі розберуться. Вони просто не хотіли їх образити надмірним втручанням у їхню професійну діяльність. Зате, щоб урочисте закриття було цікавішим, то окрім кобзаря, якого запросили поспівати учасникам веселих пісень, вони зібрали київських вуличних акторів, які влаштують театралізований напад на ринок, а потім приєднаються до загальних святкувань на яких усім будуть роздавати традиційний куліш. Таким чином, учасники торгів будуть мати нагоду спостерігати з бойових

майданчиків спроектованої Темпланом «оборонної лінії» атаки кавалерії та салют-феєрверк з десяти дерев'яних гармат, виготовлених для цієї мети талановитим місцевим бондарем Тарасом Бочариком. Потім, після прощальних слів Воеводи та Війта, кожен може покинути ринок або продовжити святкування на власний розсуд. Для такої можливості на березі Дніпра будуть додатково облаштовані місця, де бажаючих погуляти зможуть підтримати місцеві корчмарі.

– Щось у них одні гульки в голові, – шепнув Ханові Дюгану його супутник. – Невже вони справді вірять, що ніхто не надумає їх грабувати? Жодного слова про безпеку.

– Тихо, Братан, – шикнув на нього Хан Дюган і ще більше опустил на обличчя досі мокрий від дощу каптур. – Поговоримо про це, але не тут. Потерпи, поки ми звідси вийдемо.

Народу в залі було справді багато. Старші та поважніші сиділи за двома довгими столами, розташованими посередині зали, решта тісно стояли за їхніми спинами. Проведені товаришами Воеводи до зали ординці, вдягнені, як і більшість присутніх, по погоді – у довгі кобеняки, трималися позаду і майже зливалися з сірим тлом кам'яної стіни.

Нараду закінчили аж наприкінці дня. Хан Дюган та його супутник неспішно вийшли з палацу разом з основним натовпом. Так само, намагаючись не звертати на себе увагу, спокійно пройшли вулицею і тільки через квартал звернули, відділившись від основного потоку людей, що прямували переважно до замкової брами, аби потім спуститися на Поділ. Покружлявши трохи Верхнім містом, щоб про всяк випадок ознайомитися з його плануванням – ачей знадобиться, ці двоє зайшли до тютюнової крамниці. Не заради імовірного пограбування – просто вони за день добряче вимокли і шукали можливості трохи зігрітися, бо шлях до їхнього табору був неблизький.

Попросивши крамаря одразу набити та розпалити їм люльки, вийшли на ганок.

– Отже, в останній день торгів буде напад. Маємо взяти участь, – мовив Хан Дюган.

– А я б іще подбав про цеховий скарб та гроші в палаці Воєводи, – докинув супутник.

– Чи встигнемо?

Хан Дюган заклав люльку в рота, двічі затагнувся і вони рушили далі, шукати вихід з міста.

– Та ж хіба у нас хлопців не вистачить?

– Нам великий ринок треба буде розтрясти. Люди потрібні.

– Якби ж у них хоч охорона була!

– А хто казав, що не буде?

– Таж ніхто не казав, що буде.

– Або вони повністю пришелепкуваті, або ми з тобою помиляємось.

– Ну, якщо там заправляють Кручек і Верчек...

– Ці таки пришелепкуваті. Може, ти й правий...

Марко та Харко покинули залу пізніше за інших, бо ще мали узгодити дрібні питання з Воєводою та Пилипом, який тепер виконував обов'язки радника. Вони не знали, чи варто говорити Воєводі про те, що чули вчора на березі річки. Ситуація була не проста, бо виходило що Воєвода особисто придумав послати Кручека і Верчека до млина. А вони ж були його товаришами не тільки за посадами...

– Щось тут не дуже все тулиться, – пошепки казав побратимові Харко.

– Та і я не дуже впевнений... – погоджувався Марко.

На щастя воєвода принагідно познайомив хлопців зі своєю дружиною Терезою. Вона прихильно поставилась до козаків, а козаки побачили в ній освічену та порядну жінку і вирішили, що хоча б її мають попередити. Хороша дружина вже знатиме, як тут буде краще діяти.

– Пані Терезо, – вловив Марко хвилинку, коли Воєвода з Пилипом відволіклися для короткого обговорення новин щодо становища у Середземному морі, – тут така справа... Як ви ставитесь до товаришів вашого чоловіка?

– Кручека і Верчека? Дуже раджу вам, хлопці, їм не довіряти. Ще ті пройдисвіти. Мало не підвели мого чоловіка з усією цією організацією. Ще й сьогодні вранці хотіли вивернутися – мололи про якесь завдання у млині... Просто на голову не налазить. Не знаю, що вони там придумали, чи що їм приснилося, але пан Воєвода ні сном, ні духом про їхні справи.

Пані Тереза була щирою і, зокрема, хотіла, щоб її злий жарт над товаришами, здійснений за участі Куця і Пуця, не попсував стосунків між Воєводою та козаками. Тим більше, що хлопці виглядали цілком порядними і симпатичними.

– Ми вам скажемо, що вони вигадали. В останній день торгів, коли всі будуть на святкуванні, збираються скрині в замку та ратуші обчистити. І чкурнути світ за очі.

– Чи то в Ісландію чи то в Шотландію, – додав сміючись Харко.

– О-о! – звела брови від подиву пані Тереза, – Невже ці нікчеми на таке наважаться?

– Ці наважаться, – запевнив Марко. – Ми подібних нікчем вже бачили.

– За гроші й батька рідного і свого бойового коня продадуть, – докинув Харко, згадавши свого Вороного.

Марко теж згадав свого Білогривого і вони з Харком весело перезирнулися. А добрі у них коні. Що вони там зараз роблять на Січі без господарів? Ех! Оце б зараз у сідло та в степ! «Та стрілою до Катрусі» – промайнуло у Марка в голові. Але Харко на те відреагувати не встиг, бо Тереза саме в цю мить вдячно на них поглянула і мовила:

– Дякую, вам, лицарі. Можете завжди розраховувати на мою допомогу та підтримку.

Ого! Хлопці розуміли, що підтримка дружини Воєводи може важити навіть більше, ніж підтримка самого Воєводи.

Отже, Марко з Харком залишили палац, коли вже майже всі порозходились. Загорнувшись у кобеняки та понасувавши на голови каптури, – бо дощ досі не переставав, хоча падав вже не такими густими краплями, – рушили майже спорожнілими вулицями до замкової брами. Ішли собі мовчки, часом брѳохаючи по глибоких калюжах, там де тротуар попровалювався від часу або бруківка колись була викладена майстрами не надто сумлінно. Коли... перед ними зненацька виринула дуж-же знайома постать.

– Стій! – гукнув Марко.

А Харко поклав свою важкеньку руку Іванкові на плече.

– Хлопці! Це ви?! – неймовірно зрадів Іванко. Особливо він радів тому, що не встиг надто перелякатися і не зганьбився тим самим перед старшими товаришами.

– Ти чого тут сам бігаєш? – суворо запитав його уважний до правильного виховання дітей Харко.

– І де ти лишив Загряя? – стривожено поцікавився Марко.

Іванкові стало ніяково. Справді він лишив Загряя самого і той тепер хвилюватиметься, де ж він, Іванко подівся. Але ж...

– Хлопці, тут така справа. Я бачив двох... Чув їхню розмову... В останній день торгів буде напад!

– Звісно буде, – згодився Марко. – Про це всім відомо.

– Та ж ті двоє говорили, що треба взяти участь, а вигляд у них такий що... і голоси... – вже не зовсім впевнено промовив Іванко.

– Це не інакше, як Кручек і Верчек, – мовив до Марка Харко. – І виглядають задрипанцями, і голоси їхні мені не подобаються.

– Ну так, – згодився Марко. – Їм воєвода і доручив зорганізувати те дійство. Наче на ринок нападатимуть. Мабуть акторів мало знайшли, то тепер їм доведеться і самим брати участь.

Іванко зовсім похнюпився.

– Та не сумуй, батьку, – плеснув його по плечу Марко.
– Все буде гаразд. Головне не забувай, що у тебе тут важливе завдання – Загряя підтримувати. Він без тебе ніяк.

– Таки-так! Зовсім засумує, – підтакнув Харко.

Іванкові стало дуже незручно і дуже шкода Загряя, який зараз, мабуть, дуже за нього хвилювався.

– Ну гаразд, хлопці. Радий був вас бачити. То я побіг?

– Біжи-біжи, – підтримав його Харко.

– І забудь, що ми бачились, – нагадав Марко. – Бо нам усім нагорить за порушення встановленого таємного порядку.

Іванко з розумінням кивнув і хутенько зник за краплями дощу.

– Та-ак, – протягнув Марко, і уважно поглянув на Харка. – Що скажеш?

– Кручек і Верчек зараз у палаці. Коли ми виходили, вони ще спілкувалися з Воєводою.

– Отже?..

– Отже, ми з тобою чогось не знаємо.

– Вже дещо знаємо.

– Цікава ситуація викручується, Марку. Так на всі боки й не встигнемо.

– Будемо думати, як вивернутися, щоб устигнути. Як казав Крутивітер на заняттях? «Хто попереджений, той захищений».

– Так, ми принаймні попереджені.

– Аби Іванко дурниць не наробив. То такий. Але, коли все скінчиться, треба буде попросити Кошового, щоб особисто йому подякував за вчасні відомості. Малому буде приємно.

– Боюся, що це ніколи не скінчиться, – усміхнувся Харко, – то вже хай подякує при найпершій нагоді.

Розділ десятий

Великі Торги – ще більші враження

Нарешті настав очікуваний всіма численними персонажами цієї книги день. Урочисте відкриття Київських Торгів було призначене на полудень, але Марко та Харко крутилися на Лівому березі Дніпра ще з вечора. Вони разом з «сотнею» Тараса Бочарика, яка насправді налічувала не більше сорока чоловік, мали забезпечувати порядок на торжищі та безпеку учасників великого ярмарку і виставленого на продаж краму. Вже тут вони отримали змогу і ближче поспілкуватися з їхнім добрим товаришем французьким інженером Темпланом. Той, як завжди, не сидів на місці і виникав раз по разу то біля однієї групи теслярів чи столярів, то біля іншої, які працювали над облаштуванням яток та торгових рядів, загонів для волів та коней, чи причалів для приватних човнів та торгових човнів-дубасів, а також для великих неповоротких комег – великих прямокутних посудин з майже двома десятками весел, які могли перевозити особливо велику кількість товарів.

– Рівніше! Рівніше обтесуйте, – наказував він одним. – Хто так робить? Поміст має бути добре закріплений, – повчав других. – Де цвяхи?! У вас що, цвяхів не вистачає?! Ви чого взагалі сюди припхалися? На прогулянку? Чи працювати? Хто це так закупував цвяхи, що їх тепер не вистачає? – сварився на третіх.

– Та є цвяхи, Темплане! Удосталь. Он поглянь! Бачиш дві великі скрині біля головних воріт? Їх ще навіть не розкривали, – відгукувався коваль Михайлик, який у цю мить разом з Іванищем закріплювали, на залізних ланцюгах уздовж гостроколу глиняні таблички з нагадуванням про співвідношення різних монет, що на той час були в обігу: золотих, високої проби, венеційських цехінів та угорських дукатів, польських

злотих, великих срібних богемських та німецьких талярів, які завдяки точній вазі та високому вмісту срібла приймалися у всіх країнах Європи і довколишнього світу, голландських срібних філіпків – що отримали свою назву через викарбуваний на монеті портрет тамтешнього короля і, також срібних, але вчетверо менших за таляри ортів, та ще дрібніших польських, литовських та празьких грошів.

– То чого ж вони ще не розкривались?! – не вгавав Темплан. – Чого чекаємо?! Другого пришестя Христового?

Два горобчики, що весело цвірінькали, сидячи на свіжовстановлених гладко отесаних перилах нового річкового причалу одразу настобурчили своє пір'ячко.

– І що він таке говорить! Ні, щоб по-людському вилаяться: послати когось під три чорти, до бісової мами чи ще щось таке... – невдоволено цвірінькнув більший горобчик.

– Може треба їм вже якусь шкоду робити? – цвірінькнув менший. – Скажімо, цвяхи поцупити?

– Облиш, Пуцю! Скоро торги почнуться, і у нас з'явиться тьма набагато цікавіших можливостей.

Марко та Харко оглядали місцину і прикидали, як малими силами забезпечити торговий люд на такому обширі, та з якого боку можна чекати небезпеки.

– Гадаю, більшість хлопців треба розмістити он у тому ліску, з кіньми наготові. Щоб вони могли швидко переміститися куди треба, в разі чого, – говорив Марко.

– Можна і в ліску, – кивав на те Харко. – Справді, краще, щоб вони були непомітними. І гостей не налякаємо – хай собі спокійненько торгуються, про біду не думаючи, і ворогів, якщо таки наважаться з'явитися, швидко зможемо перестріти.

– Гадаю, тут на ринку нас і п'яťох вистачить. Дивися, он скільки одних тільки митників та розпорядників та всяких писарів. Та й не займатися ж

нам дрібними злодіями. Купці самі мають дбати, щоб у них ніхто товар не цупив. От як з'являться які грабіжники...

– Можна і п'ятьох, – знову кивав Харко.

Саме в цю мить на них наскочив Темплан, який вже вкотре встиг швидким кроком обійти увесь комплекс ринкових споруд і знову рухався до причалів.

– Радий бачити вас ізблизька, друзі мої! – широко розкинув руки француз. – Хороша погода, чи не так? Саме час ярмаркувати. До речі, як вам моя робота?

Він задоволено вказав простягнутими перед собою руками на забудовану, згідно з його мудрим планом, а ще на початку цього літа дику та неосвоєну людьми, територію Лівобережжя.

– Вражає, – зробив серйозний вигляд Марко.

– Добра робота, – так само серйозно згодився і Харко.

– Як завжди, – додав Марко.

– Одразу видно роботу фахівця, – додав і Харко.

Хлопці щиро не хотіли ображати свого друга, а Темплан і справді щиро вірив у свою майже геніальність, що, безперечно, було для нього самого не зайвим, бо допомагало переконувати потенційних клієнтів у необхідності їхніх витрат на його, Темплана, фахову роботу.

Вони нарешті потисли один одному руки.

– Як справи з картинами мого доброго друга і великого лицаря полотна та пензля пана Кошового? – поцікавився француз.

– Все чудово, – запевнив Марко. – Вже продані і тепер новим господарям лишається тільки дочекатися завершення торгів, щоб одразу з виставки забрати їх із собою.

– Отже, місію завершено і ви скоро зможете побачити свою молоду дружину? – жартівливо підморгнув Темплан.

Харко зітхнув першим. За ним зітхнув і Марко.

– Побачу, Темплане, та ще не скоро.

– Як то так, – нашорошився француз, відчувши, що у повітрі пахне новими пригодами, а може і новими контрактами. З того часу як вони разом покинули Січ, він неодноразово переконувався, що подорожувати разом з цими хлопцями справа вигідна.

– Скоро маємо вирушати аж на Середземне море, а потім і далі, до Алжиру, – сумно промовив Марко.

– Через Париж, – так само сумно додав Харко.

– Через Париж?! Точно?! – аж підскочив Темплан. – А потім до Алжиру?! Якщо вам випадає неймовірно цікава мандрівка, то чого ж ви такі сумні? Зрозумів. Вам не вистачає для цієї поїздки доброго товариства! Запевняю, хлопці, я вас у цій справі не кину! – Він поклав ліву руку на ефес своєї незмінної шпаги і набрав для переконливості гордого вигляду: – розповідайте тепер що й до чого, в усіх деталях.

Марко та Харко коротко виклали французькому товаришеві все, що знали самі. Інженер місця собі не знаходив від радості.

– Алжир – це місто-фортеця з надзвичайно оригінальною архітектурою. Суцільна цитадель, цілковито неприступна з моря. І я зможу побачити це на власні очі! Отже, слухайте: у мене хороші зв'язки при французькому дворі, я дам вам найкращі рекомендації і потурбуюся, щоб мене офіційно ввели у склад вашої міжнародної делегації як представника інтересів Франції. Звісно, з доплатою за ризик. Адже за останні кілька років з Алжиру ще нікому не вдалося повернутись...

– Справді? – очі Марка та Харка загорілися інтересом. – Цього нам не казали. Що ж, справа стає цікавішою.

Ближче до полудня народу на Лівому березі Дніпра значно побільшало. Якщо торговці худобою та збіжжям подбали про доставку свого товару ще з минулого дня, то купці з дрібнішим крамом почали з'являтися на ринку тільки зараз. На початку торгових рядів вже з'явилися символи того чи іншого київського

ремісничого цеху, активно займали свої площі купці з чужоземних країн, що виставляли тут на продаж арабських скакунів; кольчуги, шаблі та кінську зброю з країн Сходу; генуезькі панцирі та шоломи; німецьку та голландську вогнепальну й холодну зброю; англійські та французькі тканини; фламандські килими та гобелени; східні шиті золотом коштовні тканини та тонко вичинену шкіру; китайський шовк; одяг, взуття, перли, коштовне каміння, жіночі прикраси, дзеркала, голки, шпильки, гудзики, барвники, ладан, сіль та прянощі; французькі, португальські та молдовські вина; волоські горіхи. Українські ремісники, купці та промисловці пропонували худобу, збіжжя, мед, віск, вугілля, полотно, сукно, хутра, шкіри та шкіряні вироби, кожухи, сіряки, шапки, пояси, чоботи, гончарні вироби, лісоматеріали та вироби з дерева, зокрема, бондарського виробництва, скрині, київські сувеніри, рукописні книги та мистецькі витвори серед яких визначне місце займали і картини Кошового виставлені серед зразків тодішнього українського малярства та іконопису. Київський слюсарський та ковальський цехи вже зранку знайомилися з німецькими та польськими колегами, з задоволенням обмінюючись досвідом у виробництві годинників, навісних та врізних замків, пістолетних та рушничних механізмів, стремен і шпор, шабель, металевого посуду та інструменту. Окремі ряди виділялися для торгівлі м'ясом, сушеною та солоною рибою, птицею та яйцями, овочами та фруктами.

Територію ринку доповнювала чималенька, спеціально облаштована зона берегової торгівлі – там сипкі продукти, такі як зерно, борошно чи карпатська сіль відпускалися просто зі щедро навантажених комег. На березі, перед довгою лінією причалу розташувалися ятки дрібних позацехових майстрів-партачів та намети чи тимчасові дерев'яні споруди від місцевих корчмарів, що мали забезпечувати потребу всього задіяного у великому

ярмарку люду наповнити шлунки недорогими ачи й вишуканішими стравами швидкого приготування та задовольнити свою спрагу протягом насиченого ярмаркового дня.

Біля в'їздів на територію ярмарку – для зручності Темплан запланував їх аж три – та уздовж причалу стояли важниці. Хто з приїжджих купців не встиг чи не мав змоги сплатити мито за свої товари наперед, ще перебуваючи у гостинному дворі «Дарниця» чи безпосередньо у Київській митній коморі, що займала кімнату та два складські приміщення на території Ратуші, міг розраховатися з магістратом та королівською адміністрацією просто на місці. Тут таки були облаштовані лави та прилавки для продажу мішків, мішечків, козубів, кошиків, сакв і торбинок з пам'ятними написами «Київські торги», аби гостям було куди складати придбаний товар. З тією з метою, для потреб багатших купців, на окремо огороженій дерев'яним тином площі продавалися одноколісні та двоколісні легкі дерев'яні візки – організатори небезпідставно сподівалися, що такий підхід імовірно збільшить кількість купленого в ці дні товару, а отже, поживить ринок і гарантуватиме хороші перспективи на майбутнє.

Для самих організаторів та розпорядників в самому центрі огороженої території ринку було встановлено великий намет, в якому Марко з Харком мали й ночувати, бо ж на них була найбільша надія в питанні забезпечення всього дійства від сторонніх бід, а отже і найбільша відповідальність, яку хлопці, проте, сприймали як належну повагу до їхнього козацького стану та бойового досвіду. Щоб Читач мав повну уяву про місце подій, зазначимо й те, що перед центральним наметом було зведено два дерев'яні помости на одному з яких мали виступати мандрівні актори та учасники народної самодіяльності, а на іншому встановили добрі колодки на п'ять місць для імовірних злодіїв, щоб коли такі на ринку трапляться, кожен з місцевих та

приїжджих купців міг при бажанні подивитися їм в обличчя та плюнути в очі. Поміж тими помостами встановили велику міську важницю, яку притеребили з Ратуші не без труднощів, бо на ній можна було зважити, не розвантажуючи цілого воза середніх розмірів разом з накладеним на нього крамом.

В належний час до берега пристали великі човни з Війтом у супроводі представників магістрату та Воеводою у супроводі вищих чиновників королівської адміністрації. Обоє зійшли на поміст, що призначався для виступів, і величезний натовп, який вже встиг заповнити місце довкола центрального намету та усі найближчі проходи, завмер в очікуванні тієї миті, коли поважні особи нарешті висловляться і можна буде кидатися поміж ряди та вчасно відхопити найкращі зразки товарів, поки вони ще не розійшлися.

– Вітаю всіх, хто зараз зібрався у цьому зручно облаштованому коштом нашої адміністрації місці, – першим узяв слово, як і належало за протоколом, Воевода. Він обвів поглядом натовп, не забувши при цьому кинути дещо зверхній погляд на Війта. Вичекавши, поки товмачі, що працювали з групами чужоземних купців з країн Західної Європи, Скандинавії та арабського світу зосередяться і зможуть перекласти його вступну фразу, продовжив: – Сьогодні ми з вами починаємо чергові щорічні Великі Київські Торги, які вже стали важливою подією у світовій торгівлі. Королівська адміністрація всіляко сприяє подібним заходам, які допомагають нам усім стати ближче і заробляти більше. Адже у всьому світі відомо, що навіть такі тимчасові негаразди, як війни та дрібніші збройні конфлікти, викликані певними незгодами у наших стосунках, не можуть зупинити упевнений поступ міжнародної торгівлі та взаємного обміну товарами, який за найгірших умов гарантує наше виживання, а часто й покращення нашого добробуту. Бажаю всім учасникам добрих торгів і доброго зиску!

Промова вїта викликала дружні овації серед посадовців та багатших українських і чужоземних купців. Узяв, як належало, своє слово й Вїт, так само не забуваючи робити достатні паузи, з огляду на роботу товмачів, серед яких були і чужинці, що не надто добре володіли українською мовою:

– Містяни – купці та ремісники Києва раді сьогодні вітати своїх гостей! Перелік продукції, яку виробляють наші цехи в останні роки швидко збільшується, з'являються нові вироби, зростає і їхня якість, бо ми постійно орієнтуємося на кращі світові зразки, які я вже бачу значною мірою представлені і на наших сьогоднішніх торгах. Цей захід викликає високу зацікавленість як городян-споживачів, що прагнуть витратити свої кошти на якісні товари, так і наших майстрів, що мають змогу не тільки ознайомитися зі світовими новинками у своїх напрямках, а й можливість перевірити свою майстерність, економічну доцільність свого ремесла та конкурентоспроможність своєї продукції. Зараз ми маємо чудову можливість встановлення ділових і торгових зв'язків між київськими цехами та країнами близького, не близького, далекого і ще дальшого зарубіжжя. Тож Великі Київські Торги гостинно відчиняють для вас свої двері в надії, що ви торгуватимете чесно, не будете один одного дурити та обраховувати й покинете нас з виторгом та хорошим настроєм. Починайте!

Промова Вїта була прийнята натовпом з особливою радістю та веселими криками, хоча Автор підозрює, що не її змістовність була тому причиною, а те, що урочистості нарешті закінчились і кожен тепер міг вільно бігти за омріяними покупками.

Представник запрошених на урочистості музикантів вдарив у литаври і натовп кинувся врзтіч, поки на поміст виходив народний гурт з представниць жіночої громади Києва старшого віку для виконання пісні «Ой там на току на базарі...»

Марко та Харко в перші хвилини пущеного на волю ярмарку відчули себе наче серед розбурханого дев'ятибальним штормом моря. Людський натовп виглядав суцільною масою, що плівла з величезною швидкістю, заливаючи увесь вільний простір між торговими рядами. Демко Битий, що в той час, поки Марко та Харко стежили за ситуацією довкола помостів, стояв на центральному в'їзді, навіть отримав пару синців від нетерплячих відвідувачів; Лівий Максим, якого поставили на в'їзді з боку старанно викопаного копачами рову, за звичкою куняючи, опам'ятався тільки тоді, коли людський потік заніс його мало не на середину ярмарку; і тільки Миха, що спостерігав за протилежними боковими ворітьми, там де було виділене місце для численних возів, якими учасники доправляли свій товар до торгових місць, спокійно, з наймилішим та найпривітнішим виразом обличчя з висоти свого зросту спостерігав за щільною людською масою – вона акуратно його обтікала.

За якусь годинку гості нарешті розподілилися по ринку більш-менш рівномірно і швидкість руху людської маси дещо уповільнилась, зате потроху наростав загальний гармидер, викликаний локальними конфліктами:

Хтось комусь не хотів давати решту з дорогого таляра, пояснюючи, що він тільки почав торгувати і не має розмінних грошів, але його опонент вперто не хотів набирати товару на всю вартість монети.

Хтось виявив, що бочковий товар приїжджого купця продається по завищеній ціні, бо розмір бочки не відповідає київським стандартам.

Хтось гнівався, що сіль однієї якості у різних купців продається за різними цінами;

хтось вимагав пояснити чим білий цукор відрізняється від цукру коричневого кольору:

– Я дбаю про своє здоров'я! – репетував покупець, – і я маю знати, чи темний цукор належної якості, щоб я його міг вживати!

– То беріть білий.

– А звідки я знаю, чи білий цукор якісний?!

– То беріть темний. Власне обидва види не принесуть вам шкоди, якщо не будете його їсти ложками.

– Не морочте мені голову!

– Та врешті, не беріть ніякий.

– Ви хочете, щоб я лишився без цукру?! Навіщо я тоді сюди прийшов?!

– Чому ви зібрали чергу?! – кричав вусатий шляхтич років сорока до молодиці, яка неспішно розсипала гречку у маленькі полотняні мішечки. – Покличте другого продавця!

– Немає у мене продавця, у мене є чоловік. Бачите, як швидко товар розходиться? Тож пішов за наступним мішком.

– А ви що, вчасно не могли мішків наскладати?! Що ви до полудня тут робили?!

– Слухай, іди кричи на свою дружину. А тут стій спокійно або йди собі до інших крупу купувати.

– Це що за обслуговування?! Я буду жалітися Воєводі! – не вгавав шляхтич.

Тут з'явився чоловік кремезної статури і скинув з плечей два мішки гречки.

– Що тут за гвалт?

– О, добре, що у вас гречки достатньо, – одразу заспокоївся шляхтич. – Я думав, що мені не вистачить... А у вас все-таки якість...

В іншому ряду якийсь містянин сікався до перекупника дрібних товарів:

– Забери свої шпильки і верни мої гроші!

– Та ж ви їх щойно самі вибирали.

– Всього тридцять малих шпильок за півгроша?! Це грабіж!

– Ну, то виберіть собі ще.

– Не хочу навіть мати з тобою справу! Вертай гроші!

Тим часом, на вході, якийсь чоловік звернувся до Михи:

– Де тут у вас свічки продають?

– Не знаю, – осяяв своє обличчя щирою посмішкою Миха.

– А чого ти тут стоїш? – далеко не дружнім поглядом вшніпився йому в обличчя чоловік.

– Охороняю, – просто відповів на просте питання Миха, не прибираючи з обличчя щирої посмішки.

– Що ти тут охороняєш?! – вже визвірився настирливий чоловік.

У парубка виникло бажання заїхати грубіянистому співрозмовнику кулаком у вухо, але оскільки сам він продовжував усміхатися, а люди довкола більшою мірою були привітні, то вирішив не витрачати зусиль на зміну настрою і подарував нечемному чоловіку довгий спокійний і незлий погляд.

Чоловік якийсь час стояв, витримуючи цей погляд надзвичайно добрих очей, а потім підскочив, сплюнув і зник у глибині торгових рядів.

– Хорошого тобі дня і вдалих покупок, – провів його думкою незворушний охоронець.

Лінивий Максим, ще на самому початку, коли потрапив углиб ринку, оскільки йому було ліньки роздивлятися на всі боки та відволікатися, випадково трапив поглядом на двох злодюг, що намагалися повитягати у покупців дорогі люльки та кресала, які ті носили за поясом, вхопив їх попід руки і потяг до Марка та Харка.

– Ну от, торги тільки почалися а ви тут вже шкодите, – засмутилися хлопці.

Їм дуже не хотілося псувати собі та іншим святковий настрій, тому справу вирішили як завжди швидко. Невдахам надавали потиличників, вивели за ворота і провели у бік причалу копняками. Поза тим простежили, щоб порушники спокою найняли човна своїм коштом у відбули у напрямку Правого берега.

Значно спокійнішою була атмосфера у рядах зброярів. Тут ніхто ні з ким не лаявся, ніхто ні від кого нічого не вимагав і перемовини проходили ввічливо та обережно.

– Які чудові стріли, – прицмокував купець-татарин роздивляючись вироби київських майстрів. Залізні наконечники, рівна міцна основа, хороше оперення.

– Пір'я орла, – гордо уточнював майстер.

– По чім за одну?

– Тобі не продам, – просто відповідав киянин.

– Чому? Адже товар хороший.

– То ж то й воно, що хороший, – спокійно відповідав майстер. – Не хочу, щоб мене моїм же ж виробом і підстрелили.

– Що ви таке кажете?

– Що кажу? Та ваші тут тільки місяць тому довкола Києва по кущах никали. Ледве порозганяли.

– Чоловіче добрий, во ім'я Аллаха, та ж я продаю товари виключно на ринках Магрибу та узбережжя Середземного моря.

– Ага. Так я тобі й повірив.

– Слухай, за десять таких стріл я тобі даю віз солі.

– І що я з нею робитиму? Рани посипатиму? – вже дещо сумніваючись говорив киянин. Запропонована ціна свідчила, що купець говорив правду, бо найближчі до Києва ординці не дуже переймалися тим, якої якості стріли застосовувати під час короткочасних наїздів на українські міста. Ці б не переплачували.

– То що? – примружував очі татарин. – По руках?

– Та що ж...

Марко та Харко з зацікавленістю пройшли цими рядами і подумали, що Братство Далеких Транспортних Перевезень забезпечило їх через Виярка справді якісними зразками зброї, а ще з приємністю відзначили інтерес чужоземців до шабель, стріл, кольчуг та пластинчастих панцерів українського виробництва. Покупці з дальших країн, оскільки знали, що на цій території збройні конфлікти практично не припинялися до подібних виробів місцевих майстрів ставилися з особливою довірою.

Звісно, з огляду на свої нові уподобання Харко довго тягав Марка уздовж рядів з прянощами та лікувальними травами, а потім вони навідалися в ту частину ринку, де розташувалась мистецька виставка. Оцінивши, як виглядають поміж інших художніх творів картини Кошового вони перейшли до книжкових рядів і затрималися там значно довше. Не тільки тому, що вміли читати різними мовами, і не тільки тому, що серед прекрасних зразків рукописних видань була в кількох примірниках представлена і праця дяка Омелька «Історія Війська Запорозького Низового» – результат їхньої домовленості з місцевим Братством Переписувачів Книг, а ще й тому, що тут просто було найтихіше та найспокійніше. День хилився до вечора і від ринкового гамору у них вже починало бемкати в голові. Водночас у цій частині ринку з'явився і Темплан.

– Мої вітання! – вдоволено усміхався француз, оглядаючи зведені довкола дерев'яні споруди. – Все-таки непогано виглядають ці конструкції?

Хлопці кивнули.

– Бачу, ви таки стомилися? Знайшли спокійніше місце щоб трохи відпочити? Я вас розумію... – по цих словах Темплан, що завжди був уважний до мистецьких справ, звернув увагу на книжку Омелька, яку Харко саме гортав, роздивляючись, наскільки старанно кияни поставились до праці їхнього старшого друга і

наставника. – І що це за видання ви гортаєте? О! Та невже це той самий твір нашого доброго вченого друга?

– Так. – Просто відповів Марко: – «Історія...»

– Я шаную літературу пов'язану з історією та національними культурами, – загорівся француз. – Як ви гадаєте, Омелько був би не проти, щоб подібна книга вийшла, до прикладу, французькою? Звісно, я не дуже довіряю тому, що не бачив на власні очі, тому говорити про простий переклад, мабуть, буде недоречно... Але використати цей, безперечно цінний матеріал у власній праці... Я навіть придбаю цю книгу. Навіть згодом візьму у Омелька автограф, якщо доведеться перетнутися.

Хлопці весело презирнулися. Те, що Темплан вирішив потратитися на Омельковий твір, вказувало на справді високу повагу освіченого француза до січового книжника, але підприємницький дух їхнього друга-інженера здавалося горів вічним вогнем.

– Омелько обов'язково підтримає цей задум – серйозно промовив Марко.

– Так. Обома руками, – підтакнув Харко.

Раптом перед ними виник невисокого зросту чоловічок з ясними очима і великою, гарно оздобленою, книгою під рукою.

– Бачу, шановні, ви цікавитесь книжками? – звернувся він до компанії.

– Аякже! Чому ж ні! Книжки – джерело знань, – одночасно підтвердили всі троє.

– От добре. Приємно зустріти освічених людей. Бачите, тут така справа... Я – Гаврило Квач, письменник.

Марко та Харко з повагою глянули на чоловічка, бо серед їхніх знайомих письменників було небагато: січовий дяк Омелько, турецький офіцер-поет Душхан Розбей та французький інженер, що був зараз ось тут, поряд з ними.

– А що ж ви написали? – щиро поцікавився за своєю звичкою цікавитися всім, що відбувається довкола, француз.

– Ось, – простягнув їм книгу чоловічок. – Щоправда, я тільки починаю, але думаю саме тут, у цьому місці я знайду матеріал і натхнення для свого твору. Написати популярну книгу, яку всі читатимуть, моя давня мрія.

Всі троє поглянули на книгу, і побачили, що на оправленій дорогим папером палітурці немає назви. Вони розкрили книгу – сторінки всередині були порожні.

– То ви ще й не починали? – уточнив Харко.

– Я ж кажу: саме тут, в атмосфері цього великого ярмарку я мрію побачити справжнє натхнення. І вже за перший день таки маю хороший матеріал. Сподіваюся, зможу почати писання вже цього вечора.

– І про що ви писатимете? – поцікавився Темплан.

– Про складнощі та негаразди людського життя у всяких дрібних проявах...

– А якою ж буде назва? – запитав нетерплячіший Марко.

– Думаю «Книга скарг і пропозицій», – приклавши в задумі руку до лоба, прорік їхній новий знайомий. – Як ви вважаєте, хороша назва? По-моєму досить виразна.

Присутніх розібрав сміх. У хлопців перед очима одразу промайнуло все бачене і чуте за сьогодні на ринку, а Темплан, якому постійно доводилося працювати з замовниками, взагалі не міг стриматись. Аж сльози на очах виступили. Він по-дружньому вдарив Гаврила долонею по плечу і крізь сміх порадив:

– Назвіть ваш безсмертний твір «Книга пропозицій, скарг і наклепів». Запевняю, інтерес до цієї книги буде таким, що це прискорить винайдення друкарського верстата.

Цього вечора француз навіть не пішов у свою мебльовану кімнату, яку знімав в одному з будиночків Верхнього міста, а лишився з хлопцями у наметі,

охороняти територію ринку. По-перше, тому, що він сам цей ринок проектував і почувався тут надзвичайно затишно, а по-друге, тому, що друзям було про що поговорити. Адже за довгий час це була чи не перша нагода, коли окрім них поряд більше нікого не було і ніхто їм не міг завадити.

Розділ одинадцятий *Не бійтесь нічної темряви*

Ніч – для більшості людей, це час, коли треба лягати в ліжечко і дивитися солодкі-солодкі сни. У всякому разі так нам радять з дитинства. Але ж насправду так не буває, щоб загальні правила не мали винятків. Іноді таких винятків буває навіть так багато, що вони стають правилами. Зокрема, як правило, вночі намагаються не спати маленькі діти, хоча у них це далеко не завжди виходить, бо ж вони таки діти; школярі, які не встигають за день виконати домашнє завдання; вартові, які мають дбати про безпеку інших; і вже зовсім не можуть спати обдаровані люди, ті, до кого вночі приходить натхнення, що спонукає їх на створення талановитих речей чи ті, кому у цей час відкриваються нові істини чи знання, яким дуже важко достукатись до людської свідомості серед метушні буденних, заповнених, важливими і не дуже, побутовими та професійними справами днів.

Пані Тереза, як жінка особливо обдарована, цієї безхмарної місячної ночі аж ніяк не могла спати. Вона ще не знала, що саме спонукає її не сидіти вдома, але всім своїм єством відчувала, що має прогулятися довкола Києва і принаймні дихнути свіжого повітря та переконатися у непорушності належної на цю пору картини зоряного неба. Звернувшись до Бога ще у передвечірній час з проханням уберегти її від дорожніх пригод, потойбічних сил, нечистих думок та нічних розбишак, Тереза дочекалася, коли її чоловік стулить

повіки, зміцнила його сон ніжним поцілунком, побажавши, щоб він прокинувся з першими променями сонця, підвелася з ліжка і обережно протерла довге держално своєї щітки спеціально призначеною для цього м'якою, шовковою тканиною. Щітка, власне, була нехитрим пристроєм, з можливістю надбезшумного вертикального зльоту, що дозволяв людям з особливими здібностями виконувати нічні польоти на досить далекі дистанції при невисокій швидкості, чим вона вигідно відрізнялась від сучасних літальних апаратів. Робили її Терезі за спеціальним замовленням десь у Магрибі. Гладеньке, до блиску відполіроване держално було виготовлене з чорного африканського дерева надзвичайної міцності, що в результаті складного таємного комплексу заклинань отримало здатність накопичувати протягом дня енергію за принципом сонячної батареї. Волосся щітки було старанно відібрано з грив та хвостів кращих арабських скакунів і виконувало призначення руля висоти та поворотів, який керувався надзвичайно просто – свідомістю самого пілота. Звісно, що незосередженість, невірна оцінка ситуації, або ж надмірна емоційність могли призвести до ризикованих несподіванок під час перебування в повітрі і навіть до авіатроці, але пані Тереза була жінкою надзвичайно уважною та витриманою, отже вправлялася зі своїм незвичайним пристроєм впевнено і без усякого страху.

Вдягнувши зручну сукню і широко розчинивши вікно, Тереза сіла на щітку, забажала режим непомітності для сторонніх очей і м'яко виплила через віконний отвір в осяяне зорями чисте нічне небо. Звісно, що найперше вона планувала навідатися до корчми «Бісова мама», знаючи, що її добра подруга Христина у такий час ще спати не лягає. До того ж, Тереза ще місяць тому замовляла у Христини зелений чай, який Братство Далеких Транспортних Перевезень постачало з Китаю напряду за значно вигіднішими

цінами ніж ті, що вона бачила минулого дня на Київських Великих Торгах.

М'яко облетівши довкола зовнішніх стін замку і переконавшись, що вартові на мурах таки не сплять, Тереза спрямувала свою щітку до Хрещатого яру і вже за якийсь час стукала у заднє віконце відомої нам корчми.

– Терезочко! – одразу вибігла на двір Христина, – як я рада тебе бачити. Тут стільки всього відбулося за останній час!

За прадавніми жіночими традиціями, наобнімавшись та нацьомкавшись біля дверей, обидві молодиці присіли у кімнаті Христини за чашкою чаю і неспішно почали обмінюватися почутим та побаченим за той час, що минув з їхньої останньої зустрічі. Хто що більше бачив, про те більше і розповідав, тому, якщо Тереза висловлювала турботу про справи свого чоловіка та їхні майбутні перспективи після завершення Великих Торгів, жалілася на непевних його товаришів та переповідала новини з Варшави, то Христина жалілася на складнощі з вихованням Петрика, переповідала новини з далеких країв, почуті від її чоловіка, і висловлювала турботу з приводу повсюдного нехтування народною медициною та відсутністю оздоровчих міжнародних програм.

– Христинко, я завжди говорила, що світ на краще змінять тільки жінки, – говорила на те Тереза. – Чоловіки бачать вирішення питань тільки у застосуванні грубої сили, але ж сила буває різною...

Христина перехрестилася і озирнулася на вікно.

– Та я не про те, Христиночко. Фізична сила ніщо у порівнянні з силою впливу і силою переконання. А це ми жінки вміємо.

– Знаєш, ніяк не можу переконати свого чоловіка, щоб частіше удома бував. Ніяких сил не вистачає.

– Та вам просто до вподоби таке життя, – усміхнулася Тереза, – ви обоє розумні, сильні, впertі і незалежні. Та ж я знову таки про те, що от у багатьох

країнах жінки зараз об'єднуються, щоб боротися за збереження природи та проти забруднення середовища. Що вони обрали за зброю? Наполегливість і переконання. Наприклад мої знайомі у Франції борються за чистоту Середземного моря. Зараз підраховують скільки в результаті розбійних нападів там топиться кораблів тільки протягом одного місяця. Я вже точно не пам'ятаю, але цифри вражаючі! І що ти думаєш? Їм вдалося переконати цих упертих чоловіків, щоб вони почали між собою домовлятися. Бо якщо будуть воювати з цього приводу, то кораблів потоне ще більше. Уявляєш скільки сміття опиниться на морському дні. Це буде просто катастрофа!

– Цікаво. До речі, мій Квадрига, вчора розповідав, що дуже багато сміття з'явилося на Лівому березі. От просто твоїми словами казав: це просто катастрофа!

– Невже за один день Торгів люди встигли так насмітити довкола? Жах який!

– Та ні, тут справа в іншому. Виходить сміття почало з'являтися ще півроку тому, коли будівництво ринку навіть не планувалося. А хто це там шкодить, вони ніяк не вистежать. Часу немає.

– Дивно. Але відомості надзвичайно цікаві, – задумалася Тереза. – Отже, щоб боротися за чисте довкілля, не обов'язково їхати до Середземного моря. Виявляється безлад просто довкола нас. Я завжди чоловікові казала: ну чим займається наша адміністрація? Нічого не роблять. Йому навіть ніхто не доповідав про такі речі.

– Мій думає, що це розбійники. Тобто, що якісь чужі тут з'явилися.

– Як невчасно, – насупилася Тереза. – Якщо вони нашкодять на ярмарку, це може зіпсувати моєму чоловікові кар'єру. Одні інтриги кругом! Та що тут скажеш, коли найближчі товариші готові тебе обікрати.

– Товариші не подруги, – погодилася Христина. – Тільки що нам тепер робити? Переконувати чоловіків, щоб знайшли час цим зайнятися?

– Яке там переконувати, – відмахнулася Тереза. – Вони ж вічно у своїх справах. Тут самим треба займатися. Для початку я продовжу свою прогулянку – все одно сьогодні не спиться. Що взнаю, обов'язково тобі розкажу.

– Розраховуй на мене, Терезочко. Принаймні нас двоє і ми завжди на все знайдемо час.

– Знаєш, Христинко, якщо вже буде потреба, то я знаю ще двох.

– Марка та Харка? – зраділа Христина. – Точно. Я їх теж знаю. Це такі, що за будь-яку справу візьмуться. Аби цікаво було.

– Цьом, Христинко.

– Цьом. Лети, моя хороша.

Тереза знову знялася в повітря на своєму зручному і невибагливому літальному апараті й полетіла убік Дніпрових схилів. Пролетівши, суто для задоволення, уздовж берега, на висоті верхівок дерев, вона піднялася вище, щоб перелетіти на інший бік – уночі, з висоти широченна ріка з нечисленними островами мала особливо вражаючий вигляд, а Тереза належала до жінок, які вміли цінувати красиві речі, і не тільки сукні, намиста, шпильки та інші прикраси, але й мистецькі витвори, і природу, і... ось з'явилися унизу обриси новозбудованого величезного, як на ті часи, ринку, але її увагу привернуло щось... воно було далі, далі... десь у лісовій гушавині... Тереза різко знизилла висоту, зменшила швидкість і, обережно огинаючи вікові дерева, раптом вилетіла на галявину й опинилася перед великою купою сміття.

– Ой, – промовила вголос. – Що це?

– Ой, – почула вона збоку. – Хто це?

– Хто тут?! – суворо запитала Тереза.

Вона зійшла на землю, роззирнулася і побачила край галявини чотири тіні, що, здавалося, спочивають після важкої праці на стовбурі якогось поваленого дерева.

– Хто ви такі?

Тіні спочатку здивувалися:

– Ви нас бачите? – здивовано вигукнула одна.

– І чуєте? – так само здивовано запитала друга.

Тереза наблизилася до них, вже суто з жіночої цікавості і раптом одна з тіней зірвалася на ноги, простягнула до неї тремтячу руку і вигукнула:

– Хлопці, це ж вона! Це та клята відьма!

– Що-о-о?! – Тереза так розлютилася, що втратила над собою контроль і в очах у неї запалав вогонь – в цю ніч у неї був пречудовий ліричний настрій, вона сподівалася просто прогулятися, поговорити з подругою, побути наодинці, помилуватися нічними краєвидами... ну, можливо отримати деяку інформацію... але вона жодним чином не планувала заводити розмов з незнайомими особами. А тут перед нею взагалі невідомо що і це невідомо що зненацька вирішило її дразнити.

Тож не дивно, що з чистого неба зненацька вдарила блискавка і прогуркотів грім. Дерево, на якому сиділи невідомо хто враз запало, а самі тіні позривалися на ноги й залементували:

– Змилуйся, красуне!!

– Краще канчуків або до темниці!

– Я готовий все життя трудитися!

А та тінь, яка мала необережність невдало висловитись заридала і заревла:

– Я не віслюк! Я не віслюк! І-і-а-а-а!!

Дивним чином тіні швидко набрали вигляду живих істот і тепер перед нею постали троє чоловіків у потертому одязі – з виду, колишні військові, – та один цілком симпатичний віслючок. Чоловіки попадали перед жінкою на коліна, а віслючок мирно позирав довкола надзвичайно лагідними очима.

Тереза враз заспокоїлася. Склала руки на грудях, вдумливим поглядом обвела всю компанію, мимохить помилювалася, як гарно вони виглядають серед нічного лісу на тлі палаючого дерева, а потім приклала вказівного пальця до скроні, наче намагаючись краще налаштувати пам'ять. За коротку мить перед її очами виникли потрібні картинки і вона мовила:

– Справді. Я вас знаю. Я саме тоді була на канікулах, а ви заїхали на наш хутір. І він, – вона вказала пальцем на віслюка, – нагруб'янив моїй бабусі. А я за це перетворила його на віслюка... щоправда, тоді я тільки вчилася і це вийшло не одразу... А ви після цього допомагали мені хутір відбудувати.

Чоловіки не наважилися згадувати, що хутір, зруйнований невмілими чарами, вони відбудовували примусово, бо сила цієї ... не будемо навіть тут згадувати це слово, їм добре запам'яталась. А якщо вона тоді тільки вчилася...

– Пробач нас за цього бовдура неотесаного, – схлипнув один. – Він завжди такий, поки на віслюка не перетвориться.

– Ото єдине добрий, як віслюком стане, – схлипнув другий.

– Ти, красуне, цього разу його вже назад не перетворюй. Як ніколи не був людиною, то вже й не стане, – схлипнув третій і лячно озирнувся убік мирної тварини.

– Як скажете, – усміхнулася Тереза. – Мабуть, ця подоба йому справді більше личить. Принаймні нікого більше не ображатиме. Сказати ж таке! Ну... ми, жінки, всі трохи відьми... та ж хіба можна нам про це говорити?

Чоловіки, з обережності, негайно її підтримали:

– Та звісно ж.

– Куди таке годиться.

– З жінками так поводитись не можна. Це ми вже точно знаємо.

Тереза вже й зовсім подобрішала і трішки перенеслася думками в минуле:

– А на вас мені чого ображатися? Ви тоді дуже гарно наш хутір перебудували. А я тоді до Києва повернулася, заміж вийшла... Але й зараз як заїжджаю бабусі – приємно на вашу роботу подивитися. На віки зроблено. Вмісте працювати, коли не лінуєтесь.

– Біда навчить, – зітхнули співрозмовники. – Тепер тільки й робимо, що працюємо. Не те, що раніше.

Вони ніяково презирнулися.

– А зараз і справді навчилися від роботи задоволення отримувати. Оцей тільки, – кивнули на віслюка, – намагався байдикувати. Старшого з себе корчив.

– Розкажіть вашу історію, – попросила Тереза. – Куди ви тоді так поспішали? І що з вами потім сталося? Та ж на хуторі вас і більше було. Де решта?

Співрозмовники почухались-почухались і вирішили, що ніж як було вже не буде, а як щира душа цікавиться, то може що й підкаже та дивись життя у них і налагодиться. Тож чоловіки разом з Терезою сіли на чисту траву поодаль від палаючого дерева, щоб зручно дивитися на вогонь, бо довгі історії так цікавіше слухати і, один за одним, по колу, почали свою розповідь. Тим часом, не забували приглядати за віслючком, щоб кудись не пропав та десь серед дикого лісу не згинув. А той тихо топтався поряд та водив вухами, наче намагався не пропустити жодного слова, щоб, у разі чого, нагадати оповідачам про які забуті деталі чи цікаві моменти.

Таким чином Тереза дізналася, що ті, кого вона оце зараз зустріла, раніше були панськими гайдуками і щиро вірили, що все життя зможуть бити байдики та жити за рахунок тих, кого пан визискував. Аж трапилося так, що коли їхній пан намірився розширити свої володіння за рахунок якихось двох сіл, не розібравшись, що ті села були козацькими, молодий парубок на ймення Марко добряче попотовк двох їхніх

товаришів, та й пішов собі на Січ, щоб і далі тим самим займатися. Отож їх і було відправлено того Марка наздогнати та покарати, хоча самі вони його і в очі не бачили. Але з ними був провідник, такий собі Охрім, що виявив бажання співпрацювати, бо змалечку Марка ненавидів і взагалі, був падлюкою. Дорогою якісь милі дівчата, вочевидь з ними просто пожартували – погано говорити про дівчат оповідачі остереглися – «підказавши», що Марка вони знайдуть на хуторі старої – тут просилося слово «відьми», але черговий оповідач швиденько виправився на «старенької бабусі». Оскільки шановна пані Тереза сама була учасницею подій на хуторі, чоловікам лишалося розповісти лиш те, що дорогою двоє їхніх товаришів втратили коней та пошвендяли назад, а вони самі зі «старшим», – який оце зараз вдруге став віслюком, і вони сподіваються, що цього разу остаточно, – перестріли дорогою двох малих чортенят і через дурну голову та довгий язик цього ж таки «віслюка» чортенята обернули їх коней на лебедів, а їх самих змусили бігати довкіл дубу. Клятий Охрім, як завжди, викрутився і десь зник, а їм довелося бігати так швидко і так довго, що вони втратили людську подобу. Так би й страждали довіку, але їхня біганина заважала спати тамтешньому лісовикові, який з огляду на похилий вік був надто чутливим до сторонніх для лісу звуків і метушні. Хотів був Лісовик розібратися з чортенятами, але ті вже давно кудись чкурнули, отже думав він думав та й придумав, що може звільнити бідолах, якщо буде з того якась користь для лісу. Отже, хоч і з великими труднощами, відірвав лісовий дух їх від дерева і сказав, що мусять вони за це ходити лісами та збирати й закопувати сміття, що люди на природі порозкидали. І буде з того велика користь, бо зменшать вони своєю працею шкоду, яку «дурноверхі люди недолугими вчинками своїми завдають довкіллю». А як вони старанно працюватимуть, то за якісь кілька років і буде їм щастя, бо стануть вони знову звичайними людьми, тільки

цього разу не грубіянами та ледацюгами, а людьми шляхетними і працьовитими. За довгий час ходіння лісами вони вже були й зневірилися у тому, що буде якийсь просвіток, аж зараз бачать, що старий говорив правду і лісовим духам можна вірити (примітка: за деякими не перевіреними [Автором] даними Лісовик не мав дару передбачення, але мав добре почуття гумору).

– А звідки ж тут стільки сміття? – запитала Тереза. – Люди, наче, тут не живуть. Невже мисливці та рибалки так встигають нашкодити.

– Трохи встигають, але не так, – відповіли на те колишні гайдуки. – З'явилася тут віднедавна невідома досі нікому орда хана Дюгана. У них тут вище по Дніпру один табір, а нижче другий. Кожної ночі перепливають вони легкими човнами з Верхнього табору, за течією, на правий берег, набігають на Київ і хапають все, що погано лежить або за чим ніхто не дивиться, та й оскільки бояться, щоб їх не помітили та не спіймали, не дуже дивляться, що хапають. А потім переправляються до нижнього табору, передивляються, що нахапали і перетягаючи човни назад до верхнього табору розкидають лісом всякий непотріб.

«У Середземному морі – ліс затонулих кораблів, а у наших лісах – море дрібного сміття. Ніяк за цими чоловіками не встежиш», – подумала Тереза, а вголос промовила:

– Що ж, я знаю вас у роботі і хочу вам допомогти. Якщо ви не проти дещо поперекладати...

І вона коротко виклала новим-старим знайомим суть своєї пропозиції. Ті не заперечували, тож Тереза трохи зосередилася, відійшла на крок і махнула своєю щіткою перед обличчями трьох людей та мордою одного віслюка.

Їх як і не було.

За мить троє чоловіків з віслюком стукали у зачинену з огляду на пізній час браму Верхнього міста. Заспаний вартовий відчинив бокову хвіртку.

– Чого вам?

– Ми від пані Терези.

– А, так-так. Проходьте. Зараз знайдемо, де вам переночувати... І віслюка нагодуємо.

– А нас? – з надією озвалася трійця, бо з того часу, як вони знову стали людьми, раптом з'явилося давно забуте почуття голоду.

– Щодо вас... Не знаю, не знаю... – розвів руками вартовий. – Наче не було розпоряджень.

Один з прибулих, розвернувся до віслюка з очевидним наміром дати йому копняка, але той дивився на нього такими добрими і ласкавими очима, що чоловік плюнув і махнув рукою:

– Вже якимось до ранку перебудемо.

Його компаньйони, оскільки іншого виходу не бачили, мусили пристати на цю пропозицію.

– Ой, – відмахнулась від думок про те, що відбувається у замку Тереза, знову сідаючи на свою щітку. – Ну, забула. Не можу ж я одразу вирішувати все. І одночасно про все думати. Тут ще треба злітати поглянути на ці верхні-нижні табори.

Вона плавно злетіла, не надто піднімаючись над верхівками дерев та скеровуючи щітку у бік верхнього табору «нових ординців» і позіхнула:

– Я теж, між іншим, вже спати хочу.

Розділ дванадцятий *чисто про нове Братство*

Вранці, Тереза підвелася з ліжка і за звичкою визирнула у вікно. Картина, яку вона побачила, була трохи незвичною: сліпий кобзар сидів під деревом і перебирав струни своєї бандури, продавець книжок та

митець, що вмiло працював сокирою так само були на своєму звичному мiсці, але малого хлопчини, що майже ніколи не відходив від кобзаря далі ніж до книг через дорогу видно не було. Жінка стелула плечима і почала вдягатися, позираючи на свого чоловіка, який досі мирно спав у тій самій позі, в якій вона залишила його звечора перед своєю нічною прогулянкою. Мабуть йому снилося щось хороше, бо від задоволення уві сні навіть посмоктував свої, модні на той час, довгі вуса.

– Поспи ще трохи, милий, – усміхнулася жінка. – У тебе й так багато турбот. З раннього рання до пізнього вечора за щось турбуєшся. А так, довше спатимеш – менше турбуватимешся.

Вона спустилася вниз, щоб дати необхідні з її точки зору розпорядження, а за півгодини знову увійшла до кімнати і поцілувала чоловіка в чоло, дозволивши йому нарешті вийти зі сну.

– Як я довго спав, – промурмотів Воєвода, розвівши руки та солодко потягуючись у ліжку.

«Спав би ти менше, якби не я, – весело подумала Тереза. – Або й зовсім би не спав. Крутишся зазвичай всю ніч та щось бурмочеш, то державні справи згадуючи, то якихось пройдисвітів лаючи».

А вголос промовила:

– Вставай, коханий. Сніданок вже готується, але перед тим маєш прийняти відвідувачів, бо ж ми одразу з-за столу будемо виїжджати на Торги. Сьогодні у тебе там важливі зустрічі.

– Квіточка моя, – ніжно поглянув на дружину Воєвода, – ти вже про все подбала. А я ж так турбуюся, щоб усе пройшло гаразд.

– Все так і буде, – заспокоїла чоловіка Тереза. – Хто вмiє по справжньому про все турбуватися, то це твоя дружина. Адже жінка – в першу чергу хранителька домашнього огнища. Правда? – вона поклала руки чоловікові на плечі і усміхнулася.

Пра-авда, – закохано промурмотів Воєвода й витягнув губи для поцілунку.

Внизу Воєводу чекали троє невідомих у дещо потертому вигляді.

– Яке у вас питання? – ввічливо звернувся до них високий службовець. – Маю до сніданку ще півгодини, тож готовий вас вислухати.

При слові «сніданок» гості виявили певну стурбованість і Воєвода вирішив, що люди надто ввічливі та переймаються, щоб не завдати йому незручностей. «Буває ж таке, – подумав він. – Треба з вдячності хоча б вислухати їх уважно... перед тим як відмовити. Цікаво, що вони будуть просити?»

– Що вас привело до мене? – дещо перефразував він своє питання, щоб знову ж таки нікого не образити.

– Хочемо запропонувати свої послуги, – невпевнено почав один. Говорити йому було важко, Воєводі навіть здалося, що чоловік намагався щось ковтнути, але в нього не виходило.

У другого вийшло, тому він заговорив впевненіше:

– Нас турбує, що довкола копичиться дуже багато сміття і хтось має його прибирати...

– Так-так, – одразу стурбувався і Воєвода. – Це справді ще та болячка! Знаєте, керувати великим містом...

– Ми сміттярі, – нарешті спромігся на слово третій. – Можемо взятися за прибирання.

– Та невже?! – мало не очманів від радості Воєвода. – А я думаю, що мені всю ніч снилося чисте місто. Отже – це знак.

– Саме на цю тему ми хотіли поговорити, – продовжив перший.

– Це чудова тема! – не знав куди й подітись від радощів Воєвода. – Ходімо, обговоримо її за столом.

Він радісно провів гостей у обідню залу, де на нього вже чекали Кручек та Верчек. Власне, вони не чекали, а завзято наминали виставлені на стіл страви за всі чотири щоки.

Трохи пізніше надійшла і Тереза, яка видимо не мала бажання спілкуватися з товаришами Воєводи на одинці. Воєвода був у прекрасному настрої, але розмова не клеїлась, поки він не повідомив Кручечкові та Верчечкові, що нові прибульці – сміттярі, і з ними треба буде походити по місту та показати обсяги робіт, щоб вони одразу склали собі уявлення та кошторис. Цього разу слово «кошторис» магічної дії не виявило.

– У мене справи на кухні! – вигукнув на мить відірвавшись від доброго шматка м'яса Кручек.

– А у мене справи у пральні, – прошамкав набитим ротом Верчек.

Вони швидко заходилися додати все, що у них лишалося в тарілках, вихопилися з-за столу, не забувши прихопити з собою по доброму кілочку домашньої ковбаски, і чкурнули виконувати нагальні справи.

– От і добре, – полегшено зітхнула пані Тереза. – Я рада, що твої товариші такі уважні до своїх обов'язків. А цим панам я сама все покажу. І допоможу з офіційною реєстрацією.

– Ми б хотіли називатися «Братство сміттярів», – радісно промовив один з гостей.

– А я б називав нас чисто «Братство».

– «Чисте братство»? Називайтесь, – охоче дозволив Воєвода. – Аби у місті була чистота. До речі, а вас самих як звати.

Гості зніяковіли.

– Та ми вже й забули...

– Нас і до того як у ліс потрапили, давно по іменах не називали...

– Ну так. Тільки «Гей, ти!» та ще «Стій!» або «Геть!».

– Ні, з такими іменами чистоту у місті не забезпечиш, – скрушно похитав головою Воєвода, відволікшись у цю мить на якісь свої думки.

А Тереза на те усміхнулась і промовила:

– Ну, чистоту ми почнемо наводити з замку. А те, що ви не пам'ятаєте своїх імен – не біда. Оскільки ваші

пригоди зробили вас зовсім новими людьми, то й імена ми дамо вам нові, про що негайно й зробимо відповідні записи у замковій книзі. Оскільки тепер вашим завданням буде дбати про чистоту, то й імена вам дамо чисті та світлі: Ясень, Явір та Ярема. Чи ж ви згодні?

Ситі й задоволені Явір, Ясень та Ярема заради того щоб почати нове життя були згодні на все.

– От і добре, тож ходімо, я покажу, що треба буде зробити сьогодні.

Коли вже Тереза приставила «Братство» до роботи та виходила з чоловіком за поріг, щоб їхати на торжище, звернула увагу на те, що хлопчина біля буцімто сліпого кобзаря так і не з'явився.

Розділ тринадцятий

Іванко та Дем'яно

А Іванко в той день і не міг з'явитися біля Заграя. Це ж була п'ятниця, а в п'ятницю учні Колегіуму мали бути на заняттях. І заняття у них були від самого рання до самого вечора. Навіть якби у нього було бажання їх прогуляти, то це було б нечесно по відношенню до його нового товариша Дем'янка, якого теж щойно прийняли на навчання. Тепер вони мали разом ходити на уроки і разом жити в гуртожитку. А якби вони надумали разом і прогуляти уроки, то це було б нечесно по відношенню до їхніх вчителів, бо цього року в Колегіум прийняли тільки їх двох, то ж учителям у такому разі було б сумно сидіти самим у порожньому класі.

Дем'яно був сином Тараса Бочарика і на перервах він багато розповідав Іванкові про те, як підбирати та обробляти дерево, як виготовляти клепки, які бувають бондарські вироби і які розміри мають бути у бочки, діжі та коновки, а ще багато-багато про породи дерев та властивості їхньої деревини.

Іванко своєю чергою багато-багато розповідав Дем'янкові про рослинний та тваринний світ Дикого

поля, назви річок, балок та урочищ, про літню та зимову рибалку, козацьку кухню, фортифікаційні споруди, види зброї, а окремо ще про гармати та основи балістики.

– Ух ти, – палали очі у Дем'янка. – Мій тато теж любить робити гармати, тільки дерев'яні.

– Таж хіба вони стрілятимуть? – дивувався Іванко.

– Татко каже, що мають стріляти, але тільки один раз.

– Таж таку гармату розірве й своїх покалічить.

– Татко каже, що у поганого бондаря і діжа розпадеться, а у доброго й гармату не розірве.

– Та ну.

– Ото ж тобі й ну! Тільки дядько Війт йому не вірить. А татко хотів такі гармати для оборони Києва зробити.

– І не зробив?

– Та... – махав рукою Дем'янка. – Дядько Війт дозволив зробити тільки для краси. На ярмарку виставили.

– І скільки їх там?

– Добрий десяток.

– І не стрілятимуть?

– Та... – знову махав рукою Дем'янка. – Просто порох підпалять, щоб дим пішов, коли актори на торги нападатимуть.

Іванко при цьому кривився, згадуючи, як насмішив Марка та Харка повідомленням про «напад», а Дем'янка вже захоплено розповідав далі:

– Уявляєш, вони назбирали цілий гурт, який на конях, махаючи шаблями, промчить перед дерев'яним укріпленням, а гармати «бах! бах! бах!».

Іванка, який бачив справжні напади, і вмів добре стріляти зі справжньої зброї така вистава не дуже захоплювала, але подивитися на справжніх акторів йому було цікаво.

– А ти на вихідні хочеш на торжище? – питав він Дем'янка.

– Аякже! – знову запалювався той. – Там і татко мій буде!

«І Заграй, і Марко з Харком», – думав Іванко. А ще він думав про те, що в суботу та неділю – якраз останні дні торгів – у них не буде занять і вони зможуть податися на другий берег Дніпра, та впросити хлопців, щоб дозволили там і переночувати.

Наступного ж дня, з самого рання, Іванко та Дем'яно вже були на березі, біля порому, щоб разом з більшістю простого київського люду непомітненько, без гамору, пробратися на другий берег. Заграй мав бути на торжищі тільки в неділю, бо його просили завершити своїми піснями урочистий концерт під закриття Торгів, а до того від не хотів кидати свій спостережний пункт, щоб не пропустити чогось цікавішого. Те що Іванко до нього не забіг, та не попередив про те, що буде розважатися на Торгах не було порушенням, бо з початком навчання, він був звільнений від сидіння з кобзарем на вулиці.

– Іванку, відтепер твоє завдання змінюється, – розповідав йому Заграй. – Прийшов наказ від Кошового.

– Яке ж у мене тепер завдання? – питав Іванко, бо йому аж груди розпирало від гордості. Адже сам Кошовий йому наказ прислав!

– Маєш цей рік старанно вчитися, – поважно, без тіні усмішки говорив Заграй. – На Січі потрібні хороші фахівці, а не шибайголови... Хоча... не зовсім так... Просто всі шибайголови на Січі мають бути хорошими фахівцями. Кожен у своїй справі. А Крутивітер з Омельком вважають, що з тебе вийде хороший книжник. Вчений. Я хотів сказати справжній вчений вояка.

– А ти? – зітхав Іванко. – Відтепер сам сидітимеш?

– Посидиш тут, – зітхав Заграй. – Відчуваю, що скоро й мій відпочинок закінчиться. Ти ж знаєш, наш Кошовий людина вигадлива. Таки кудись знову зашле.

– Кошовий у нас такий, – поважно кивав головою Іванко. – Кому завгодно завдання придумає. З ним сумно не буває.

– А ти собі друга доброго знайди, – радив ще Заграй. – Щоб ви були як Марко з Харком. У науках, як на війні, теж побратими потрібні. Допомогти, підказати...

– Щоб на уроках підказувати? – хитро підморгував Іванко.

– Іванку, ти так не жартуй зі старшими, – сварився пальцем Заграй. – І не будь дуже мудрим, а краще будь розумником.

Отже, від того самого дня, Іванкові було не рекомендовано тинятися по вулицях, а краще по бібліотеках, щоб не відрахували з Колегіуму. Бо вийде, що він так може зірвати своє важливе завдання.

Тим часом Дем'яно, не обтяжений завданнями окрім домашніх завдань, яких їм вже надавали, роздивлявся на всі боки і щиро радів всьому, що бачив довкола:

– Дивися, скільки човнів! Я ніколи стільки на нашому Дніпрі не бачив! А дивися, який довгий причал на тому березі! А там їх скільки! А які великі!

Іванко на Січі бачив, як козаки готувалися до морських походів, але така кількість і місткість торгових суден, поромів та наплавних споруд вражала і його.

Дрібні гроші у хлопців з собою були, бо одного з них забезпечувала Січ, як кращого серед січових дітлахів, а другого – магістрат, як кращого серед дітлахів кийвських, тож оплативши вхід на пором, вони тепер з захопленням дивилися як він відчалював і як повільно-повільно віддалявся від них берег. Здавалося, що цю широку ріку вони перетинатимуть аж до вечора. Та подорож була не аж надто довгою і скоро вони чи не найперші вистрибнули на дерев'яний настил новенького причалу. І одразу наштовхнулися на Марка з Харком.

– Іванку! Примружив одне око Марко, а що це ти тут робиш?

– А у мене завдання змінилось, – весело повідомив Іванко. – Я тепер навчаюсь. Учора у нас були грецька та латинська мови, географія Східного світу, а наприкінці – міжнародна торгівля. Вчитель казав проведений час на торгах зарахує як практичні заняття.

– Ой, дуриш ти нас Іванку, – недовіжливо поглянув на нього Харко.

– І зовсім не дурю, – образився Іванко. – Звісно, ми б і так сюди приїхали, а вчитель справді казав!

– Ну-ну, не ображайся, батьку! – сміявся Харко. Краще скажи хто це з тобою в компанії?

– А це мій побратим, Дем'янку, – гордо підняв голову Іванко. – Його сам війт на навчання відправив.

– Та я не дуже й хотів, – протяг задля поважності Дем'янку, якому дуже сподобалося, що Іванко назвав його перед козаками побратимом. – Я хотів добрі бочки робити. Як татко.

– Не сумуй, – поплескав хлопця по плечу Марко. – Як добре вивчишся, то такі бочки робитимеш, хоч в небо пускай.

– У не-е-бо-о? – широко розкрив очі Дем'янку. – А таке може бути?

– Насправді ми такого ще не бачили, – заспокоїв хлопчину Харко, – але мій побратим хотів сказати, що коли докласти розуму, а до розуму знань, то можна і з дерев'яної гармати вистрілити.

– О! Прибули Воевода з Війтом, – смикнув товариша Марко. – Ходімо зустрічати. А ви, хлопці, біжіть розважайтеся. День довгий, ще побачимося.

Іванко та Дем'янку не змусили себе довго просити, бо їм справді усе тут було цікаво.

Біля центрального входу коваль Михайлик та гончар Іванище міняли глиняну табличку зі списком грошових одиниць.

– Дивися, Іванку, – штурхонував товариша Дем'янку, – курс таляра виріс. Нам учора казали, що за нього на

ринку дають сорок литовських грошів, а зараз вже сорок п'ять.

– Якщо брати польський гріш, то всі п'ятдесят буде, – підтримав товариша Іванко, – біжімо поглянемо ціни на східні товари, бо потім у Колегіумі питатимуть.

– А куди бігти?

– Та, куди бачиш. А там напитаємо.

На ринку справді було цікаво. Хлопці крутилися між рядами, роздивлялися безмежжя товарів, нотували собі ціни та порівнювали якість виробництва, поміж тим накупили собі смаколиків і врешті-решт дісталися до мистецької виставки.

– Поглянь, Дем'янку, – зрадів Іванко, – це картини нашого батька Кошового.

– Ух ти! – зачудувався Дем'янку.

– Можеш роздивитися як ми живемо на Січі. Ось ми рибалимо. Ось наші сваряться з французьким інженером, бо він їх примушує переробляти укріплення. А ось Омелько впіймав мене... ні це не цікаво... Краще поглянь сюди. Це наш товариш, татарин Маллюк. Теж вчиться. На інженера.

– А давай гармати подивимось, – запропонував Дем'янку. – Ті, що мій татко робив.

– Давай! – радо відгукнувся на пропозицію Іванко.

Хлопці вибігли до стіни, де були розташовані десять дерев'яних гармат на гарно вирізьблених так само суцільно дерев'яних лафетах. Іванко, який бачив себе майже справжнім військовим, одразу примітив, що дерев'яні стволи міцно стягнуті металевими обручами, по кілька обручів на кожен, а запали виконані у вигляді довгих шнурів, які сходились в один на порядній відстані від самої дерев'яної артилерії. «Це щоб нікому синців не понабивало, якщо все-таки розірве» – відзначив про себе.

І тут вони побачили, як від причалу через відкритий простір перед гарматною лінією до лісу несеться вимахуючи шаблями та криками підганяючи коней зо два десятки вершників.

– Це актори приїхали, – зі знанням справи повідомив Дем'яно. – У них десь там у лісі табір, будуть сьогодні тренуватися, а завтра ввечері влаштують виставу.

Іванко зиркнув убік кіннотників, що вже один по одному зникали поміж дерев і раптом відчув, що йому на душі неспокійно. І так йому щось почало муляти, що наступні півдня мало не зовсім втратив інтерес до ринкової метушні. Навіть Дем'яно звернув на це увагу.

– Що з тобою, Іванку? Ти якийсь не такий.

– Не знаю. Щось тут не вистачає розваг. Тільки «купи» та «продай». Слухай, Дем'яно, а давай пошукаємо табір акторів. Побачимо як вони тренуються.

– Та вони може вже й спочивають, – засумнівався Дем'яно.

– То подивимось, як вони спочивають. Чи ти боїшся?

Іванко знав, що застосовує заборонений прийом, але відчуття небезпеки його не покидало. Він просто мусив пересвідчитися, що з тими акторами все гаразд, що вони справді актори і взагалі...

– Я?! Боюся?! – цілком очікувано загорівся Дем'яно.
– Ану йди за мною, я тобі покажу, як я боюся.

Іванко пішов слідом, картаючи себе, що не сказав товаришеві правду, але він дуже боявся перед ним осоромитись. А раптом все гаразд і йому тільки здається? Раз вже людей смішив.

Хлопці наполегливо швендяли по лісу години дві, і вже починало сутеніти, коли вони нарешті справді натрапили на табір. На далекій галявині стояли три намети, поміж якими догорало багаття. Але людей довкола багаття було набагато більше, ніж вони бачили удень. Іванко одразу вхопив Дем'янка за руку і приклав палець до вуст:

– Т-с-с...

– Та я й сам бачу, – майже самими губами проговорив Дем'яно. – Теж не дурний.

Вони підкралися трохи ближче і стали придивлятися та прислухатися.

Придивившись, побачили, що актори всі сидять на землі зв'язані, а довкола них стоять якісь чужаки, що було добре видно з одягу.

Прислухавшись, почули таке:

– Кінець вашій виставі. Починається наша. Ха! Ото вертеп ушкваримо! Театралізований напад! Ми завтра нападатимемо на табір по справжньому. І мало хто з усіх хто там буде не втратить свого добра. А хто не втратить там, буде заздрити іншим, бо втратить у Києві. Там теж наші будуть. Ото дамо хлости! Ну, прощайте, трудівники балаганів! Сидіть, поки вас тут хто не знайде. А хто знайде першими – люди чи звірі, нам байдуже.

– Слухай, може зброю їхню таки заберем?

– Кий нам з усім цим сьогодні возитися? Завтра стільки того добра на ринку візьмемо, що нікуди буде діти. А вони хай дивляться на неї і тішаться. З шаблею на поясі страждати від голоду якось легше. Га-га-га!

– Га-га-га! – залунало довкруг і увесь натовп приїжджих злетів на коней, а вже за мить зник у лісі. На галявині запанувала тиша, якщо не зважати на бурчання та тихі лайки зв'язаних акторів на кшталт «Хай йому грець!», «Догралися!», «Оце пощастило!», «Щоб їм задниці до сідел попримлипали!».

– Дем'янку, наш час настав, – прошепотів Іванко.

Дем'янку кивнув і вони, про всяк випадок ще пригинаючись, короткими перебіжками наблизились до акторів.

– Тихіше, дядьку, зараз ми вас звільнимо, – шепнув Іванко до найближчого.

– Оце пощастило! Аж двічі! – сміялися дядьки, поки хлопці займалися їх вивільненням. – Щоб вам хлопці завжди Доля усміхалася, як оце ви нам зараз. Звідкіля ви такі?

– Я з січовиків.

– А я з ремісників.

– То ви справді майстри на всі руки. Можете не тільки руки та ноги розв'язувати.

Коли всі були звільнені, стали раду радити.

– Я пропоную знайти цих паскуд і влаштувати їм такий «вертеп», щоб вони на все життя акторське ремесло полюбили, – радив товаришам один.

– Лишайтеся хлопці з нами, – радив Іванкові та Дем'янкові другий.

– Не можна, – відповідав Іванко. – Треба бігти наших попередити. А ви хіба не з нами?

– Ми тут їх завтра підстерігатимем. Мусимо вернути наших коней. Бо виходить зовсім ганьба. Та й пики власноруч хочеться їм начистити. Коли вони доберуться до ринку, нам може така нагода не випасти. Дуже багато охочих знайдеться.

Іванко кивнув з розумінням, а потім замислився, презирнувся з товаришем і порадив:

– Ви тільки, коли завтра їх по лісу ганятимете, не наближайтеся до ринку. Про всяк випадок. Хтозна з чого там стрілятимуть... Щоб вам не перепало. А поки що ми побігли.

Коли хлопці вже віддалилися від акторської трупи, яка розмірковувала чим краще завтра порадувати несподіваних грабіжників, Дем'янко озвався:

– Здається мені, побратиме, ти щось задумав. І здається мені, я навіть здогадуюся що.

Іванко зупинився.

– Дем'янку, ти хочеш потішити свого батька? Хочеш, щоб його гармати вистрілили по-справжньому?

– А не ризиковано?

– З наших ніхто не має постраждати. Я там все роздивився.

– А чим вони вистрілять?

– Наберемо каміння на річці. Дрібного. Щоб їх цілою хмарою накрило.

– А дорослі?

– А ми їм не скажемо. Бо раптом нам ще не повірять про напад... Мені вже раз не повірили...

– Ого! – почулося збоку. – Не інакше як ви шкоду надумали!

Хлопці рвучко обернулися і побачили перед собою двох чортенят.

– Ви хто? – розгублено запитав Дем'янку.

– Я Куць.

– А я його братик Куць. А вас ми знаємо.

Чортенята при цьому дружно обнялися.

– А я вас теж знаю, – зрадів Іванко. – Принаймні чув про вас багато хорошого. Від Марка та Харка. Ви ж з ними правда знайомі?

Куць трохи набурмосився, а Пуць весело кивнув.

– Ну гаразд, – пробурчав Куць, – все одно ми сьогодні з вами. – І вже веселіше додав: – уявляєш, Пуцю, як це все рвоне? А потім бійка! Просто насолода буде на це подивитися. Вони ж досі це влаштовували без нас! Просто суцільна несправделивість, яку ми зараз можемо виправити. Що робимо? Кажіть, хлопці!

Звісно, що за допомогою братиків, набити камінюччям гармати вийшло набагато швидше. Вони навіть встигли натягати каміння для акторів, щоб ті мали чим вибивати нечемних грабіжників з сідла.

Десь о другій ночі, себто ще до перших півнів, які також продавалися на Торгах, хлопці притяглися в шатро до Марка та Харка.

– Іванку! Дем'янку! А ми вже думали, що ви повернулись увечері до Києва. Де ви тинялися?

– Напад таки буде, – тільки й зміг стомлено вимовити Іванко.

– В ролі акторів будуть бандити, – так само стомлено вичавив з себе Дем'янку.

По цих словах хлопці як підкошені звалилися на ліжник і одразу заснули.

– От упертий малий. Нічого від нього не приховаєш. До всього докопається, – жартома пробурчав Марко, вриваючи хлопців теплим кожухом.

– Який він тобі малий? –прошепотів до нього Харко.

– Хіба можна так говорити про батька?

Вони усміхнулися і чи то з ніжністю, чи то з гордістю подивилися на хлопців.

– Знаєш, я ними пишаюся, – промовив Марко.

– Так, ці ще себе покажуть, – підтакнув йому Харко.

Розділ чотирнадцятий

Хіба ж це не свято?

Останній день торгів всі зустрічали у піднесеному настрої. У програму сьогоднішніх святкувань були внесені суттєві зміни і ці зміни обіцяли всім учасникам незабутні враження. Навіть тим, кому з певних міркувань про ці зміни не повідомили.

Кручек і Верчек, що зранку крутилися по ринку при Воеводі, не знаходили собі місця від радості, бо по Києву було оголошено, що все населення має виїхати на Лівий берег, щоб взяти участь у масштабній вечірній виставі. Вони чекали вечора.

– Верчику, ти добре човна нашого заховав? Щоб ніхто не поцупив. Як зверне на четверту, будемо звідси тікати.

– Як хто поцупить нашого, то ми поцупимо чужого. Що, човнів на березі мало? Не турбуйся. І не забувай, що ми досі для всіх – товариші Воеводи.

Купці та покупці підготувалися до вечора ще з самого рання, бо заготували під прилавками та у кошиках для купівлі продуктів споряджені пістолі разом з іншою компактною але ефективною зброєю, що мала забезпечити їм особисте задоволення від вечірніх гулянь. При цьому загальне очікування свята аж ніяк не зменшувало ні активності торгів, ні визначених за попередні дні базових цінових позицій.

Трупа акторів, що ховалися в лісі, тренувалася метати камінці на далеку відстань за допомогою ремня та встановлювали поза кущами великі гнучкі рогатки для запуску каменя більшого калібру. У коротких перервах начищали шаблі.

– Ніколи не готувався до вистав з таким натхненням! Головне сьогодні, добре зіграти свою роль! – говорили вони один одному.

Ясень, Явір та Ярема старанно збирали та пакували сміття.

– Головне, до четвертої встигнути! Встигнемо! Що у нас досвіду немає? Не перший день цим ділом займаємось! – перемовлялися вони між собою.

Жовніри замкового гарнізону обирали собі де зручно сховатися та вивіряли наскільки добре прострілюється простір перед палацом і вулички на виході з Верхнього міста.

Іванко та Дем'яно походжали уздовж огорожі великого ринку з короткими рушницями-тромблону та зручними келепами, які їм видали Марко з Харком, щоб хлопці не почували себе ображеними.

Хандюганці розділилися на три групи. Перша – найбільша, осідлала коней і висувалася на позицію відносно наближену до ринку, щоб захопити наявне там добро та грошенята зненацька, стрімкою атакою.

Дві інші, менші, перемістилися до верхнього табору і готувалися до висадки на Правий берег, щоб одночасно «обчистити» палац Воеводи та Київську Ратушу. Операція мала бути проведена ними синхронно, якомога швидше і з найменшим гамором, щоб устигнути переправити заплановані великі здобутки за звичною схемою до нижнього табору і не виявити пильним киянам своїх маршрутів. Наступного дня планувалося перекочувати далі, на Схід, щоб уникнути розшуків та переслідувань, а тим більше в'язниці чи каторги. «Чим більше вкрав, тим далі треба тікати» – підбадьорювали вони себе.

Тим часом, сотні київської добровольчої хоругви з усім особистим озброєнням переправилися через ріку під виглядом ремісників, що везуть товар на продаж, непомітно дісталися до захованих у гущавині ще з учорашнього дня коней і вже займали позиції уздовж берегової лінії в районі розташування нижнього табору

хандюганців. Окрема експедиційна група була відправлена контролювати верхній табір на випадок, якби там лишилась яка залога.

Марко та Харко, уважно оглядали торжище, намагаючись визначити можливих вивідачів, час від часу перемовлялися з кур'єрами, які повідомляли про готовність озброєних команд та періодично доповідали про поточний стан Воєводі і Війту, які за останні дні пройнялися особливо дружніми почуттями і тепер всюди ходили разом.

Темплан від самого ранку сидів біля центрального намету і то записував народні пісні які звучали з помосту у виконанні тутешніх самодіяльних колективів, то старанно начищав свою шпагу.

Заграй ходив по ринку з бандурою за плечима і з цікавістю роздивлявся виставлений на продаж крам.

– У вас є хороші струни для бандури? Бажано з протишабельним та протикульним захистом.

– Оце те, що вам треба.

– Що ви мені непотріб підсовуєте! Думаєте, я сліпий?

– О! А хіба ні? А ми ж думали...

– Правильно думали. Я просто був у Києві на лікуванні. Тепер з моїм зором все гаразд.

– От не пощастило...

Дружина воєводи ще напередодні повідомила Маркові та Харкові все, що дізналася про розташування ординців та їхні плани. Попередня нічна прогулянка була недаремною – завдяки балакучості хана Дюгана та його «родича» вона, розташувавшись у непомітному режимі поряд з їхнім наметом, почула все, що їй було необхідно. Хлопці співставили її інформацію з тим, що було відомо їм самим, і розповіли про можливі сюрпризи Воєводі. Тереза потурбувалася, щоб усі плани можливих дій розроблялися у її присутності. Тепер, коли настав вирішальний для кар'єри та подальшого успіху її чоловіка день, зробила так, що про неї усі забули і перемістилася в свою кімнату, щоб

налаштуватися на прослуховування зловмисників. Завдяки своїм незвичайним здібностям вона планувала розважитися не гірше за інших. Поки все було спокійно і довколишній ефір не порушували чужі голоси, відкрила шухляду нічного столика і дістала свій старий конспект.

– Так, треба дещо собі нагадати... О! Воно... масові галюцинації... містифікації... Вони у мене сьогодні попобігають!

– Побігли! – смикнув Кручек Верчека за рукав. Вже час.

Поки люди громадилися біля помосту, на якому Заграй вже починав перебирати новенькі струни своєї бандури, подаровані йому купцями за гострий зір, товариші непомітно випорснули з натовпу й кинулися до кущів, у яких ще два дні тому приховали легкий швидкохідний човен.

– Перша група пішла, – шепнув Харкові уважний до всього, що відбувалося довкола Марко. – Готуймося.

– Бачу, Марку, бачу, – відгукнувся не менш уважний Харко.

Товариші Воеводи зіштовхнули човен у воду, заскочили самі і вхопились за весла.

– Нумо, Верчику, гребти хутчіш! Чому ж так повільно... ми ж майже не рухаємось. А ще казали, що човен швидкохідний.

– А ти інструкцію до нього читав?

– А що була інструкція?

– А ти пам'ятаєш, дощечку викинув? Казав, якась пошкрябана, навіщо вона потрібна. То ж на ній інструкція і була нашкрябана.

– І про що там говорилось.

– Що човен буде швидкохідним, якщо менше говорити і швидше гребти.

З огляду на динаміку подій не будемо переповідати, як намучилися Кручек з Верчеком, поки пристали до протилежного берега і, зрозуміло, не там де планували.

– От біда! Звідси до замку на дві милі довше бігти, – лайнувся Кручек.

– То може не дуже будемо бігти? – з надією простогнав захеканий Верчек. – Може й так встигнемо?

– Е ні! У нас здається ще й конкуренти з'явилися.

– Де?!

– Он!!

Верчек озирнувся туди, куди вказував Кручек і побачив, що від протилежного берега відділилася дюжина човнів.

– Хандюганці? Точно! От гади! Наших грошей захотіли! Ринку їм мало! Та я їх зараз пущу риbam на корм!

Верчек з рішучим, як ніколи, виглядом витяг пістоля.

– Ти що, здурів? Зараз всю варту на ноги піднімемо. Ти хочеш гроші в руки отримати чи пам'ятну медаль на спогад про поламані ребра?

Верчек чортихнувся, і що лишалося сил побіг услід за Кручком.

– Ага! Біжіть-біжіть! – злорадно кинув їм услід Куць.

– Ну що, Пуцю? Вистава починається! Займаймо кращі місця і будемо насолоджуватися.

Коли Кручек і Верчек підбігли до замку, ворота були розчинені навстіж. За ворітьми й на вулиці нікого не було.

– Що тут сталося?

– Та все гаразд! Просто всі, мабуть, змелися на берег виставу дивитися. Ти що, наших не знаєш? Тільки начальство за ворота, одразу всі кидаються до своїх справ і хоч трава не росте. Давай бігом до палацу, бо нам ще до ратуші треба встигнути.

– Ти мішки наготував?

– Все на місці ще з вечора!

Влетіли в палац, не звертаючи уваги на широко прочинені двері та порожні кімнати, дісталися до скрині і кинулися відкривати замок.

– Крути, крути, Кручеку! Часу немає!

– Не вертись попід руками Верчику! Ти мені заважаєш!

Нарешті відкрили. Блиск золота засліпив очі.

– Дивився, Кручеку! Тут саме золото! А раніше тільки й були, що срібняки та мідяки. Де вони його стільки набралися?

– Не наша справа Верчику, де інші гроші беруть. Наша справа про себе подбати. Тягни мішки, гадаю, двох вистачить.

Товаришів чи то від радості, чи то від страху трусило, як у лихоманці. Тремтячими руками наповнювали мішки, а грошей у скрині наче й не меншало. Нарешті, коли навигрібали шість добрячих мішків, побачили дно.

– Годі, Кручеку! Хай та жменя кому іншому лишиться. Тікаймо вже.

– Е ні! – очманіло гукав Кручек запихаючи решту грошей собі за пазуху. – Я їм жодного срібного гроша не залишу!

– Звісно, не залишиш. Тут самі золоті дукати.

– Тим більше!

– Чим більше, тим краще. А ще краще, коли за це не битимуть. Тікаймо вже.

З останніх сил повитягали мішки на вулицю і Верчек майнув у возівню.

– Кручеку!!

– Що там?!

– Біда! Тут жодної брочки! Одна двоколісна бідка залишилась!

– Бідка не біда! Запрягай! Нам аби гроші вивезти! Потім карету собі придбаємо!

– Запряжена вже! – гукав Верчек підводячи транспорт до високого порога.

Ще помарудились, поки стеребили мішки на легкий двоколісний та двомісний візок, запряжений одним конем, і, оскільки сідати їм було вже нікуди, погнали за тим тарантасом кожен на своїх двох, намагаючись

якогого швидше дістатися до воріт та не перетнутися з окриленими надією на власне збагачення хандюганцями.

Біля Ратуші, на їхній подив все відбулося напрочуд швидко.

На вході замість одного старенького сторожа, як розраховували товариші, неочікувано виявилось п'ятеро здоровенних ремісників з ковальського цеху і перш ніж Кручек та Верчек хотіли злякатися, загукали:

– О! Нарешті товариші Воеводи приїхали!

– Несіть золото! Війт просив їм на воза завантажити, бо мають усе те відвезти у безпечне місце, подалі від Кива. Потім не встигнуть, бо зараз тут таке буде!..

Чолов'яги швиденько повитягали з Ратуші ще п'ять здоровенних мішків і почали теревити їх на тарадайку. Возик аж тріщав, мішки на ньому не трималися і падали.

– Несіть мотузку! Зараз ми їх прив'яжемо.

Так чи інак, прикрутили кияни всі мішки до тарадайки, по-дружньому підштовхнули Кручека і Верчека колінами під задниці і порадили вибиратися з Києва якогого скоріше і якогого далі.

– Зараз тут буде небезпечно, – гукали на прощання.

– Я зрозумів, – мовив Верчек до Кручека витираючи з лоба піт, який заливав очі. – Вони знають про хандюганців. Зараз бійка буде.

– А таки буде, – погодився з ним Кручек, який теж просто валився з ніг від втоми. – Добре, що ми вчасно вислизнули. Пощастило.

Тут він послизнувся і захурчав на дно Хрещатого яру, до якого вони на цю мить змогли докотити свій добряче перевантажений транспорт. Верчек, хотів його підхопити, вчепившись для надійності другою рукою за колесо, яке вже й так готове було поламатися. Отже колесо таки відламалося і за мить Верчек та увесь їхній вантаж опинилися унизу поряд з Кручком. Рештки возика лишилися нагорі разом з конем.

– Тьху! От тобі й пощастило. Не побили там, так самі тут побилися.

Кручек з невеликими зусиллями підвівся, хапаючись рукою за побиті місця.

– Давай-но так, Верчеку. Прикопаємо тут тимчасово наш скарб і я піду шукати підмогу, а ти спусти сюди коня. Треба з цього становища викручуватися.

Хандюганці не хвилювалися і не поспішали, як Кручек з Верчеком, бо думали, що цього вечора їм ніхто не завадить. Мало того, коли дісталися до розчинених воріт замку побачили привішену збоку дощечку з написом «Всі пішли на Торги».

– Тю! Такого я ще не бачив, – витріщився на напис один.

– Все буває у житті вперше, – розумно зауважив другий. – Пропоную цим скористатися і не гаяти час.

– Уявляєте? Навіть з охороною розбиратися не доведеться, – озвався третій. – Хіба ж це не свято?

Перед палацом на них ніби чекали. Просто біля входу було звалено кілька десятків мішків з написами: «Золоті монети», «Срібні монети», «Коштовності», «Самоцвіти», «Срібний посуд», «Подарунки», «Гречка» і тому подібними.

Хандюганці просто отетеріли:

– А це що?

– Що, що! Бачиш, тут усе написано!

– А! Мабуть вони втікати зібралися!

– Точно! Дізналися про наш напад.

– Тоді, браття, не гаймо часу. Де тут коні?

– Немає тут коней!

– Отже все підготували і подалися за транспортом. Забираймо мішки хутчіше, поки є така змога. Нам воювати ні до чого.

– Вірно, це не наша тактика. Наша тактика: хапай і тікай!

Хандюганці, так само як і Кручек з Верчеком похапалися за мішки і кинулися перетягати їх до човнів.

– Оце здобич!

– Оце пощастило!

Коли поперецягали всі мішки, а на це пішло часу таки чимало, озирнули порожній простір.

– Таке враження, що сьогодні у цьому місті ніхто не живе, – вихопилося у одного.

У другого очі одразу загорілися пожадливым вогнем. Він кинув поглядом на двері та вікна мовчазних будівель, хитро примружився до своїх товаришів і дзвінко ляснув у долоні:

– Ну то що?!

Те питання стало наче сигналом. Умить вікна всіх прилеглих будівель порозчинялись і хандюганців накрило шквальним вогнем з усіх можливих видів малої вогнепальної зброї.

За якийсь короткий час вони відсапувались на березі, потираючи на собі забиті місця. Той що був у групі за старшого злісно обвів усіх поглядом:

– То хто там казав «ну то що»?!

– Ой, а ось і наші тягнуться, – хитро викрутився винний, вказуючи на другу групу хандюганців, яка ледве тримаючись на ногах брела уздовж берега.

Ці хандюганці і взагалі були приголомшені не тільки подіями. Коли вони підійшли до Ратуші їх там застудили п'ятеро кремезних дядьків. Уникнути бою не вийшло, але коли вже всі хандюганці були на землі, хтось із дядьків вигукнув:

– Ой! Їх значно більше ніж нас! Тікаймо!

Коли ж добре потовчені розбійники нарешті зіп'ялися на ноги, мішки з грошима та всяким крамом були вже наготові – рівненько виставлені біля входу до Ратуші. Лишалось тільки забрати...

– Гаразд, – вирішив старший першої групи. – Тікаймо звідси, а розбиратися будемо потім. Головне, що добра тут на всіх вистачить.

Не можна сказати, щоб побиті та покалічені хандюганці швидко пострибали в човни, як це передбачалось оперативним планом, але вони таки спромоглися в них позалазити, наперед позакидавши туди добуту через тяжкі страждання здобич.

– Давайте, хлопці, на весла.

– Ой, не знаю, не знаю. Чи й вийде тепер догребти.

– Греби як можеш і не базікай.

– Тихо! Головне, щоб нас не помітили.

– А що, тут ще хтось може бути??!!

– Тікаймо звідси чимдуж!!

Як могли швидко дістались до протилежного берега. Тобто, як могли так і дістались, довкола вже була темрява. Перший човен м'яко в'їхав у прибережний пісок. Один з хандюганців перший вибрався на мілководдя, щоб зтягти на берег човна. Йому одразу взялося допомагати кілька пар чиїхось рук.

– О, ви вже тут? – мовив хандюганець, думаючи, що їх зустрічають товариші, що нападали на торжище.

– Тут. Давненько вже вас чекаємо, – відповів йому один з бійців київської хоругви і щиро зацідив кулаком у пику.

– Знову битимуть? – запідозрили якийсь негаразд у сусідньому човні. – Такого я ще не бачив.

– Що ж. Усе буває вперше.

– Та якби ж...

Як би не дивувалися Автор та шановний Читач, але найкоротший з боїв цього вечора відбувся саме на торжищі, де очікувалося наймасштабніше видовище. Хоча все відбулося надзвичайно ефектно. Спектакль перевершив усі сподівання.

Коли глядачі побачили виїзд немалого загону кавалерії, вони не встигли й наготуватися до зустрічі, як вершників вибив із сідел град камінюччя пущеного вправними руками акторів. Рятуючись від шквального обстрілу нападники пішки кинулися до дерев'яних, хоч і малих та укріплень вже не розуміючи чи будуть вони

нападати ачи ховатися. У глядачів ще з'явилася слабка надія взяти участь у дійстві і кожен з них міцно стис у своїй руці шаблю, келеп, сокиру або й доброго молота, але Іванко вистрілив зі свого «тромблону» так, щоб іскра запалила наготовлений гніт і всі, окрім хандюганців, які просто не знали куди біжать, завмерли в очікуванні.

Гармати вибухнули вогнем почергово, одна за одною. Шквал дрібного каміння віялом накрив увесь відкритий простір перед темплановим укріпленням і коли дим розвіявся, всі побачили, що на ногах не лишилося жодного хандюганця. Лише вдалині, під лісом стояли дещо розчаровані актори з шаблями в руках.

– Вау-у! – вигукнули в один голос Куць і Пуць, які за звичкою ховалися у куцах. – Оце видовище!!

А на торжищі просто запала тиша.

І тільки за кілька довгих хвилин цю тишу нарешті розрізав радісний крик:

– Вони спрацювали!! Вони вистрілили!!

Тарас Бочарик зі сльозами на очах кинувся обнімати гармати, які навіть не порозліталися а тільки потріскались і обручі на них частково порозривались. Але ж вони вистрілили!

Марко жартома взяв за вуха Іванка та Дем'янка й підвів до Війта.

– Ось вони, шалапути. Їхніх рук справа. Чи не так?

– Угу, – ствердно кивнули хлопці, удавано похнюпившись. Їхні груди просто розпирало від гордошів.

А Бочарик обняв їх, пригорнув до себе і поцілував у голови:

– Дякую вам, малеча. Був у мене один синок, а тепер два. Я сам тепер як на світ народився.

– Ти не дуже радій Тарасе. Ми бачимо, що твої гармати стріляють, але тепер вони можуть бути заборонені як особливо небезпечна зброя масового знищення, – пожартував Війт.

А Тарас і не почув. Він досі ніжно пригортав до себе Іванка та Дем'янка і як справжній майстер ніяк не міг нарадітися результатам своєї роботи.

Результати роботи Тарасових виробів поприбирали за якісь півгодини. Хандюганців поскладали на купу, долучили до них ту невелику кількість яку піймали біля їхнього верхнього табору і потім відігнали разом з тими, що «ходили на Київ», до нижнього де й закрили на ніч під надійною охороною.

Свято продовжилося піснями і танцями, а потім гулянками на березі. Воевода з Війтом аж втомилися приймати привітання від чужоземних гостей та численні подяки за успішно проведений великий і насичений ярмарок. Всі були задоволені.

– От і зі сміттям питання вирішили, – промовив наприкінці Війт, міцно стискаючи руку Воеводі. – Дякую тобі за допомогу.

– Ти не мені, а дружині моїй подякуй, – усміхнувся Воевода.

– То це все вона? А-а-а, вона ж у тебе...

– Тс-с-с, Тереза не любить, коли про це говорять вголос. І думає, що я не знаю. А я її просто дуже люблю. Вона така хороша.

Розділ п'ятнадцятий

Ні викрутитись, ні вивернутись

Проклинаючи все на світі і згадуючи усіх чортів, на радість Куця і Пуця, Кручек раптом опинився перед корчмою з відповідною назвою «Бісова мама».

– От, бісова мама, – промовив він сам до себе, чи то читаючи вивіску, чи то просто лаючись. – Але ж нічого. У кормі з такою назвою нас не шукатимуть. Піду, заберу Верчека.

Верчек на той час вже вивів коня з потрощеною бідкою-тарадайкою на дно яру і роздивлявся, де б його

краще приховати мішки з так вдало, хоч і не без мороки, викраденим золотом.

– Верчеку, там поряд якась корчма. Місце безлюдне, заклад сумнівний, отже, за наявних обставин, це те, що нам треба. Можна перепочити, перекусити, а може й транспорт полагодити. Тоді дочекаємось ночі і чкурнемо звідси якомога далі.

– Таки-так. Воно й відпочити треба, і поїсти, і втікати чимшвидше. Бо коли все це скінчиться і почнуть розбиратися...

– Так, розбірки будуть не на нашу користь. Ремісники ж нас бачили. Хоча... вони ж самі нам гроші й завантажували. Ми у них нічого не просили.

– Думаєш, зможемо викрутитись? А врешті... ми побачили, що бандити збираються напасти на місто, це ж правда?

– Правда. Побачили. Я б цим паскудам...

– Чекай! Ми це побачили і вирішили, що треба рятувати скарб, бо ж місто порожнє і захищати його нікому.

– А чому не попередили інших?

– Бо всі були зайняті. І ми не хотіли псувати людям свято.

– А гроші де поділи?

– А у нас транспорт зламався...

– Це правда.

– І бандити нас наздогнали і відібрали. І пики набили.

– І це правда Верчеку! У тебе вся пика в синцях.

– Таж і у тебе...

– Годиться. Я тепер вірю, що ми викрутимось!

Вони трохи помовчали, бо обидва подумали про найсумнішу частину їхнього плану.

– І що з грошима? – запитав Верчек.

– Та що ж, – сумно і втомлено озвався Кручек, – ховати доведеться.

– І як?

– Як-як. Як усі. Будемо закопувати.

Вони опустили голови і сумно зітхнули.

– У мене вже ніяких сил немає. Якийсь скажений вечір.

– Отож. Та що робити... Вмикай друге дихання.

– Це вже буде третє, Кручеку.

Геть знесилені товариші повиймали шаблі, бо іншого інструменту при собі не мали і почали у темряві, так-сяк розмічати місце для майбутньої ями.

Колупалися довго. Час від часу один з товаришів падав просто обличчям у викопаний ґрунт і відсипався, потім зривався на ноги, мотав головою і знову брався копати. Вони обоє ніколи не любили фізичної праці, але цю нелюбов перемагала любов до грошей, якими вони ні з ким не хотіли ділитися.

Завершили аж тоді, коли вже почало світати. Роздивилися ще раз довкола, прикрили дерном перекопане місце, попритрушували його сухим гілляччям та й повели коня з поламаним візком, не забувши прихопити й відламане колесо. Візок сам по собі був легкий, то ж коню не так важко було його тягти як Кручеку і Верчеку тягтися самим. Якщо вони доповзли до дверей корчми не навкарачки, то тільки тому, що трималися в цей час за кінську сбрую.

На легке шкряботіння у двері – бо ж голосно стукати вони не мали сил – їм одразу й відчинили. На порозі стояв міцно виду немолодий козак з найдобрішим у світі виразом обличчя, Принаймні так тоді здалося Кручеку і Верчеку.

– Чого вам хлопці? Поснідати?

– Нам би краще поспати.

– Але нам би й візок полагодити...

– Візок? – козарлюга з уважним виглядом обійшов зламану тарадайку, – ясно, вісь полетіла. Не витримала навантаження. Хоча, ви ж, хлопці, не такого й великого зросту... Як вона могла зламатися?

– Нам її просто полагодити, – відмахнулися від питань балакучого козака Кручек і Верчек. – Полагодити і все.

– Та ж і я про те. Про те, що воно вам віллється в копійчку.

– Гроші є! – запевнив Кручек. – Про ціну не йдеться. Заплатимо, скільки скажете. Краще скажіть, де б тут поспати...

– О! Для таких гостей, ми забезпечуємо найкращі місця, – усміхнувся в вуса козак і завів хлопців на задній двір, де стояли довгі вузькі столи з викладеними уздовж них колодами замість лав та вказав рукою на розміщену під огорожею повітку з купами сіна. – Лягайте! Тут вам буде зручно і затишно, як у мами.

Кручеку і Верчеку на цю мить вже все було байдуже. Ледве дійшовши до повітки, вони попадали як стій і одразу поринули у глибокий сон. Хоча на правду поринув у сон тільки Кручек, а геть стомлений Верчек не влучив на сіно та вдарившись головою об стовп просто знепритомнів.

– От натомилися бідолахи, – зітхнув Степан, а це ж був саме він, і пішов лагодити возика. – А нічого було легкого хліба шукати. Це ж треба, народитися такими бовдурами.

Ополудні Кручека і Верчека розбудили. Перед ними стояли той самий козак і молодиця, як вони одразу здогадалися – господиня корчми.

– Ваш возик в порядку. Може їздити. Кінь вимитий і нагодований, – повідомив козак.

– Час би і вам перекусити, – озвалася молодиця. – Що будете замовляти? Борщик? Кулешик? Курячі крильця? Качка в яблуках?.. Напої?..

Кручек і Верчек відчували себе набагато краще. Тим більше тішило їх успішне, як вони собі думали, завершення їхньої сміливої операції, тому обід собі замовили щедрий: борщику, пампушок, вареників, свининки, смажене сало на хлібчику...

Вони всілися на колоди край довгого столу і з насолодою дивилися, як перед ними з'являються одна страва за другою, що господиня підносила їм особисто.

– Почнемо, – урочисто промовив Кручек здіймаючи в руці немалу скляну чарочку з вишневою наливкою, яка чому у запропонованому їм переліку напоїв значилась як коктейль «П'яний вершник». – За наше світле майбутнє!

– За далекі острови! – підтримав товариша Верчек.

– Доброго дня, панове! Далеко зібралися?

Кручек з Верчеком озирнулися і побачили перед собою Квадригу – він був відомою особою у місті – а при ньому ще чотирьох невідомих, суворого вигляду.

– Цей заклад належить Братству Далеких Транспортних Перевезень і ми саме перевіряємо стан рахунків, – не дав оговтатись товаришам Квадрига.

– Ми, товариші Воєводи, – спробував про всяк випадок нагадати Кручек.

– Ми знаємо, хто ви такі, – заспокійливо промовив Квадрига, – просто у вас тут досить значний рахунок...

– він поглянув у якийсь папірець, – ремонт транспортного засобу: виготовлення та заміна осі, рихтування, фарбування, закріплення оглобель... а ще значна сума за обід... Ви в змозі його оплатити?

– Ви смієтесь? – презирливо скривився Кручек.

Хоча після оголошеного переліку трансформацій розбитої тарадайки йому самому вже було не до сміху, але шляхетський гонор, – а це єдине, що у товаришів лишалося зі шляхетських рис, – взяв гору. Він з пихатим виглядом поліз рукою за пазуху і викинув на стіл немалий стосик сухих коров'ячих кізків.

– От лайно! – мовив Верчек і з горя за одним махом, до дна вихилив свою чарку вишневої наливки.

– А це що, за комедія? Ви що над нами знущаетесь?

Кручек вирячив очі на стіл, а потім, аж смикаючись від люті та розпачу, став рвучко розстібати на собі одяг й вивалювати на стіл коров'ячі кізьяки та кінські яблука.

– Це вже занадто, – ледве стримуючи сміх, але старанно тримаючи серйозний вигляд, мовив Квадрига, – мало того, що ви, панове, неплатоспроможні, то ще й надумали над нами

сміятися. За несплату та образу будете сьогодні ж відповідати перед судом. Тягніть їх, хлопці до Лави.

– А чого ж, – радо погодилися хлопці. – За годину, саме почнеться розгляд справ. Там люди вже потроху збираються.

Обох товаришів, які після всього пережитого за останню добу навіть не пробували викрутитися чи вивернутися узяли попід руки, зв'язали і всадовили на ту саму тарадайку, що, завдяки Степановим старанням, виглядала як новенька. Квадрига взяв коня за вузду і повів убік Ратуші, де й справді збирався народ, щоб розглянути дрібні спори та позови, що так чи інак виникли під час торгів. Його супутники йшли собі за тарадайкою, посміюючись над хитромудрими товаришами Воєводи, а тих, оскільки Квадрига чомусь обирав найбільш нерівні місця, кидало та підкидало так, що задниці потроху починали боліти.

Верчик пригнічено мовчав, а Кручек, нічого не тямлячи, тільки роздивлявся довкола і в голові у нього крутилося лише два слова: «От відьма!» Проте вимовляти їх уголос він не наважувався.

Розділ шістнадцятий *Про скорий суд і невідворотність покарання*

Цього дня життя у місті поживавилося тільки під полудень, бо після веселого закінчення великого ярмарку всі відсипалися. На першу годину було призначене засідання Лави, щоб, як уже було сказано вище, розібрати дрібні позови, та підтвердити довгострокові контракти на закупівлю товарів, необхідних для життєдіяльності всього міста. Був присутній і Війт, і навіть Воєвода з дружиною та загоном замкової варти, бо поза судовим засіданням передбачалися і деякі урочистості.

Марко та Харко вранці отримали належну їм зарплатню від магістрату і склали з себе обов'язки вчителів-наставників київської хоругви, тож тепер були присутні на зібранні як прості глядачі. У такій самій якості крутився біля них і Темплан, намагаючись старанно нотувати все, що довкола відбувалося.

Позивачі та відповідачі по черзі виходили перед Лаву і висловлювали свої взаємні претензії щодо того хто кому підсунув неякісний товар, чи недодав грошей, чи розплатився фальшивою монетою. Судді без поспіху радилися між собою, визначали винних і оголошували суми штрафів. Все це відбувалося недовго, бо хто хотів, поvirішував усі конфлікти ще під час торгів, тим більше на цей день не київські учасники майже всі пороз'їжджалися і судитися особливо не було й кому. Отже, справи швидко закінчили і суд оголосив перерву, проте лавники не розходилися, вочевидь чогось чекаючи.

Одразу по-черзі, взяли слово і Воевода з Війтом. Вони повідомили киянам, що під час Торгів було відвернуто загрозу нападу та масових грабунків, відзначили успішні, злагоджені дії київської хоругви і викликали перед громаду Іванка та Дем'янка.

– Ой, – озирнувся на Іванка Дем'янка, – це ж нам зараз нагорить...

– Та що ж, – поплескав по плечу побратима Іванко, – вже що буде, те буде. Тримайся, брате.

Слово узяв Війт:

– Дорогі кияни! Ми всі з вами відповідальні за виховання наших дітей. Які риси в дитині підтримуєш, така людина з неї і виросте. Ось перед вами двоє шалапутів, які, не маючи на те дозволу ні від міської влади, ні від командування київської хоругви, ні від батьків чи опікунів, тихцем вдалися до військових дій з застосуванням артилерії й наробили велику шкоду. Ворогам.

Ми довго думали та радились, на яке покарання вони заслуговують, але врешті прийшли до думки, що

оскільки ці хлопці не є бійцями київської хоругви чи замкового гарнізону, вони не були зобов'язаними отримувати від нас накази, а тим більше їх слухатись. Оскільки вони безпосередньо не є платниками податків, вони не зобов'язані звертатися у будь-яких справах до магістрату. А оскільки військові справи не є справою окремої сім'ї, то й закидати їм те, що вони не радилися з батьками ми не можемо. І, що важливо, застосовану ними артилерію, ми самі до цього випадку артилерією не вважали.

З іншого боку вони, дізнавшись про можливі дії ворогів, цілком справедливо думали, що їм, як особам іще малим і неповнолітнім, могли не повірити. І знаючи, що їх можуть насварити, вони все таки наважилися на ризиковані дії, які допомогли знешкодити ворогів швидко і без жодних збитків для міста чи окремих учасників торгів. До того ж, вони встигли вчасно визволити полонених акторів і довели нам усім, що дерев'яні гармати можуть використовуватися з військовою метою, що значно скоротить у майбутньому витрати міста на власну оборону від випадкових нападників.

Отже, відповідно до нашого спільного рішення, цих хлопчаків таки треба трохи насварити за самоуправство...

Тут всі присутні стали сваритися на хлопців пальцями, а дехто навіть вигукував докори на кшталт: «ну що ж це ви», «як так можна». Ті поопускали очі, почервоніли і не знали куди дітись від сорому, але Війт, підвищивши голос, продовжив:

... і нагородити за надзвичайну мужність та винахідливість іменними келепами!

Війт і Воєвода разом підійшли до хлопчаків і простягнули їм зброю. У тих аж сльози на очах виступили від радості та несподіванки.

– Слава хлопчакам! Слава! – загукав натовп.

– Ну, хлопці, – поклав їм руки на плечі Воєвода, – скажіть і ви щось. Громада чекає.

– Хай тремтять наші вороги! – потряс над головою келепом щасливий Іванко.

– Щоб їх грім побив! – голосно вигукнув Дем'яно. А потім подумав і вже тихше додав: – а ми допоможемо.

На площі знявся веселий регіт, а Іванко та Дем'яно позасовували келепи собі за пояси з таким виглядом, наче це були, якщо не гетьманські булави, то щонайменше – полковницькі перначі.

Коли регіт ущух і всі вже наобнімали та наплескали по плечах малих героїв, Воєвода повідомив, що хандюганська орда та окремі зловмисники, самі того не знаючи зробили корисну справу – вивезли з Києва величезну кількість сміття, яка досі заважала киянам та гостям міста дихати на повні груди. Проте, за злі умисли та попередні дрібні крадіжки злочинці були покарані не тільки фізично але й сплатили немалі штрафи в однаковому розмірі до скарбниці королівської адміністрації та міського скарбу.

Щодо вивезення сміття надалі, то відтепер цим займатиметься нове київське «Чисте братство» і обидві міські влади дуже просять мешканців Верхнього та Нижнього міста сприяти їм у цій чисто благородній справі. По цих словах Ясень, Явір, Ярема та Віслючок з лагідними очима були представлені киянам.

Саме в цю мить на площі з'явилася тарадайка зі зв'язаними Кручеком та Верчеком у супроводі Квадриги та ще чотирьох братчиків.

– А зараз, – оголосив Воєвода, – ми покажемо вам двох державних злочинців, які не тільки запустили свої жадібні жмені до державної скарбниці та сприяли чужій орді грабувати киян, але й могли, навівши розбійників на торжище, зірвати подію величезної ваги і зганьбити наше місто перед усім світом. Перш, ніж моя варта забере їх до в'язниці, я віддаю обох на ваш суд, щоб ви вирішили, яке вони мають знести покарання від міста.

Кияни кинули недружніми поглядами у бік Кручека та Верчека і стали думати, що ж із такими негідниками робити.

Першою думкою було накласти на них хоро-о-оший штраф. Але виявилось, що у них геть немає грошей. Потім запропонували віддати їх катові, щоб прив'язав обох до ганебного стовпа і добряче походив їм по спинах кийком, але й тут виникла заковика. По-перше, у Києві ката просто не було, бо на цю роботу ніхто з киян не хотів зголошуватися, а по-друге, оскільки ката не було, то на ганебному стовпі вже давно висів рекламний щит з написом «Ваш гречаний світ від дядька Панаса» і магістрат за це з того самого Панаса щомісяця знімав добру копійчку. Містяни вже хотіли впасти в розпач, але тут наперед вийшов Темплан і розповів таке:

– Друзі, пам'ятається мені, що у європейських лицарських традиціях була передбачена така штука, як Божий суд. Коли справа важко вирішується, то її вирішують чи то на мечях, чи то навулачки. Хто переміг, того й правда. Отже маємо виставити проти цих двох негідників двох достойних з усіх боків лицарів, щоб вони таки переконалися, що правда не на їхньому боці. Сором від поразки і буде їм покаранням.

Натовп сприйняв пропозицію Темплана з ентузіазмом і вигуками:

– Марка та Харка! Давайте сюди Марка та Харка! Зараз буде цим негідникам покарання!

А хлопців і просити не треба було. Побратими одразу вийшли наперед заковуючи рукави.

– Розв'яжуть їх, – махнув Марко Квадризі.

– Зараз ми їм влаштуємо Божий суд, – запевнив Харко.

– Ви маєте право на захист, – підбадьорив Квадрига Кручека та Верчека, виштовхуючи їх з тарадайки.

– М-може к-краще в-великий штраф? – з поганенькою надією простогнали товариші.

– Оце й буде вам великий штраф, – заспокоїв їх Квадрига.

Через годинку, після незабутнього масового видовища, замкова варта попіднімала добре потовчених Кручека та Верчека з землі і позакидала в таку собі карету. З заґратованими віконцями.

Воевода підійшов до Марка з Харком і простягнув руку для прощання:

– Дякую вам за допомогу. Приємно було мати справу. Шкода, що доводиться розлучатись.

– Та може ще на війні побачимось, – з надією промовив Марко.

– Навряд чи. Я не військова людина. А от якщо буде комерційна чи дипломатична нагода – я з задоволенням.

Хлопці схилили голови на знак поваги і цілковитої згоди, а Тереза вже з брочки усміхнулась і помахала їм хустинкою.

Біля Іванка та Дем'янка виникли Куць і Пуць.

– Ну, що, хлопці, бачимо вас відзначили? – не без заздрощів промовив Куць.

– Куцю, Пуцю, що б ми робили без вашої допомоги? – щиро усміхнувся Іванко.

– Наші келепи відтепер і ваші келепи, – запевнив Дем'яно. І уточнив: – якщо, звісно, йдеться про хороші справи.

Всі засміялися і Куць простягнув Іванкові руку:

– То що? Дружба?

– Дружба, – охоче відгукнувся Іванко.

– Хлопці, а давайте гратися! – запропонував Пуць.

– А у що? – загорівся Дем'яно.

– А в хованки!

– Гайда!

І всі четверо дружно майнули на край міста, щоб хоч трішки відірватися від цього метушливого дорослого життя.

Не зовсім післямова

Автор справді не знає чи краще назвати цей розділ післямовою до попередньої книжки ачи передмовою до наступної, та не біда, бо на ті події, що позаду і ті, що попереду, це аж ніяк не впливає.

Отже Іванко та Дем'янко старанно продовжували навчання у Колегіумі. На вихідні їх забирав додому Тарас Бочарик, а ще час від часу до них забігали козаки Скрути-Біда, Зігни-Біда та Жени-Біда. Бачилися вони і з Заграєм, який продовжував награвати свої улюблені мелодії перед палацом Воєводи.

Щодо Кручека і Верчека, то Воєвода таки влаштував їм життя на острові, заславши їх до тюрми-фортеці десь серед океану. Навіть власних грошей не пошкодував, щоб забезпечити їм переїзд. Адже нічого не буває в житті образливішим, ніж зрада друзів. А тим більше друзів дитинства.

Марко та Харко, завершивши київські справи, разом з Пилипом та Темпланом вирушили з Кива, приєднавшись вже за містом до довгої валки возів. На возах акуратно були викладені новенькі барильця з написами: «Мед сухий №5». Купці, що супроводжували товар, настійливо радили не палити поблизу бочок, пояснюючи своє прохання тим, що це експортна поставка, товар дорогий, а везти його далеко – аж через землі запорозьких козаків і далі, до порту Хаджибей.

Марко та Харко добре знали що це за «мед», як і те, що далі запорізьких земель він не поїде.

– Не солодко буде панам ляхам від цього меду, – тихенько сміявся Харко.

– А хай не лізуть, куди їх не просять, – підсміювався у відповідь і Марко.

Пилип дипломатично робив вигляд, що нічого не помічав. З тієї миті, як його призначили у міжнародну місію, він знову став надзвичайно ввічливою та спокійною людиною.

Всі троє очікували, що дорогою до них приєднається пан Кшичинський, який теж мав взяти участь в посольстві. Марко та Харко раділи такій компанії і з нетерпінням очікували зустрічі з цією чудовою людиною і досвідченим військовим, якого за час його перебування на Січі полюбили всі запорожці.

Звісно, що за всіма цими справами Марко аж ніяк не забував про свою молоду дружину, з сумом гадаючи, коли ж це Доля дозволить їм зустрітися знову.

А Доля, оскільки була завбачливішою ніж батько Кошовий з Крутивітром та Омельком, дозволивши Катерині ближче ознайомитися з ландшафтами Дикого Поля вже й вивела її на те місце, звідки молода жінка добре могла бачити обриси корчми з романтичною назвою «Руїна».

Київ, Оболонь
28.04.2020
22:11

© Карпенко Вадим Миколайович, 2020р.
korekta@ukr.net
+380 98 2730648